
BALÁZS GYÖRGY

**A SZENTESI
EVANGÉLIKUS EGYHÁZ
TÖRTÉNETE (1760–1944)**



SZENTES, 2011

BALÁZS GYÖRGY

**A SZENTESI
EVANGÉLIKUS EGYHÁZ
TÖRTÉNETE (1760–1944)**



SZENTES, 2011

SZENTESI MŰHELY FÜZETEK
12.

Szerkesztette, a képeket válogatta
LABÁDI LAJOS

Műszaki szerkesztés, borító, képkidolgozás
SZERI LÁSZLÓ

A borítón a szentesi evangélikus templom látható

A kiadvány megjelenését támogatta
Szentés Város Önkormányzata

ISBN 978-963-8844-2-2

ISSN 1416-8677

© *Balázs György, 2011*

Kiadja a
Szentés Városi Könyvtár Nonprofit Közhasznú Kft.
és a Csongrád Megyei Levéltár Szentési Levéltára
Felelős kiadó: Tánczos Roland
Nyomdai kivitelezés: SZVSZ Nyomdaüzeme, Szentés
Felelős vezető: Borbás Tamás

A PROTESTANTIZMUS KEZDETEI. AZ EVANGÉLIKUS VALLÁS MEGHONOSODÁSA MAGYARORSZÁGON

A KILENCVENÖT TÉTEL

Luther Márton 1517-ben lépett ki cellájának időtlenségéből az időbe és a világba. Október 31-én, déli 12 óra körül – így hangzik a hagyományos változat – szögezte ki a búcsúra vonatkozó *kilencvenöt tézisét* a wittenbergi vártemplom kapujára. A templomajtó az egyetemi hirdetőtábla szerepét töltötte be, ahová különféle közleményeket függesztettek ki. Máskor is szögeztek ki ilyen vagy olyan téziseket. Ez a tézis viszont nagy feltűnést keltett. A szöveget sokan lemásolták, mindenféle szétküldték, sok helyen kinyomtatták, lefordították németre, tanulmányozták, vitatkoztak róla, s felolvasták vagy vezérszavakban idézték azoknak, akik nem tudtak olvasni. A röpirat – mint később Luther mondotta – „tizennégy nap alatt bejárta egész Németországot, mivel az egész világ panaszkodott a búcsúlevelek miatt”. Tényként lehet megállapítani: valóban az egész világ panaszkodott, s az egész világ elolvasta téziseit, vagy legalábbis hallomásból értesült róluk. Minden bizonnyal nem felel meg a valóságnak, hogy Luther döngő kalapácsütésekkel szögezte ki a templomajtóra tiltakozását, annyi bizonyos, hogy iszonytatos erejű csapást mért a római katolikus egyházra. A protestáns felekezetek születésük napjaként ünneplik meg a wittenbergi tételek ki-szögelését.¹

Az evangélikus egyház tehát a lutheri reformáció talaján létrejött keresztény vallási közösség. Istentiszteleteiket az egyszerűség jellemzi, amely azonban külsőségeiben őrzött meg a katolikus miséből. Az országoként eltérő evangélikusoknak tömörítésére alakult meg 1947-ben a Lutheránus Világszövetség.²

A REFORMÁCIÓ KEZDETEI HAZÁNKBAN

A mohácsi vész előtt Magyarország sokkal közvetlenebbül része volt a latin és germán népek szellemi vérkeringésének, mint a következő században. Ennél fogva Luther fellépésének híre és tanítása is hamar eljutottak Magyarországra. Az esztergomi érsek már 1521-ben szükségesnek tartotta kihirdetni az ország minden nevezetesebb templomában a Luther tanait elítélő pápai bullát.

¹ Richard Friedenthal: Luther és kora 3. kiadás. Bp. 1983. Gondolat K. 155. p.

² Gecse Gusztáv: Vallástörténeti kislexikon (a továbbiakban Gecse: i. m.) Bp. 1971. Kossuth K. 117–118. p.



A wittenbergi vártemplom kapuja



Luther Márton

Az első terjesztők között mindenekelőtt azokat a papokat és tanárokat említjük meg, akik éppen 1518–1525 közötti évek valamelyikében jöttek külföldről és vállaltak Magyarországon állást, mint például *Sperátus Pál* (1484–1551), aki 1522-ben a würzburgi dóm prédikátori tisztségét cserélte fel az iglói lelkeséssel, vagy *Grynaeus Simont*, aki bécsi tanári állásából más hitelvei miatt keresett 1521-ben Budán menedéket és kapott újabb tanári és könyvtárosi megbízatást. De voltak az első terjesztők között nagy tudású hazai lelkészek is, mint például *Henckel János*, aki Luther fellépése előtt irodalmilag lépést tartott a reformációt sürgető mozgalommal.

A magyarországi reformációnak egyik legkorábbi központja maga a budai királyi udvar volt, ahol az ifjú király nevelését az a *Brandenburgi György* tartotta kezében, aki pár év múlva német fejedelemségének reformációját olyan eréllyel hajtotta végre, hogy ezért a „kegyes” melléknevet érdemelte ki. Maga az ifjú *Mária királyné* sem palástolta rokonszenvét Luther kezdeményezése iránt. György ögróffal együtt ők hívták meg udvari lelkészükül Körmöcbányáról 1523-ban *Cordatus Konrádot* és Kassáról *Henckel Jánost*.

A nép széles rétegeihez azonban nemcsak a templomi szószéken át jutottak el a reformáció követelései, hanem azokon a kereskedőkön keresztül is, akik marhacsordáikkal, vagy áruval rakott szekereikkel felkeresték a közeli Krakkó és Bécs, de a távolabbi Boroszló, Lipcse valamint a két Frankfurt vásárait is. És így a hosszú úton a kocsijukra kéredzkedő diákoktól és könyvtárosoktól, magán a vásárokon pedig üzletbarátaiktól értesültek a lelkeket oly erős mozgásba hozó nagy ügyről. Ezt az utat természetesen inkább a felvidéki és erdélyi német városok kereskedői törték a reformáció számára. Nyelvi akadályuk nem volt. Luther iratait és az igen nagyszámú és olcsón megszerezhető egyéb füzetes vitairodalmat eredeti nyelven tudták olvasni.

A városi polgárság a mohácsi vész előtt tömegesen csak a német városokban állt a reformáció mellé. Sopronban már 1522-ben prédikáltak a katolicizmus ellen, amiért 1524-ben és 1526-ban királyi küldöttek igyekeztek elnémítani a reformációhoz csatlakozó polgárokat. De Lőcsén, Körmöcbányán és több más német városban is a tömegeket megnyerte a reformáció ügye már a mohácsi vész előtt. A wittenbergi egyetemre már ezekben az években megindult előbb a felvidéki, majd az erdélyi német területekről az ifjúság áramlása.

Magához a magyar lakossághoz előbb jutottak el a reformációra szórt rágalmak, mint a mozgalom valódi eszméi. Mintegy a mohácsi katasztrófa előérzetében a magyar lakosság szorosan simult a római egyházhoz. A nemesség pedig aggódva tekintett az ifjú király felé, és az ország minden bajának forrását éppen a király lutheránus „eretnek” környezetében látta. Szemében a reformáció német ügynek látszott, és amikor felvette ellene a harcot, elsősorban a gyűlölt német befolyás elé akart gátat emelni. Így újította fel a nemesség az 1523. évi budai országgyűlésen a lutheránusok ellen azt a középkori törvényt, amely fej- és

jóságvesztéssel (vagyonvesztéssel) fenýíti az eretneket. Az 1525. évi 4. tc. ezt a büntetést egyenesen máglyahalálra súlyosbítja, törvénybe iktatva, hogy „Lutherani comburantur” azaz a lutheránusokat meg kell égetni.³

Magyarországon az előbbieken fölvezoltak alapján a XVI. század közepe táján győzött a reformáció, bár a három részre szakadt ország két keresztény uralkodója közül egyik sem állt a reformáció oldalára. Gyors előretörésének okait abban kell keresnünk, hogy Luther reformációja Magyarország szellemi és egyházi életében „jól elő volt készítve”, s hogy az ország népe a Luther által megfogalmazott evangéliumi igazságokat a törökkel vívott szörnyű harcban „belső segítségnek” érezte.⁴



Grynaeus Simon



Brandenburgi György

Felmerül a kérdés, hogy miért a helvét- és nem a lutheránus reformáció vert gyökeret Magyarországon, holott a kezdetben nagyon népszerű volt hazánkban. Többféle magyarázatot találhatunk erre vonatkozóan. Némelyek teológiai vagy metafizikai, esetleg nyelvészeti problémákra vezetnek vissza. Olyan nézet is kialakult, hogy Luther egyidejűleg megtartotta a katolikus középkorba nyúló gyökereit. Rustow német történész úgy látta, hogy Luther a szó szoros értelmében a késői gótika felfogását képviselte, amelynek „minden gyökere a hanyatló (...) középkorba nyúlt vissza.” Mintegy sarkköve a kornak, amely tanította és

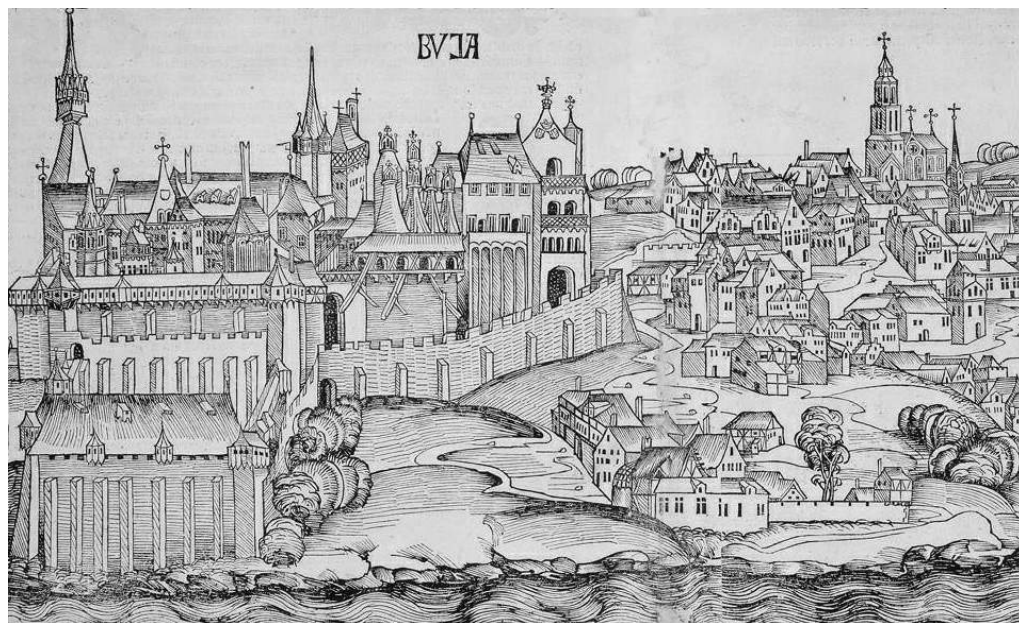
³ A magyar református egyház története. Bp. 1949. Kossuth K. 27–28. p.; Hegedűs Géza: Körös-parti metropolis (Nagyvárad legendáriuma) Palatinus, 1999. 78. p.

⁴ Bucsay Mihály: A protestantizmus története Magyarországon 1521-1945 (a továbbiakban Bucsay: i. m.) Bp., Gondolat 13. p.

formálta. *Von Bellow* német egyháztörténész szerint „Luther nem új valóságosságot teremtett, hanem inkább új célkitűzést adott egy már folyamatban levő mozgalomnak.”

Talán a legfőbb ok abban keresendő, hogy Luther érdekes módon a törököket „igaz és bizalomra méltó” népnek tartotta. A török ellen vívott háborúról azt tartotta „... Isten haragját képviselik a bűnös Európa ellen ...”. A magyaroknak az iszlám törökök elleni vívott évszázados harcát hajlamos volt csupán teológiai vitának tekinteni. A pápával folytatott vitáiban azt állította, hogy a török hódítást a pápa tévedései hozták az európai kereszténységre.

1521-ben a Worms-i diéta után *Aleander* pápai nuncius ezt jelentette Rómának: „*Werbőczy, a magyar követ arra kérte Luthert, függessze fel a pápa ellen intézett támadásait, mert a törökök rémes módon fenyegetik Európát.*” Luther azonban ekkor még hajlíthatatlan maradt. Később igaz, hogy ezen álláspontját megváltoztatta, de ez már nem segített azon a helyzeten, hogy tanai Magyarországon is jobban tért nyerjenek.⁵



A budai királyi vár

⁵ Ungtváry Sándor: A magyar reformáció az ottamán hódoltság alatt a 16. században (Tanulmányok és életrajzi vázlatok) Bp. 1994. Károli Gáspár Református Egyetem Hittudományi Karának Egyháztörténeti Intézete 231–235. p.

A REFORMÁCIÓ ELTERJEDÉSE SZENTESEN

Szentes lakossága a reformáció terjedésének első éveiben térhetett át a protestáns vallásra. Bizonyíték erre az a körülmény, hogy 1549-ben Vásárhely és Szentes papjai a Maros és Körös menti társaikkal együtt zsinatra gyűltek össze Tornyán.⁶ Ekkorra már felvették a református vallást, de annak pontos dátuma ismeretlen. Valószínűleg itt is a Tisza vidék reformátora, *Szegedi Kiss István* lehetett az, aki megnyerte a lakosságot a hitújításnak, de tevékeny része jutott abban a határbeli földbirtokosoknak: *Dóczy Miklósnak és Mágócsy Gáspárnak* is. A Petrák-krónika szerint: „1500-ik esztendő táján e város bevette a református vallást, részint saját földesura *Dóczy Miklós*, részint *Fábiánsebestyén és Szentmihályfalva* birtokosai,



Szegedi Kiss István

úgy mint *Mágócsy András, Gáspár és Ferenc, Sövényházi Péter és Móric Márton* példájára. De különösen *Mágócsy Gáspár* felesége *Mássai Eulália* a református vallásnak nagy pártfogója lévén, ő szállította Szentesre a kun nemzetből való szegedi Kiss István, igen lelkes tanítót, *Ozorai Imrét és Túri Litterátor Lukácsot*, akik is a vidéken a református vallást terjesztő tanítók valának.” A szentesi református eklézsia története szűkszavúan csak annyit közöl, hogy a „szentesi református eklézsia nem nagy, de virágzó volt, és már XVI. század első felében is tartott prédikátort és tanítót.” A református vallás felvétele 1543–1549 közé tehető.⁷ Van olyan forrás is, amely arról tesz említést, hogy Csongrád vármegyéből több település református lakóival együtt a szentesi reformátusok is az 1568-ban alakult makói helvét vallású seniorátusához tartoztak.⁸

Ebben az időszakban a protestáns felekezetek közül csak a református vallásról tehetünk említést, az evangélikusok csak a XVIII. század közepén telepednek meg Szentesen.

⁶ Csongrád vármegye. (Szerk.: Csíkvári Antal) Bp. 1938. Vármegye Szociográfiák I. 8. p.

⁷ Labádi Lajos: Szentes története évszámokban. Várostörténeti kronológia (1075–1945) (a továbbiakban Labádi: Szentes története évszámokban...) Szentes, 2003. 13. p.

⁸ Csongrád vármegye... 8. p.



Szentes és környéke a XVIII. században

AZ ELLENREFORMÁCIÓ MEGINDULÁSA

ELLENREFORMÁCIÓS TÖREKVÉSEK

Az ellenreformáció a katolikus egyház akciója volt, amely a reformáció rohamos térhódításával szemben a XVI. század második felében bontakozott ki. Elindítója a *tridenti zsinat*. A zsinat összehívását a protestánsok is szorgalmazták, ők azonban szabad zsinatot akartak, ahol bárki felszólalhat és szavazhat, de ezt a katolikus egyház ellenezte. *III. Pál pápa* végül is 1536-ban kiadta a régi rend szerint ülésező zsinatot összehívó bullát, de azt csak 1545-ben lehetett megnyitni, s a kevés számú megjelent miatt a tárgyalások meglehetősen nehézkesen indultak. A három szakaszban ülésező zsinat mindenekelőtt olyan kérdésekben döntött, amelyeket a reformáció megtámadott. Így az eredeti bűnről, a megigazolásról (kegyelem), a szentségekről, a miséről, a purgatóriumról hoztak határozatokat, védelmezve a korábbi katolikus álláspontot. A zsinat reformrendeleteket is hozott és számtalan korábbi helytelenséget megszüntetett.

Magyarországon az ellenreformáció a XVII. században indult meg.⁹ A régi egyház hanyatlása a reformáció százada utolsó évtizedeiben érte el a mélypontját. Egy, a Vatikánnak küldött titkos jelentés szerint, a XVI. század végén Magyarországon ezer protestánsra mindössze egy katolikus esett. Magyarország túlnyomó része, amint azt a katolikus egyházi történetírás megállapította, hosszú időn át protestáns volt. Ebben az időben a római egyház az egész országban a horvát és szlovén papokat is beleértve, mindössze 300 lelkészt mondhatott magáénak.¹⁰

A protestantizmus terjedése miatt végül a katolikus egyház is magára talált. A katolikusok úgy igyekeztek védelmezni pozícióikat, hogy maguk is a XV. század óta sokszor követelt megújulás útjára léptek. Miután rohamosan megfogyatkoztak a katolikus papok, szerzetesek, *III. Pál* 1542 őszére összehívta a dél-tiroli (akkor a birodalomhoz tartozó) Trident városába az egyetemes zsinatot, amely hosszadalmas szervezeti előkészületek után, az évek során három szakaszban (1545–1548, 1551–1552, 1562–1563) tárgyalva fontos intézkedéseket hozott. Előírta, hogy az érsekek és püspökök tartózkodjanak székhelyükön, megszilárdította a klérus fegyelmét, emelte a papnevelés színvonalát. Kötelezte a főpapokat, hogy maguk is prédikáljanak. A zsinat igyekezett felszámolni az egyházi élet lazaságait, fellépett a korrupció ellen, s ezzel megteremtette a protestantizmussal szemben az ellentámadás lehetőségét.

⁹ Gecse: i. m. 101–102. p.

¹⁰ Bucsay: i. m. 82. p.



III. Pál pápa

A Loyola Ignác által 1540-ben alapított *Jézus Társaság* (a Jezsuita Rend) olyan színvonalas teológiai tudású, mozgékony, a világ bármely területén alkalmazható, közvetlen a pápa alá rendelt papi testület felállítását jelentette, amely hamarosan méltó ellenfelévé vált a legképzettebb prédikátoroknak is.¹¹

A magyar főpapok közül többen is részt vettek a tridenti zsinaton, s igyekeztek annak szellemében fellépni az „eretnekségnek” minősített protestáns irányzatok ellen. Ám ez csak a jezsuiták magyarországi bejövetele után hozta meg a gyümölcseit. Az első jezsuiták az *I. Ferdinánd* által alapított nagyszombati kollégiumban telepedtek meg 1561-ben, s a következő évben már kibontakozott oktatási tevékenységük. 1567-ben azonban egy hatalmas tűzvész megsemmisítette a nagyszombati rendházukat, mire a rendtagok visszatértek Bécsbe.

¹¹ Bertényi Iván–Gyapay Gábor: Magyarország rövid története 1993. Maecenas Kiadó 234–235. p.



Báthori István



I. Habsburg Ferdinánd



Loyola Ignác



Pázmány Péter

Következő lépésként lengyel földről Erdélybe telepítette be őket a mindkét országban uralkodó *Báthori István*. Kolozsvári iskolájukban tanult többek között a protestáns származású fiatal *Pázmány Péter*. Majd 1588-ban a megyesi országgyűlés határozata kipurcította a jezsuitákat Erdélyből. Hét évvel később *Báthori Zsigmond* ismét bebocsátotta őket a fejedelemségbe, de 1603-ban a kolozsvári polgárság lerombolta rendházukat, és ismét országgyűlési határozat tiltotta ki Erdélyből. A királyi Magyarországon *Telegdi Miklós* érseki helytartóként, Nagyszombatban működő pécsi püspök, 1577-ben nyomdát állított fel, amely sorra adta ki a katolikus szellemű könyveket. Prédikációiban, beszédeiben Telegdi nemcsak a református prédikátorok nézeteivel polemizált, hanem a tanulni rest, műveletlen katolikus papokat is hevesen ostorozta. A protestáns prédikátorok közül *Bornemissza Péter* válaszolt Telegdinek; kettőjük színvonalas vitája már nem szóban, hanem nyomtatott művekben folyt. Telegdi hervadhatatlan érdeme, hogy a hitvitázó munkákon kívül *Mosoczi Zakariás* nyitrai püspök társaságában 1584-ben kiadta a *Corpus Juris Hungarica*, a magyar törvények tárának vaskos kötetét, s ezzel igyekezett megszüntetni a korabeli jogbizonytalanságot. A jezsuiták 1586-ban újra betelepedtek az országba. Sellyei (Vágsellye) gimnáziumukban 400 diák tanult, amikor *Bocskai István* előretörése miatt menekülniük kellett. Az 1606. évi bécsi béke kitiltotta őket az országból, de lelkes tanítványaik utánuk mentek, s a rend bécsi, római és más kollégiumaiban folytatták tanulmányaikat.

A XVII. században a jezsuiták legkiválóbb magyarországi képviselője Pázmány Péter. Kolozsvári tanulmányai után a rend római kollégiumában hallgatja a neves jezsuita hitvédő teológus, *Roberto Belarmino* előadásait. Rendje 1601-ben Kassára küldi. Az itteni működése során válaszol *Magyari István* sárvári lutheránus prédikátor „Az országban való sok romlásnak okairól” írt, 1602-ben megjelent munkájára. „Felelet” című iratában visszafordítja Magyari katolikus-ellenes vádjait. Magyari a török terjeszkedéséért a katolikusok vallási türelmetlenségét kárhoztatja: Isten emiatt haragudott meg a magyarokra, s ültette nyakukra a pogányt. Pázmány visszavág: az ország romlása akkor kezdődött – állapítja meg –, amikor a reformáció *II. Lajos* idején elterjedt. Különösen szép és irodalmi színvonalú Pázmánynak *Alvinczi Péter* kassai lelkészhez írt „Öt szép levél...” című, 1609-ben megjelent munkája. Pázmány ekkorra már elhagyta Kassát, s a grázi jezsuita iskolában tanított. Legjelentősebb hitvédelmi műve, az „*Isten igazságára vezérlő kalauz*”, amely 1613-ban látott napvilágot és Belarmino hasonló témájú munkáján alapul, s a protestánsok által vitatott hittételek mindegyikében – több mint ezer oldalon – fejt ki a katolikus álláspontot.

Pázmányt hatalmas tudása, munkabírása és tehetsége eredményeként 1616-ban esztergomi érsekké választották. Magas állásának tekintélyét arra igyekezett felhasználni, hogy személyesen beszélje rá a reformált főúri család-

kat a rekatolizációra. A nagybirtokos családfőinek katolikus hitre térítése azt eredményezte, hogy az ő földbirtokaik templomaiban nem református, evangélikus, hanem katolikus lelkészeket alkalmaztak.¹²

Összegezve elmondható, hogy az ellenreformáció korszaka 1546-ban vette kezdetét és 1648-ig terjedt. Kezdődött a schmalkaldi háborúval majd befejeződött a harmincéves háború végével. Hazánkban e korszak *Rudolf* trónra lépésével indult meg, és Pázmány Péter tollával, ékes szólásával a magyar főurak nagy részét ismét visszatérítette a katolikus hitre, s ezáltal a katolicizmus jövőjét és hatalmát Magyarországon biztosította.¹³

Az is tényként szögezhető le, hogy a bécsi béke és az 1608. évi törvények törvényes alapra helyezték a magyarországi református és evangélikus egyházak létét, de ezért az eredményért kemény harcot kellett vívni. A bécsi béke és az 1608. évi törvények ellen a katolikus klérus a legformálisabb tiltakozással élt. Tagadta érvényességüket és különösen nem volt hajlandó elismerni a protestánsok önkormányzati jogát. A következő korszakban a reformáció egyházait már nem a terjeszkedés dinamizmusa, hanem a védekezés óvatossága, a hitvallási alapokra való visszahúzódás, s ezeknek az alapoknak a tisztán-tartására irányuló törekvés jellemzi.¹⁴

A PROTESTÁNSOK JOGI HELYZETE III. KÁROLY ALATT

Az állam és a protestáns egyházak közötti viszony az 1714–1715. évi országgyűlésen történt szabályozását katolikus részről törvényellenesnek minősítették, noha a protestánsok elvesztették a nyilvános vallásgyakorlás általános szabadságát, önkormányzatukat, sőt még panaszjogukat is. Azok a rendeletek, amelyekben *III. Károly (1711–1740)* a protestánsoknak az államban elfoglalt jogállását közelebbről meghatározta, világosan mutatták, hogy az uralkodó, bár a népszámlálási eredményekre – a tekintélyes számú nem katolikus tömegekre – tekintettel óvatosabban, az államhatalmat továbbra is az ellenreformáció eszközévé szándékozott tenni. Az első *Carolina Resolutio* 1731. március 21-én jelent meg, amely a protestánsoknak csak a *magán vallásgyakorlást* engedélyezte. A vallást nyilvánosan gyakorolniuk csak az „artikuláris helyeken” lehetett, és csak ezeken a helyeken lehettek lelkészeik. Mivel a rendelet megengedte a *superintendentensek* (protestáns püspök régi neve) választását, a protestánsok azzal a kéréssel fordultak a királyhoz, hogy először engedje meg nekik egyházi szervezetük rendezését.

¹² U. o. 235–236. p.

¹³ Pallas Nagy Lexikon VI. köt. Bp., 1894. Pallas Irodalmi és Nyomdai Rt. 50–51. p.

¹⁴ A magyar református egyház története... 90–91. p.

A király válaszként 1734. október 20-án megjelentette a második Carolina Resolutio-t, amely lehetővé tette számukra, hogy négy evangélikus és négy református szuperintendenst válasszanak. Figyelmet érdemel, hogy a római katolikus klérust még ez a kis engedmény is ingerelte. Például *Althan Frigyes* váci bíboros püspök minden formában tiltakozott az első resolutio ellen, és a pápához fellebbezett. Egyébként III. Károly sokféle eszközzel próbálta erősíteni a római katolikus egyházat, így a protestánsoktól nagyszámú templomot és iskolát vettek el uralkodása alatt.

Viszont az is tény, hogy III. Károly és Mária Terézia türelmesebb magatartást tanúsított azokkal a protestánsokkal szemben, akik külföldről új telepesként érkeztek a törököktől visszavett területekre. Az ország meglehetősen elnéptelenedett déli része nem tudta ellátni a hadsereget. Ezért ennek újbóli betelepítése katonai szempontból is sürgős lett. A török megszállástól megkímélt magyarországi rész, sőt az egész Habsburg-birodalom embertartalékai nem voltak elegendőek. Ezért III. Károly azzal a kéréssel kereste meg a német fejedelmeket, engedjék meg telepések toborzását. Az evangélikusok számára kilátásba helyezte a szabad vallásgyakorlást. Így az új földesurak által már korábban letelepített parasztok mellé ezrével érkeztek új telepések, elsősorban az 1723–1729 közötti években, de az egész XVIII. század folyamán.

Mária Terézia (1740–1780) kezdetben még ellenezte a külföldi protestánsok letelepítését. Az államérdek azonban hamarosan meggyőzte, hogy enyhíten szigorán. A szabad vallásgyakorlás ígéretével a királynő is toborzott protestáns telepéseket. Bár III. Károly és Mária Terézia komolyan vette a telepéseknek ígért szabad vallásgyakorlatot, ennek ellenére a magyar püspökök túlkapásait e helységekből sem voltak képesek megakadályozni. Mint megyei főispánok, a püspökök rendelkeztek a megyei karhatalommal, ezért az új evangélikus gyülekezetek lelkészeinek és tantóinak keserves órákat szereztek. Tehát azok a protestánsok sem maradtak mentesek az üldözéstől, akiknek legfelsőbb helyen kifejezetten megígérték a türelmet. Egyébként az abszolút királyság eszközeit Mária Terézia teljes erővel a római egyház szolgálatába állította.¹⁵

¹⁵ Sima László: Szentes város története I. (a továbbiakban Sima: i. m.) Szentes, 1914. 108. p.



III. Károly



Mária Terézia

AZ EVANGÉLIKUSOK LETELEPEDÉSE SZENTESEN

Ebben a korántsem nevezhető békés, idillikus korszakban tűnnek fel Szentesen az evangélikusok. Történetük gyökerei Mária Terézia uralkodásának utolsó évtizedeire nyúlnak vissza. Az 1760-as években a két nagy felekezet – református, római katolikus – mellett húsz evangélikus élt Szentesen.¹⁶ Az 1773. évi összeírás adatai pedig azt mutatják, hogy a város lakóinak száma 7249 lelket számlált és ebből: 5283 református, 1901 katolikus és 49 fő evangélikus, amely a lakosság létszámának 0,67%-át jelentette, tehát az egy százalékot sem érték el.¹⁷ A források arról nem szólnak, hogy az evangélikusok honnan települt Szentesre. Hitéletük helyzetéről *Sima László: Szentes története* című könyvében ekként ír: A szentesi katolikus egyház plébánosa, *Pruszkay Sámuel*, 1760-ban távozott Szentesről, mert váci kanonokká nevezték ki, és utóda, *Bodonyi Sándor*, elődjéhez híven a protestánsokkal szemben túlzott vallási követelésekkel állt elő. Legelső ilyen fellépése, ama rendelet kieszközölése volt, hogy a szentesi református lelkész az itt lakó csekély számú evangélikusnak semmi szolgálatot ne tegyen, s ebben az ügyben a plébános felé hajlott a döntés. *Gróf Eszterházy Károly* váci püspök Szentesen való tartózkodása alkalmával megengedte ugyan az evangélikusoknak, hogy a református templomba járjanak, az „ágybér” (párbér) fizetését nem követelte a katolikus plébános részére, de elrendelte, hogy keresztelés, esketés, temetés esetén az evangélikusok fizessék meg a stólát a plébánosnak, és hívják meg a szomszédságban levő valamelyik evangélikus lelkészt a szertartás végzésére, vagy pedig forduljanak a plébánoshoz, de a református lelkészhez semmi esetre se. *Gaál István* református lelképásztor igyekezett más elhatározásra bírni a püspököt, de annak mindössze annyi eredménye lett, hogy abban az esetben, ha református és evangélikus köt házasságot, vagy ilyen családban történik keresztelés, temetés, akkor a szertartásokat végezheti református lelképásztor is.¹⁸

Az evangélikusok mindaddig, míg önálló egyházat nem alapítottak, a református egyházba jártak, gyermekeiket ott keresztelték, ott esküdtek, és református lelkészek temették halottaikat. Mindezen szolgálatokért a református egyház annyi fizetést követelt tőlük, mint saját híveitől. Voltak, akik ezt készségesen teljesítették, de akadtak olyanok is, akik békétlenkedtek és nem fizettek semmit. Az orosházi evangélikus anyaegyháznak lett volna leányegyháza a szentesi, de az odavaló lelkész – *Szimonidesz János* – nem igyekezett a két testvéregyházat jó

¹⁶ Nagy Géza Balázs: Bodonyi Sándor (1760–1762) XVIII. századi szentesi plébánosok II. Szentesi Élet, 2004. december 2.

¹⁷ Sima László: i. m. 289. p.

¹⁸ U. o. 273–274. p.



A református egyház pecsétje

bele, és most már azt tanácsolta a szentesi evangélikusoknak, hogy önálló egyházat alapítsanak. Hosszú tanácskozás után az önálló egyház alapítását ki is mondták a szentesi evangélikus hívek, de éveken át még mindig a reformátusok szívességét voltak kénytelen igénybe venni. Addig nevezetesen, míg *Fejér János* személyében lelkészt és tanítót nem tudtak állítani.¹⁹

II. JÓZSEF ÉS A TÜRELMI RENDELET

II. József (1780–1790) rendeleteiben a legnagyobb lendületet az egyházi és vallási dolgok szabályozásánál tanúsított, kétségtelenül a francia fölvilágosodás erősen egyházellenes hatása alatt. Igaz, hogy az életében erkölcsi ideálok után igazodó császár nemcsak, hogy libertinus (szabadelvű) nem volt, de a katolicizmussal összekapcsoló szálakat sem vágta el, és Mária Teréziának protestáns ellenes rendeleteiből többet fenntartott, bár szelídített alakban. Így engedte az aposztazia (hittagadás), protestáns hitre térés elleni pereket Mária Terézia rendeletei értelmében lefolytatni, csak azt kívánta, hogy az ítéletek végrehajtása előtt eléje terjesszék. A legelső katolikus-ellenes rendeletekre a protestánsok kérelemmel fordultak hozzá, hogy a régi jogait állítsa helyre és az 1715 óta állandósult zaklatásaiktól szabadítsa meg őket. Az államtanácsnak régi, még Mária Teréziától átvett tagjai maguk is elérkezettnek látták az időt a régi rendszerrel szakítani, s az 1781. október 25-én kiadott toleranci-pátensnak (türelmességi törvényerejű rendelet) bevezető részében maga *Kautnitz herceg* államkancellár magyarázta meg, hogy „minden kényszer, mely az emberek lelkiismeretén erő-

¹⁹ U. o. 382–383. p.

szakot tesz”, csak ártalmas lehet, viszont a keresztény caritastól (jótékonyság, emberszeretet) ajánlott tolerancia úgy a vallásra, mint az államra annál hasznosabb.²⁰

A fentiekből arra a következtetésre juthatunk, hogy a protestánsok üldözésének teljes megszűnéséről 1781 után sem beszélhetünk, mert ezt követően gyakorta voltak kitéve a megpróbáltatásoknak a magyarországi református és evangélikus egyházak. Azonban az a jogtalan állapot, amelyben az evangélikus gyülekezetek több mint egyszázada nyomorogtak a katolikus papság önkénye miatt, II. József trónra lépésével némileg enyhült. Magyarország alkotmányának szempontjából lehetnek igen lényeges ellenvetések II. József intézkedései ellen, de jóakarátát, szándékainak nemességét nem vonhatja senki kétségbe – írja róla Farkas József egyháztörténész –, különösen óvakodott a vallásos meggyőződések ellenében távolról is erőszakot használni.

A 16 cikkelyből álló rendelet többek között kimondta:

„1. ... Az evangélika és a görög n. egyesült vallás-felekezetek hívei ezentúl ott is tarthatják istentiszteletüket, hol az eddig a törvények s királyi rendeletek értelmében tiltva volt, s hogy ennélfogva a magyar korona alatt bárhol, hol közülük legalább 100 család él, imaházakat, lelkészlakot és tanodákat szabadon építhetnek. 2. Az evangélikus felekezetűek... mindenütt lakhatnak, szerezhetnek házat, telket, nyerhetnek polgárjogot és hivatalt; vallásukkal ellenkező esküformára pedig sehol nem kényszeríttetnek, nem vallásukkal ellenkező szertartásokra, s ennélfogva megtiltatik a protestánsokat az ünnepélyes körmenetekben és más katolikus szertartásokban való részvételre pénzbírsággal kényszeríteni. 3. Az evangélikus lelkészek a katolikus egyház fejeitől ezentúl semmi függésben nem lesznek. 4. Vallása miatt senkit semmi módon nem szabad háborgatni...”²¹ . E forrás tanúbizonysága szerint II. József Türelmi Rendelete jelentősen csökkentet-



II. József

²⁰ Hóman Bálint–Szekfü Gyula.: Magyar Történet V. köt. (Írta Szekfü Gyula) Bp. 1936. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda 43–45. p.

²¹ Farkas József: i. m. 155–156. p.

te a protestánsok üldözését. 1790. január 28-án igaz visszavonta minden rendeletét, de a türelmi rendeletet és az alsópapság fizetését biztosító rendeletet meghagyta, a jövőre nézve így nyitva hagyta a lehetőség útját a további vallási megbékélés felé.²²

Szentesen az evangélikusok vallási megítélése II. József trónra lépése után lényegében nem változott, az 1790/91-iki törvény meghozatala előtt továbbra is elnyomatásban volt részük. Büntetés terhe alatt tilos volt az anyaegyházak lelkészeinek a filiálékba (fiókegyház) kijárni. Az evangélikus hívek esketés, keresztelés és temetés esetén a római katolikus plébános szolgálatait vehették igénybe. Halottaikat a Szarkás-külvárosban, a Dósai-dombon levő katolikus temető árkán kívül temethették el katolikus szertarás szerint; kivételt képeztek a hét éven aluli gyermekek, akik a temető szentelt földjében kaptak helyet. A római katolikus templomba járásra, s a processziokon (egyházi körmenet, búcsújárás) való részvételre kényszerített evangélikus hívek párbért és stólat (papi illeték szertartások végzéséért) fizettek a plébánosnak.²³

A PROTESTÁNSOK KÖZJOGI STÁTUSÁNAK HELYREÁLLÍTÁSA

II. Lipót (1790–1792) a protestánsokkal szemben nemcsak bátyja türelmes politikáját folytatta, hanem hatályon kívül helyezte a rekatolizáló korszak rendeleteit és törvényeit.²⁴ II. József reformtárgyai közül egyedül a jobbágysági és vallási kérdést próbálták az 1790/91. évi országgyűlésen azonnal elintézni. A vallásügyet a 26. tc. rendezte el oly formában, amely a katolikus restaurációnak a protestánsok helyzetét súlyosbító következményeit végkép megszüntette, s a laicizált (az egyház és az állam kettéválasztását célzó irányzat) állam fogalmának megfelelően minden felekezet szabad vallásgyakorlatát biztosította. (Külsőleg ugyan az 1608. év 147. törvények érvényét állították helyre.)²⁵

A 26. törvénycikk kimondta: „1. (...) A protestánsok egész Magyarországon vallásukat szabadon, minden megszorítás nélkül gyakorolhatják, 2. kimondja a protestánsok autonómiáját, azon jogát, melynél fogva vallási ügyekre nézve egyedül saját felekezetükbéli felsőségektől függnék, eddig, vagy ezután hozandó egyházi törvényekkel szabadon élhetnek, egyházi gyűléseket, zsinatokat szabadon tarthatnak, 3. (...) Mindennemű, s királyi engedelem mellett még felsőbb iskolákat is állíthatnak, azokat maguk szervezhetik, azokba tanítókat, igazgatókat szabadon választhatnak, az ezekben tanuló ifjaknak anyagi segélyhelyzetéről, legációk (protestáns papjelöltek kiküldetése főbb ünnepekkor vidékre, falvakban

²² Magyar történelmi kronológia (Szerk.: Gunst Péter) Bp., 1968. Tankönyvkiadó 170. p.

²³ Szentesi Lap, 1887. március 12.

²⁴ Bucsay: i. m. 174–175. p.

²⁵ Hóman Bálint és Szekfű Gyula: i. m. 15–16. p.

prédikálni), supplikációk útján gondoskodhatnak, 4. a protestáns ifjak a külföldi egyetemeket ismét látogathatják, 5. mindennemű alapítványaik kezeik közt hagyatnak, 6. válópereik nem katolikus szentszék által intéztetnek el, hanem a felállítandó protestáns consistóriumok (egyháztanács) életbelépéséig a világi törvényszékeknél maradnak, 7. (...) A vegyes házasságból született gyermekek közül legalább azon fiúgyermekek, kiknek atyjuk protestáns, annak vallását követhessék stb.”²⁶

A király a törvényt 1791. május 1-jén szentesítette, s ezen a napon az ország minden protestáns templomában hálaadó istentiszteletet tartottak.²⁷



II. Lipót

²⁶ Farkas József: i. m. 157–159. p.

²⁷ Bucsay: i. m. 176. p.



Szentes első ismert pecsétje (1694)



Szentes mezőváros térképe (Rutkai Imre uradalmi mérnök rajza, 1752)

AZ EVANGÉLIKUS EGYHÁZ MEGGYÖKERESÉDESE SZENTESEN

Az 1791-ben életbelépő, a vallás szabad gyakorlását biztosító törvénnyel a szentesi evangélikusok is felszabadultak a katolikus egyház gyámkodása alól. Első lépésük az volt, hogy külön temetőt igyekeztek maguknak kieszközölni. Kérelmük eredménnyel járt és a temetőt a zsidó és a görögkeleti temetők közötti részen jelölte ki számukra.²⁸ Más források szerint, *Pekárik Pál*, *Sárdi János* és *Fejes Sámuel* egyházi előjárók sürgetésére – a vármegye és az uradalom tisztjei által támogatva – a Nagyvölgy csatorna partján jelölték ki az evangélikus temetőt.²⁹

ISTENTISZTELETEK MEGTARTÁSA

Mielőtt a helyi egyház történetét tovább tárgyalnánk feltétlenül meg kell említenünk, hogy a továbbiakban bővebb ismereteinket *Petrovics Soma* lelkész – akiről a későbbiekben részletesen szólunk – tudományos feltárásának köszönhetjük, aki 1887 márciusában jelentette meg: „*Adatok a szentesi evangélikus egyház történetéhez*” című értesítőjét. Az értékes tanulmányt a Szentesi Lap részletekben leközölte, így fennmaradhatott az utókor számára.

Miután temetőhöz jutottak a szentesi evangélikusok, ezt követően arra törekedtek, hogy saját vallásuk rendtartása szerint hallhassák Isten ígését és részesülhessenek az Úr szent-vacsorájában. Ennek érdekében az orosházi anyaegyház főpásztorához, *Szimonidesz János* espereshez fordultak, aki a hívek kérését készséggel teljesítette. Szimonidesz megígérte, hogy évente három alkalommal (április 7., augusztus 4. és december 8.) átjön Szentesre istentiszteletet tartani. Az elfogadott alkalmakon kívül késznek mutatkozott átjönni a betegek vigasztalására, az úrvacsora kiosztására, ha érette fogatot küldenek.

Szimonidesz azt tanácsolta, hogy forduljanak segítségért a szentesi református egyházhoz annak érdekében, hogy az istentisztelet megtartására alkalmas helyet kapjanak. Ezek után *Feyér József*, *Kogler (Kugler) János* és *Pekárik Pál* megkeresték a református egyház előjáróit – kiváltképpen *Szentmiklósi Sebők Sámuel* esperest és *Szalay Pál* prédikátort – azzal a kéréssel, hogy a református istentisztelet végeztével adnának engedélyt az evangélikus istentisztelet megtartására. A kérésüket teljesítették, a reformátusok szeretettel hozzájárultak az engedély megadásához. Így történt, hogy 16 esztendőn keresztül a két testvér-egyház tagjai egyugyanazon templomban dicsérték az Urat.

²⁸ Szentes (Szerk.: Nagy Imre) Bp. 1928. Magyar Városok Monográfiája III. 172p.

²⁹ Szentesi Lap, 1887. március 12.

1793. december 22. (Advent negyedik vasárnapja) nagy nap a helybeli evangélikusoknak, mivel ezen a napon Szimonidesz orosházi lelkész hirdetett igét a református templomban. *Pál apostol* szavaival hívta fel őket a lelki örvendezésre, szólván: „Örüljete az Úrban mindenkor, ismét mondom: örüljete.” Nevezetes fordulópontot jelentett ez az alkalom nemcsak azért, hogy a hívek az orosházi egyházzal filialis (leányegyház) viszonyba léptek, hanem azért is, mert sor került az előjárók megválasztására is. Inspektornak (felügyelő) *id. Benkó Györgyöt*, báró Harruckern nyugalmazott sámsoni tiszttartóját választották meg, aki Szentesen telepedett le, és haláláig viselte e tisztséget. A kurátor (az egyházközség világi vezetője) *Pekárik Pál* lett, aki e hivatalt 17 éven át viselte, s igen nagy megbecsülésnek örvendett. Az egyház ládáját és perselyét is ő csináltatta. A házánál tartották időnként a kis gyülekezet dolgainak elintézésére összehívott gyűléseket, s a gyülekezet pénztára is rá volt bízva. Első egyházfinak *Fábry Dánielt* választották meg, akire elsősorban a párbér beszédese volt bízva. Az ő hét évi szolgálata után e tisztségben Pekárik kurátorsága alatt *Halát János*, *Szakács István* – Pekárik veje –, *ifj. Kunos Miklós* és *ifj. Kunos András* következtek. Szimonidesznek évenként háromszori hivatalos látogatásáért két aranyat fizettek.³⁰

A helybeli evangélikusok, hogy a református atyafiaknak terhükre ne legyenek, s a templom helyszűke miatt is arra kényszerültek, hogy magánházaiknál tartsák istentiszteleteiket. Pekárik például – evangélikus cselédjei miatt is, akik zömében szlovák anyanyelvűek voltak – a saját lakásán szlovák nyelven tartott istentiszteleteket. Az istentisztelet éneklésből, imádkozásból és postilla (szentbeszéd) olvasásból állott. A postillát maga Pekárik olvasta, s meghallgatására a körülötte lakó evangélikusok szorgalmasan eljárak. Ugyanilyen istentiszteleteket tartottak ez időben a kíséri városrészben is. Az ott lakók *Fejes Sámuel* házánaál gyűltek össze, ahol Halát János kántor – Szarvasról ideszármazott csizmadia – olvasta fel a szentbeszédet. A magyar- és németajkú evangélikusok ezentűl is a református templomot látogatták, mivel a kereszteleseket, esketéseket, temetéseket is a református egyház lelkészei végezték.³¹

ADÓZÁSBELI SÚRLÓDÁSOK. TÖREKVÉS SAJÁT IMAHÁZ FELÉPÍTÉSÉRE

Az evangélikus hívek mindig törekedtek arra, hogy létszámuk növekedjék, és külön imaházat építsenek. Ebben a tekintetben is Pekárik Pál volt, aki erre a legbuzgóbban törekedett. A létszám növelése érdekében idegen származású mesterlegényeket telepített Szentesre. Így lettek szentesi lakosok: *Kolpaszky Pál*

³⁰ U. o.

³¹ Szentesi Lap, 1887. március 19.

és György, Leszich Pál, Sulcz Pál stb., akik idővel a helybeli evangélikus egyház oszlopos tagjaivá váltak.

Időközben – Szentmiklósi Sebők Sámuel és Szalay Pál prédikátorok elhalálása után – a helybeli evangélikusokat a református egyház rendes egyházbér fizetésére kötelezte, amit azok készségesen fizettek. A későbbi nagyobb mértékű megadóztatásba már nem tudtak belenyugodni, és 1808-ban Szimonideszhez fordultak panaszukkal. Ebben az esztendőben Szimonidesz jelenlétében azt az ígéretet kapták, hogy amint a református egyháztagek vagyonbecslés alapján külön classisokra (osztályokra) vannak osztva, így az evangélikusok is ezen classisok alapján fizetik az adót. Azonban a következő évben a hivatalosan Szentesen időzőtt Szimonidesz előtt megújították panaszukat. Előadták: jóllehet, hogy a református egyház tagjai tehetségük szerint három classisra vannak osztva, addig az evangélikusok csak az első két osztály szerint kötelesek adózni. Szimonidesz 1809. április 28-án kelt leveléből ismeretes, hogy a fizetésnek három classisa szerint az „ágybérnek” felét örömmel megadják, mint a reformátusok.

E fizetésbeli súrlódásokhoz sajnos egy másik is járult, a református új templom építésének adakozása kapcsán. A református egyház azzal támadta meg Pekárikot és az evangélikusokat, hogy az adakozásban, segítségben nem eléggé aktívak. Amikor azonban a nevezett kurátor e fölött vitát nyitott, kiderült, hogy ő maga – nevezetesen Pekárik Pál – 50 forinttal és több napi kocsis napszámmal járult az új református templom építéséhez, s a többi evangélikus is e tekintetben nem maradt el a testvéri kötelességekben.

Mindez sajnos feszültséget teremtett a két egyház tagjai között, aminek a következménye az lett, hogy 1809 tavasza után Szimonidesz hivatalosan Szentesenre jövedele alkalmával az istentiszteletet magánházaknál, nevezetesen: Kogler János, Pekárik Pál, Fejes Sámuel, s egy ízben Kolpaszky Pál lakásán tartották. A feszültség azonban nagyobb szakadáshoz nem vezetett. Ezt mutatja az a körülmény, hogy az evangélikus halottakat ezentúl is a református Gyarmati esperes és református kántor temette.

Pekárik Pál 17 esztendei kurátorsága után, idős kora miatt gyakran betegeskedett és jobbnak látta, hogy a kis gyülekezet vezetését fiatalabb, erősebb vállakra rakják, s ezért 1809 végén Szimonidesz jelenlétében lemondott kurátori tisztségéről. Helyébe közakarattal Kogler (Kugler) János német születésű, kőszegi származású egyháztagek választották meg, aki megválasztása után mindjárt letette hivatali esküjét az esperes kezébe. Elöljárók (presbiterek) lettek: *Pekárik Pál, Feyér József, Fejes Sámuel, Sárdi János és Bacsik András*. Az új kurátor 10 éves működése alatt az alábbi egyházfiak kerültek megválasztásra: *Sárdi Mihály 4, Kolpaszky Pál, Kolpaszky György 2–2, Csizmadia Ferenc és Sulcz András 1–1 esztendőre*.

Az új kurátort és a gyülekezet tagjait mindenekfelett az a gondolat foglalkoztatta, miként juthatnának imaházhoz? Ennek érdekében Kogler–Pekárik–Bacsik kérvénnyel fordultak *Schnee* nevezetű uradalmi inspektorhoz (intéző), hogy tegye lehetővé egy imaház és paplaknak alkalmas fundus (házhely, telek) megvételét. Az inspektor – vallásgyűlöletből vagy más okból – megtagadta a kérés teljesítését, erre Feyér József, a helyi nemesség főhadnagya egy újabb kérvényt írt, s ennek alapján az evangélikus egyház az engedélyezést megszerezte. A megnyert engedély alapján már 1810-ben a telek (rajta régi épülettel) meg lett vásárolva 2000 „fekete bankóforintért”, bizonyos *Pap Ferenc* református lakostól.³²

Az imaház számára megvásárolt telek adásvételi szerződését 1810. május 15-én írták alá, és most már gondoskodni kellett, hogy az összeg hiánytalanul meglegyen. Ennek érdekében megtartott közgyűlésen adakozásra hívták fel az egyház tagjait, akik kész szívvvel és nagy örömmel tettek eleget a felhívásnak, s ki-ki anyagi erejéhez mérten meghozta az „Istennek tetsző áldozatot”. Az adományozó hívek a következők voltak: Kogler János kurátor 300, Bacsik András 250, Jurenák József 200, Pekárik Pál 200, Feyér József 168, Kolpaszky György 120, özv. Kunos Mihályné 110, Kunos Andras 105, Fábry Dániel, Bányai András, Kolpaszky Pál, Sárdi Mihály 100–100, Fejes Sámuel, Holik György, Kogler Ferenc (kecskeméti lakos), Kodmány János, Petrák Pál (mindkettő szarvasi lakos) 50–50, Csizmadia Ferenc, Zelenka György (orosházi illetékességűek) 20–20, Sárdi János, özv. Bubor Pálné, Boros István (református vallású), Farkas Mátyás (mezőberényi lakos), Ciriák István 10–10, Trencsényi György, Sulcz Pál 2–2 és Vandrák György 1 forintot. Két béres, egy kanászlegény, s egy szegényasszony 2–2 forinttal járultak hozzá az imaház felépítéséhez.

Az egyház tagjai azonban érezték, hogy kitűzött céljukat önerőből képtelenek megvalósítani, ezért a hitrokonokhoz fordultak segítségért, Szimonidesz békés-bánáti esperes ajánlatával. Kolpaszky György és Sárdi Mihály előbb Orosházán és Tótkomlóson 170, később ugyanők Szarvason 125 forintot, Fábry Dániel és Csizmadia Ferenc Pest vármegyében 140, Bubor János és Sulcz András Mezőberényben és Békéscsabán 206 forintot, – összesen 641 forintot gyűjtöttek.

Miután a megvett házporta árát néhány hónap alatt kifizették, ezek után az evangélikusok 1811-ben Csongrád Vármegye Nemesi Közgyűléséhez kérvényt nyújtottak be, hogy imaházat, iskolát építhessenek, és levita néven tanítót hívhassanak. A megye *Benyiszky Miklós* táblabíró, *Adamovics György*, *Horváth József* főszolgabírók, *Nagy Ferenc* fiskális (ügyvéd) és *Kamocsay Sándor* esküdt személyében vizsgáló bizottságot küldött ki, amelyhez a gróf Károlyi uradalom

³² U. o.

részéről *Bórsicky* exactor és *Pokomándy* taxaszedő (adószedő) csatlakozott. A bizottság megvizsgálta az egyház pénztárát, számba vette a hívek számát, és feljegyezte a jelenlétében tett felajánlásokat. A vármegye közgyűléséhez beterjesztett okmányokból megállapítható, hogy az építkezéshez vásárolt telken összerekedett vályogon kívül a hívek 4000 forinttal rendelkeznek. Ezen felül a bizottság előtt: Nemes Feyér József 500, Kogler János 600, Kogler Sámuel 500, Bacsik András 500, Pekárik Pál 500, Bányai András 300, Jurenák József 300, Tokodi András (Fehér vm. tordasi lakos) 500, – együttesen 3700 forint erejéig ajánlatot tettek olyan nyilatkozattal, hogy tehetségükhöz képest mindenkor készen állnak annyi segítséget nyújtani, hogy az adózó népet emiatt ne terheljék.

A vármegye 1811. november 7-én Csongrádon tartott közgyűlésén a folyamodók kívánságának eleget tett. A határozat a következőképpen hangzott: *„Miután a bemutatott jelentésből nyilván kivilágosodott az, hogy a fentebb említett ágostai vallású községnek az előadott épületnek végrehajtására az illető Uradalom megegyezésével már helye, sőt elegendő költsége is készen volna, mindazon tekintetből, hogy a Lelkek elegendő számmal találtatnak, mind pedig azért, hogy a levita nevet viselő tanítónak behozatalával az Adózó Népre semmi-nemű új teher nem háramlík, a könyörgő község kérésének fent lévő Honi Törvényeink értelméhez képest helyt adván, ugyanazon Községnek mind a kért épületnek felállítását, mind pedig a megnevezett Tanítónak behozását megengedjük.”* (Kiadja Meszlényi Márton József hiteles Aljegyző.)³³

Az imaház felépítése azért is sürgőssé vált, mert időközben az evangélikusok száma növekedett. Az 1818. évi összeírás 70 evangélikus családot tartott nyilván 206 lélekkel. A kimutatásban az alábbi nevek szerepeltek: Belcer /Bajczer/, Bányai, Bubor, Csizmadia, Dudás, Fehér, Gazsi, Hipszky, Holik, Holpaszky /Kolpaszky/, Jurenák, Kovács, Kunos, Sárdi, Sulcz, Szakács és Stano családok fordulnak elő. Az Ambrus, Árvai, Bakos, Berzóci, Deák, Erdei, Faragó, Fábry, Jakabcsik, Kerekes, Kocsmáros, Kogler, Pekárik, Pintér, Riszdorfer, Sebők, Szabó, Tomka, Trencsényi, Vandrák és egyéb családok időközben elköltöztek Szentesről, vagy kiváltak az evangélikus egyházból, avagy egészen kihaltak.³⁴

³³ Szentes Lap, 1887. augusztus 6.

³⁴ U. o.

AZ IMAHÁZ ÉPÍTÉSE

Az evangélikus hívek arra törekedtek, hogy mielőbb meghívhassanak Szentesre egy *levitát* (lelkészi szolgálatot is végző tanítót), de előtte oratóriumot (imaházat), iskolát és parókiát (lelkészi lakást és hivatalt) építsenek. Voltak, akik azt javasolták, hogy a megvásárolt ház portáján a két szobából, egy konyhából és kamarából álló régi épületet kellene feljebb emelni, ablakait kiszélesíteni és így kevesebbe kerülne a lakás, és égetett téglából lehetne templomot építeni. Kogler kurátor azonban így szólt: *„Ha külön-külön bírunk szép házakat építeni, miért ne tudnánk annyian egy épületet felépíteni? Legyen egészen új.”*

Az építéshez mégsem fogtak hozzá. A megvett régi házat bérbe adták, s azon felül felajánlásokból, adakozásokból növelték az építési alapot. Pekárik pedig – a visszaemlékezések szerint – sorra járta a házakat, s a híveket szent mondasokkal, isteni ígérekkel bízta az adakozásra. Felhasználta a vásári alkalmakat is és a tehetősebb orosháziakat, szarvasiakat felkereste sátraikban, akik a „jó vásárból” örömet áldoztak a szent célra. Sajnos közben az egyház erős oszlopa, Pekárik Pál 1812-ben fiú utód nélkül, egyetlen leányt hátrahagyva elhalálozott. Az evangélikus hívek a fent említett előkészületek után 1815. június 18-án tették le az oratórium fundamentumát. A nagy örömmel és szép reményekkel meginduló munka azonban az elemi csapások miatt nagyon lassan haladt. Mindjárt a harmadik napon az alapok lerakása után (június 21-én) felhőszakadás jött nagy jégesővel, amely Szentes utcáit szinte térdig érő vízzel árasztotta el, az egész határ szomorú látvány volt. Az eső az oratórium kiásott alapjainak árkait vízzel töltötte meg, s a már elég magasra felrakott vályogfalat teljesen átáztatta. Kolpaszky Pál egyházfinak másnap lapáttal kellett a fundamentum árkaiból a sok jeget és vizet kilapátolni, a kőművesek pedig a felrakott vályogfalat szétbontották és kénytelenek voltak újra építeni.

Az 1816-ban bekövetkezett rendkívüli nagy árvíz még több akadályt gördített a további építkezés útjába. Az árvíz a város csaknem egész határát elöntötte, s a kíséri városrész mélyebben fekvő utcái víz alá kerültek. Az ekként sújtott lakosok közt természetesen az evangélikusok házai is ledüledeztek, s így a maguk bajával elfoglaltak a korábban nemes szívvel tett ajánlataikat, az ingyenes napszámos munkákat nem tudták teljesíteni. Ilyen körülmények között nem csoda, hogy a kurátor nem igen kapott munkásokat a további építkezéshez. Így az épületnek csupán a falai álltak, s majd csak 1817-ben került fedél alá.

A falaknak a hosszantartó őszi esőzések miatt az állaguk sokat romlott, és csak fatámaszokkal voltak tarthatóak. A feltett tető után az imaháznak a külső fala akart kidőlni, s az ajtó felett való fal elvált a stukatórustól, ezért az utca felől való falat vaspántokkal kellett az iskola kőfalához kapcsolni, miáltal az imaház további veszélynek volt kitéve.

A következő őszi egyik napján nagy szélvész támadt, s a vihar az egész cserépfedelet leverte, csupán az oratórium feletti fedél maradt épségben. A megromlódott fedélrészét kijavították, s a hívek így az egész épületet birtokukba vehették, de minden külső és belső kicsinosítás nélkül, egyedül az imaház lett betapasztva és kimeszelve. A gyülekezet tagjainak egy része székeket is csináltatott, míg a többiek állva, vagy földre telepedve hallgatták az igét, amelyet az úrvacsora kiosztása végett Orosházáról átjött Szimonidesz esperes hirdetett. Ez időtől fogva az oratóriumban tartották a communiót (úrvacsorát).³⁵

KÖLCSÖNFELVÉTELEK. AZ ELSŐ ISTENTISZTELETEK

Az egyház hívei bármilyen megfontolások alapján fogtak az építkezésbe, és bármennyi összeg is állt a rendelkezésükre, a sok viszontagság miatt erejük kimerült, s hogy az imaházat és az iskolát тұrhető állapotba hozhassák, kénytelenek voltak kölcsönhöz folyamodni. Az egyháztagok áldozatkészsége itt is tiszteltre méltóan nyilvánult meg. 1646 forintot kölcsönöztek a kimerült egyházi pénztárnak hosszabb időre, minden kamat nélkül. Nevezetesen *Jurenák József* az épületfa felét, 556 forintot kitevő összeggel finanszírozta, *Kolpaszky György* fafélékben és készpénzben 285 forintot, *Kolpaszky Pál* 168, ifj. *Feyér János* 175, *Kogler Sámuel* 50, *Leszich Pál* 50 és *Sárdi Mihály* 100 forintot kölcsönzött. A számadáskor az egyház *Kogler János*nak 260 forinttal maradt adósa.

Az egyház lelkes híveinek fenti önkéntes kölcsönén kívül, 1817 elején özv. *Dobosy Gergelyné* 1000 forintot vett fel törvényes kamatra, amely összeg a bekövetkezett halála után 1819-ben atyafiainak lett átutalva, azzal a kikötéssel, hogy 500 forintot *Sárdi Mihály*tól kamatmentesen és 500 forintot *Prehofer* serfőzötől kamatfizetésre kap az egyház.³⁶

Az imaház – mint korábban említettük – 1817-ben került fedél alá, s már a következő év tavaszán, a melegebb napok beálltával a szlovák születésű hívek vasárnaponként anyanyelvükön itt tartották az istentiszteletet. Miután se papjuk, se kántoruk nem volt, ezért hol a férfiak, hol pedig az asszonyok kezdték és vezették az éneket. A postillát (prédikációt) a férfiak, nevezetesen *Leszich Pál* és *Sulcz András* olvasták a gyülekezetnek.

Az egyház anyagi erejének növelésére a szlovák hívek a perselyládát behozták az imaházba és abba adakoztak. Több hónapon keresztül ekként folytatták az istentiszteleteiket, majd az egyik eklézsiagyűlésen több ügy elintézését követően megvizsgálták a perselyládába adományozott összeget. A 20 forintot meghaladó összeg láttára e szavakra fakadt az egyház egyik buzgó tagja és presbitera, a helyi nemesség hadnagya, *Feyér József*: „*Bizony megcségyenítene bennün-*

³⁵ Szentes Lap, 1887. augusztus 20.

³⁶ Szentes Lap, 1887. szeptember 10.

ket ezek a tótok! De jól van ez fiaim! Mink is követünk benneteket!” És ekkor elhatározták, mivel úgy a szlovákok, mint a németek jól értik a magyar nyelvet, gyermekeik pedig csupa magyarok, az istentiszteletet mindig magyarul tartják. Az istentisztelet végzésére maga Feyér ajánlkozott. Így lassan a többnemzetiségű híveket a magyar nyelvű istentisztelet hallgatására szoktatták. Feyér előnyére szolgált – írja róla a későbbi lelkész, Molitorisz Lajos – hatalmas és kellemes hangja. „Mikor énekelt, különösen ritka buzgóságot és elragadtatást, áhítatosságot mutatott, úgy, hogy teljes szívéből és lelkéből látszott énekelni.” Ugyancsak Molitorisz jegyezte föl róla, hogy Feyér József dunántúli, palotai ifjú, nemesi kúriája Nemes Dömölkön volt. Születésére nézve magyar, de németül és deákul (latinul) jól, szlovákul pedig törve beszélt. Apja papnak szánta, s így előbb Sopronban és később Eperjesen tanult. Ez utóbbi helyen történt, amikor ifjú volt a bentlakásos iskolában, hogy a pápisták nagy processioval (felvonulás) jöttek, hogy elvegyék az evangélikusok templomát. Feyér, mint senior vezette az összecsapást, melynek során több katolikus megsérült, ő maga a fa Máriát tartó barát kezéből kikapta azt, s úgy fejbe vágta vele, hogy az a helyszínen halva maradt. Az evangélikusok a templomot megmentették, a vitézkedők azonban menekülésre kényszerültek, hogy elkerüljék a börtönbüntetést. Feyér József a szomszédos Orosházára került, itt megváltoztatta nevét, és magát mészároslegénynek adta ki, s ezt a mesterséget űzte, közben önálló mészárszéke lett, és megházasodott. Orosházáról települt át Szentesre, s itt Kogler (Kugler) Jánossal és Sámuellel haszonbérli lett. A türelmi rendelet megjelenése után birtokára utazott, ahonnan lehozta a nemesi levelét és nemsokára a nemesség főhadnagya lett Szentesen.³⁷

MOLITORISZ LAJOS LELKÉSZ MEGVÁLASZTÁSA

Feyér József, ha maga már nem lehetett lelkész, a fiából papot nevelt. A külföldön teológiát végzett ifjú, Feyér János, 1820-ban jött haza Szentesre, s ezt követően gyakran prédikált az imaházban. Miután fellépésével tetszést aratott, a hívek elhatározták, felajánlják neki a levitai állást. Apja közbenjárására az ifjú elfogadta a felkínált lehetőséget addig az ideig, amíg rendes lelkészi állás nem kínálkozik. Mint a szentesi evangélikus egyház első levitája, 1821. január 1-jével foglalta el hivatalát. A részére kiállított „díjlevél” munkakörét az alábbiakban határozta meg: „Minden csütörtökön a néppel a templomban könyörögjön, minden vasárnap reggel prédikáljon délest a szolgálatot könyörgéssel végezze, kereszteljen, avassa a gyermekágyas asszonyokat, temesse halottainkat, gyermekeinket az Istennek ismeretére és más szükséges tudományokban, úgymint olvasásban, írásban, számadásban oktassa. Ezekért pedig a következőket biztosítja az egyház: szabad elmenetele legyen, ha más helyre hívatik. Szabad szállása. Kész-

³⁷ Szentesi Lap, 1887. szeptember 10.

pénzben 200 forint váltó. Gabonában élelemül 10 köből búza, ugyanannyi árpa. Egy mázsza hús, 50 font só, két öl fa, két akó bor, 50 font faggyú. Keresztelés és avatásért 36 krajcár, prédikációs halottól 2 forint, énekszóstól 1 forint. Minden iskolába járó gyermektől 1 forint, 1 véka búza, ugyanannyi árpa. A minden vásárnapi és ünnepi offertorium (vallási felajánlás; a bor és ostya megszentelésekor énekelt rész). Elegendő tisztességes fűteni való szalma s más alkalmas tűzrevaló.”

Miután az egyháznak levitája és tanítója lett, az evangélikus szülők kivették gyermekeiket a református iskolából, és most már Feyér János tanította őket. Amíg az egyház iskolája elkészült, addig az iskolát Kolpaszky Györgytől bérelt házban helyezték el. Ez időben Sárdi Mihály Pestről új énekeskönyveket hozott a szentesi gyülekezetnek. A kántori teendőket továbbra is Feyér József látta el, egészen 1828. szeptember 4-én bekövetkezett haláláig.

1820. december elején Szimonidesz esperes átjött Szentesre az úrvacsora kiosztása végett, s azt követően elnökletével az egyházközösség közgyűlést tartott. A tanácskozáson a hívek kifejtették azon óhajukat, hogy a beteges, erejében megfogyatkozott Kogler János kurátor helyébe olyan embert óhajtanak, aki a félbehagyott egyházi épület építésének befejezését véghezviszi stb. Kívánságuk teljesült. A közakarattal felkért Jurenák József, az egyháznak már eddig is nagy áldással szolgált „oszlopférfija” a kurátorságot elvállalta, s az esperes kezébe nyomban letette hivatali esküjét.

Molitorisz Lajos későbbi lelkész, Jurenák József származásáról, életkörülményeiről a következőket jegyezte föl: Jurenák József Pozsony vármegyei bazini születésű, s mint mészáros segéd került le Szentesre Feyér József, Kogler János és Kogler Sámuelhez, mint székálló – noha főiskolákat is végzett. Itt takarékosága, iparkodása révén megvagyonosodott, tisztességes magaviselete által köztiszteletnek örvendett. Gyermekeit tisztességesen polgári módra nevelte, „azokat tisztességes hivatalra és boldog sorsra segítette”. Mind az uradalom, mind a vármegye előtt nagy tiszteletben állt. Nagy szerencse, hogy a kis egyház – írja Molitorisz – Pekárik, Kogler után „egy Jurenákot kapott a gondnoki hivatalra”. A megválasztott új kurátor erélyes kézzel hajtotta végre a rá váró feladatokat.

1821-ben a felépült lak nagy szobájának megrongált falait mindenestől kiszedette, s az épületet még egy kisebb szobával, nagy kamarával és pincével bővítette, az építkezést befejezte. Nagy segítségére volt e munkában Sulcz Pál, az akkori egyházfi, aki saját dolgait mellőzve, szakadatlanul helyt állt az építkezésnél, és idejében beszerezte az ehhez szükséges anyagokat. Hogy a költségeket fedezhessék, 1821-ben nemes, nemzetes és vitézlő Papp János mezőberényi emeritus nótáriustól (érdemes jegyző) 1000 forintot vettek föl váltó ellenében kölcsön. A kötelező levélnek Jurenák József, Feyér József, Kogler János, Leszich Pál, Kolpaszky Pál, Kolpaszky György, Sulcz András, Sulcz Pál és Sárdi

Mihály írtak alá, in solidum – egyikünk másikunkért jót állván.

Szimonidesz esperes javaslatára a szentesi egyház előljárói a szomszédos vármegyékben is átmentek a templom javára pénzt gyűjteni. Sulcz András és Sulcz Pál Borsod vármegyébe látogattak, de *Fodor Pál* alispán elutasította őket azzal az indokkal, hogy a Helytartó Tanács engedélylevelét nem tudták felmutatni.

Közben Feyér János levita a híveknek olyannyira megfelelt, hogy azzal a gondolattal foglalkoztak: felszenteltetik rendes lelkipásztoruknak, s erre a célra 90 forintot gyűjtöttek össze. Mielőbb azonban a felszenteléshez szükséges lépéseket megtették volna, Feyért Tiszaföldvárra meghívták rendes lelkipásztornak, aki 1822. október 20-án búcsút mondott a szentesi egyháznak.³⁸

Feyér távozása után néhány napra a fiatal szentesi egyház „felejtethetetlen érdemű” orosházi lelkésze, Szimonidesz János nyugalmazott esperes elhalálozott. Szimonidesz három nappal halála előtt a nála járó szentesi küldöttségnek jövődöbeli lelkészüknek *Molitorisz Lajost* ajánlotta. Molitorisz előbb Nagyszentmiklóson volt levita, majd a külföldi akadémiáról hittudományi kandidátusként tért haza, s szüleinél Szarvason időzött. A szentesi gyülekezet Szimonidesz tanácsát megfogadva, Sulcz Andrást és Leszich Pált átküldte Szarvasra az új espereshez, *Ábrahámfalvi Machula Gáborhoz*, annak kieszközlésére, hogy Molitoriszt meghívhassák lelkipásztoruknak Szentesre. Machula azonnal magához kérte Molitoriszt és közölte vele a szentesi küldöttség szándékát, aki a felkínált állást elfogadta.³⁹

Molitorisz Lajos felavatása után a szentesi gyülekezet 1823-ban anyaegyházzá alakult. Jelentős támogatója volt a tárgyalat időben az egyháznak *Sulyok Ignác* uradalmi tiszttartó, aki befolyásának határai között sokat tett a gyülekezet érdekében. Mint egykor Pekárik, ő is az arra érdemes vándor mesterlegények Szentesen történő letelepedését igyekezett elérni, s a meglehetősen szűkösen javadalmazott lelkészeket anyagilag hathatósan támogatta. Molitorisz 1836-ig működött az egyház első lelkészeként. Őt *Lányi Sámuel* volt nagyváradai lelkész követte, aki azonban már 1841-ben lemondott hivataláról.⁴⁰

AZ EGYHÁZ JÖVEDELMÉNEK FOKOZÁSA

Miután a szentesi gyülekezetnek lelkipásztora lett, arra törekedett, hogy tisztességes fizetést biztosítson számára. Ennek érdekében a Helytartó Tanácshoz folyamodtak: engedjék meg nekik, hogy céljuk megvalósítására, az egyház fenntartására felebaráti támogatásért országszerte hitrokonaikhoz fordulhassanak.

³⁸ Szentesi Lap, 1887. október 1. ; Nagy Imre: Szentes 174. p.

³⁹ Szentesi Lap, 1887. október 15.

⁴⁰ Nagy Imre: Szentes 174. p.; Szentesi Lap, 1887. október 1.

Maguk a hívek személyenként is megtettek mindent egyházuk anyagi támogatására. Önkéntes ajánlásokkal, adakozással támogatták a hitközséget. Valahányszor, ha orosházi vagy más vidéki lelkész körükben megjelent, minden látogatás alkalmával arra buzdította a híveket, hogy együttesen, vagy személyenként ajándékozzanak az egyház szükségéi fedezésére. Ilyenkor 20–60 forint között váltakozott a beszedett összeg. A hiányosan ránk maradt feljegyzések szerint például 1816–1820 között befolyt önkéntes adományok megközelítették a 700 forintot, s a perselypénz 150 forintot tett ki. Az ágybér, vagy párbérre vonatkozóan 1819-től maradtak fenn rendszeresen vezetett lajstromok. Az 1800. és 1801. évekről a pénztári feljegyzés szerint *Szakács István* egyházfi számolt el a kétesztendei bevételről, készpénzben – a kiadás levonásával – 27 forint 5 krajcár volt található az egyház pénztárában. 1804-ben ifj. Kunos Mihály egyházfi 38 forintot adott át az egyháznak. 1806-ról Kunos András számadása a következőket mutatta ki: bevétel 39 forint 15 krajcár, kiadás 19 forint 10 krajcár. Ezenkívül a 9 forint 55 krajcárnyi restanciának (hátralék) inkasszállására utasították. 1810-ben Sárdi Mihály egyházfi számadásában ágybér címén 75 forint, 1816-ban Kolpaszky Györgynél már 157 forint és 1817-ben Csizmadia Ferencnél 102 forint van feltüntetve. Ezekből az ívekből maradt az utókorra egy ív, amely három classisra (osztályra) osztva – 10, 6, 4 forint – tünteti fel az egyház adózó tagjait.

1819–1822 végéig Sulcz Pál és Holik György egyházfisága alatt érte el a párbér-kirovás a legmagasabb szintet, 670 forintot. Ez év alatt Kogler János, Jurenák József 50–50, ifj. Feyér József 40, id. Feyér József, Kolpaszky György, Kolpaszky Pál, Leszich Pál, Sárdi Mihály 30–30, Kogler Sámuel 25, Kunos József, Kunos Mihály, Holik György, Csizmadia Ferenc, Bubor János 20–20, Sulcz Pál, Kunos Ádám, Sulcz András hívekre 15–15 stb. forint egyházi adót vetettek be. 1823-tól a pénzbeli egyházi adó kivetését felére szállították le, de behozták a gabonaadózást is, még pedig páronként 2–1,5 véka búza, ugyanannyi árpa képezte a megállapított osztályokat. Így a pénzbeli évi kivetés egész a tized végéig 230–380 forint, a búza és az árpa kivetése külön-külön 40–50 vékát tett ki, az adózók száma pedig 68–87 fő között váltakozott. Az évenként váltakozó egyháztagok nemcsak beszolgáltatták az éven át beszedett pénzbeli és gabonabeli illetéket, hanem az évi kivetés mindaddig terhelte őket, amíg azt sikerült éveken át teljesített utánjárással egészen behozniuk.⁴¹

⁴¹ Szentesi Lap, 1887. október 15.



Kárász Benjamin



Boros Sámuel



Szemere Bertalan



Kossuth Lajos

AZ EVANGÉLIKUS EGYHÁZ AZ 1848/49-ES FORRADALOM ÉS SZABADSÁGHARC IDEJÉN

A protestánsok vezető testületei az 1848. évi XX. törvénycikk alapján kidolgozták az egyházi reformterveiket. Leszögezték, hogy az egyházaik autonómiáját még a parlamentáris kormányzattal szemben is fenn kívánják tartani, és semmiféle állami dotáció nem ingathatja meg őket ebben az álláspontjukban. Sajnos a kormányzattal megkezdett tanácskozások a szabadságharc miatt félbeszakadtak.

A szabadságharc államférfijai, hadvezérei és költői között kiemelkedő szerepet játszottak az evangélikus és református egyház fiai: *Kossuth Lajos*, *Petőfi Sándor*, *Jókai Mór*, *Görgei Artúr*, *Szemere Bertalan* és mások. A protestáns egyházak élen jártak a nemzeti szabadság ügyének támogatásában. *Polgár Mihály*, a Dunamelléki Református Egyházkerület püspöke 1848. november 6-án felhívást intézett egyházkerülete lelkészeihez, hogy vegyenek részt a szabadságharcban. Ugyanígy járt el a győri evangélikus püspök, *Haubner Mátyás* (1794–1880) is.

Az 1848. március 15-i pesti forradalmat követően, Szentesen március 21-én népgyűlést tartottak, amelyen *Boros Sámuel* főbíró – mint jelenlevő szemtanú – beszámolt a március 15-diki pesti eseményekről, majd ismertette a magyar nemzet kívánságait tartalmazó 12 pontot. A helyi lakosság lelkes éljenzéssel fogadta a pontokat.

Szentesen már március 24-én határozatot hoztak a *nemzetőrség* felállításáról, két héttel megelőzve az ez irányú országos és megyei intézkedéseket. Másnap megalakult a 11 tagú Nemzet Őrseregi Bizottság, amelynek elnökévé *Molnár István* tanácsnokot választották. Működésének két hete alatt körülbelül 500 nemzetőrt írtak össze. A nemzetőrség létszáma folyamatosan gyarapodott. Április 18-ra már öt gyalogos, egy lovas és egy vadász század állt talpon, és kezdte meg a kiképzést. Megtörtént a tisztek és altisztek megválasztása is. Május 28-án a szentesi nemzetőrség letette az esküt. Az ünnepélyes aktuson nyolc gyalogos, két lovas és egy vadász nemzetőr század (887 fő) sorakozott fel a zászlók alatt, nemzetiszínű karszalaggal és kokárdával. A zeneszóra felvonuló egységek tisztelegését *Kárász Benjámín* főispán fogadta.

Május utolsó napjaiban került sor az első „nemzeti katonai újoncok” (honvédek) toborzására. A városnak 40 újoncot kellett kiállítania és Szegedre, a 3. honvéd zászlóalj gyülekezési körzetébe vezényelni. Július 11-én Kossuth Lajos előterjesztésére a képviselőház megszavazta a kormány által kért 200 000 újoncot a szükséges fedezettel együtt.

Július 16-án elindult az első szentesi nemzetőr osztag (300 gyalogos, 100 lovas) a délvidéki táborba, Óbecsére, ahonnan Törökbecsére irányították az alakulatot. Kéthetes váltásban két további egységet állított ki a város augusztus folyamán.

Augusztus 29-én Szemere Bertalan belügyminiszter rendeletben utasította a megyéket az újoncozás megkezdésére. Szeptember 2-án Csongrád Vármegye Központi Bizottmánya elrendelte a 19–22 éves hadkötelesek összeírását és a megyére eső 1615 honvéd újonc kiállítását. Szentesre ebből 328 fő jutott. Népgyűlésileg kimondták, hogy a városra kirótt létszámot nem sorozás, hanem toborzás útján állítják ki, a felcsapó újoncokat pedig 42 forint jutalomban részesítik. Ennek megfelelően szeptember 17-én Szentesen megkezdődött a honvéd újoncok toborzása, amely az elkövetkezendő hónapokban szinte megszakítás nélkül folyt, egészen a végnapokig, 1849 júliusáig. 1849. augusztus 2-án a császári csapatok bevonultak Szentesre, s ezzel Szentesen véget ért a szabadságharc.⁴²

Az elmondottakból kitűnik, hogy az 1848/1849-es szabadságharcban Szentes lakossága felekezetre való tekintet nélkül derekasan kivette részét. Arra vonatkozóan nincsenek adataink, hogy a helyi egyházak lelkészei, vezetői – köztük az evangélikus egyház – tevőlegesen miként kapcsolódtak be az eseményekbe, azok irányításába, segítségbe. Arról viszont van írásos emlék, hogy 1849. március 14-én a város közgyűlése elrendelte, a pesti március 15-i nagy nap első évfordulójának emlékére a következő napon minden szentesi templomban tartanak hálaadó istentiszteletet, s lelkészek mondjanak imát a magyar szabadságharc diadalmas befejezéséért. Március 15-én a protestáns egyházak lelkészei eleget tettek a közgyűlés felkérésének.⁴³ Az evangélikus hálaadó istentiszteleten prédikált és imát mondott *Balassa János* lelkipásztor, akit *Lányi Sámuel* lelkész távozása után, 1841-ben választottak a gyülekezet lelkészéül. Az Orosházáról származó nagy tudású lelkész majdnem négy évtizeden keresztül irányította áldásosan a helyi egyház életét.⁴⁴

⁴² Labádi Lajos: Szentes vázlatos története a 11. századtól 1914-ig. In.: Szentes helyismereti kézikönyve I. (Szerk.: Kis-Rácz Antal, Labádi Lajos, Vörös Gabriella) Szentes, 2000. 138–152. p.

⁴³ U. o.

⁴⁴ Nagy Imre: Szentes 173–174. p.

AZ ELNYOMÁS IDŐSZAKA (1849–1867)

MEGTORLÁSOK A SZABADSÁGHARC UTÁN

Az 1849. augusztus 13-iki fegyverletétel után 1854-ig megtorlás, ostrom-állapot következett be. Protestáns és katolikus lelkészek, tanítók sorát ítélték halálra és végezték ki, mások börtönbe kerültek. A katonai kormányzat különösen gyanakvással kezelte a protestánsokat. Három evangélikus püspököt ítélték fegyházbüntetésre. Hogy a protestáns egyházakat megfosszák befolyásos világi tagjaik segítségétől, egy 1850. február 10-i rendelettel megszüntették az egyházmegyei és kerületi felügyelők, valamint a gondnokok hivatalát. *A gyülekezési tilalom a magasabb egyházi testületekre is vonatkozott.* Csak helyi egyházi gyűléseket engedélyeztek. A megüresedett püspöki tisztségeket lehetetlen volt törvényes választások útján betölteni. Ezeket a tisztségeket az evangélikusoknál Bécsből kinevezett és fizetett adminisztrátoroknak kellett ellátniuk. A gyülekezési tilalom miatt a még a hivatalban lévő püspökök és esperesek sem intézhették törvényesen hivatali ügyeiket. A fontosabb határozatokat 1854-ig el kellett halasztani.

A protestáns lelkészek és tanítók esetében a tilalom megszegését különös szigorúsággal torolták meg. Az ostromállapot ideje alatt a bécsi kormány mindent megkísérelt, hogy akadályozza a protestáns egyházak munkáját. A kialakult nyomasztó gazdasági helyzetben a gazdaságilag gyengébb hat evangélikus teológiai intézet közül három (Késmárk, Lócse és Selmezbánya) működése megszűnt. Hiába kért az egyház hosszabb időt az átszervezésre, Bécs ennek nem adott helyt. Így nem maradt más hátra, mint alkalmazkodni az erőszak teremtette helyzethez.



Olmütz

A bécsi udvar megtorlásait Szentes sem kerülhette el. A városnak a lakossága az 1850. évi népszámlálás adatai szerint 22 136 fő, s ebből 380 az evangélikusok száma, azaz 1,7%. A felelősségre vonás első hulláma *Hajdú Lajos* református népiskola tanítóját érte, akit 1849. szeptember 7-én fogtak el és Szegedre szállították. Az Aradon működő Cs. Kir. Haditörvényszék felségsértés címen kötéláltali halálra és teljes vagyonek kobzásra ítélte. Később az ítéletet húszévi várfogságra változtatták, melyet előbb az olműtzi és a josefstadti várban töltött, majd közkegyelem útján 1856. április 3-án kiszabadult a fogságból.

1850 áprilisában a Pesti Cs. Kir. Haditörvényszék halálra ítélte a református vallású *Horváth Ferencet*, Szentes szabadságharc alatti országgyűlési képviselőjét, aki utóbb közkegyelemben részesült, s hazatérhetett szülővárosába.

1851. október 1-jén ugyancsak a Pesti Cs. Kir. Haditörvényszék felségárulás címen teljes vagyonek kobzásra és kötél általi halálbüntetésre ítélte a református *Boros Sámuel*t, a város szabadságharc alatti polgármesterét. Az ítéletet később négyévi várfogságra módosították, amelyet a josefstadti börtönben töltött le.⁴⁵

A „PROTESTÁNS PÁTENS”



Thun gróf

Közvetlenül a szabadságharc után a győztesek tervbe vették, hogy a protestánsok egyházkerületeit bekényszerítik a katonai kerületekbe, és bevezetik az egyházi szervezet új formáját. Ekkor azonban ezt a tervet elnapolták *Mária Dorottya* (1800–1855) közbenjárására, aki a protestánsok ügyének melegszívű pártfogója volt. De hamarosan kiderült, hogy a Habsburg-ház Róma kívánságára vissza akarja állítani a protestánsok korábbi egyenlőtlen helyzetét, sőt meg akarja szüntetni a protestánsok önkormányzatát. A Helytartótanács megtiltotta a püspöki cím viselését a protestánsok számára. Az újonnan választott protestáns lelkészek és tanítók hivatalukat csak a katonai kormányzat hozzájárulásával foglalhatták el. 1855-ben Bécs és Róma olyan konkordátumot kötött, amely a katolikus egyháznak a magyarországi protestánsok kárára előjogokat biztosított az iskolaügy területén. Ilyen körülmények között tűzte napirendre Bécs a magyar protestánsok egyházkormányzatának átalakítását.

⁴⁵ Labádi Lajos: Szentes város közigazgatása és politikai élete 1849–1918. (a továbbiakban Labádi: Szentes közigazgatása...) In.: Tanulmányok Csongrád megye történetéből XXII. Szeged, 1995. 21–22. p.

Leo von Thun-Hohenstein osztrák vallás- és közoktatásügyi miniszter 1855-ben kilenc vezető protestáns személyt hívott meg, hogy megismerje véleményüket a tervezett új egyházalkotmányról. Thun teljesen eltért az 1791-es és az 1848-as országgyűlési törvények irányvonalától, bár az utóbbiakat a király 1848. április 11-én szentesítette. A tervezet meg akarta szüntetni a protestánsok egyházi autonómiáját. Főhatóságul egy öt-öt evangélikusból és reformátusból álló császári és királyi *főkonzisztóriumot* kívánt felállítani, s ez egyben az egyházi bíraskodás legfőbb hatóságaként is működött volna. Thun gróf a kerületeket is át akarta szervezni. Majd 1858-ban az ország hét protestáns egyházkerülete ellen szavazott a törvénytervezetnek, mindössze a Dunán-inneni evangélikus egyházkerületben értek el szavazategyenlőséget, amit aztán az adminisztrátor szavazat döntött el a törvénytervezet javára. Német és szlovák körök, valamint a kormány sajtója támogatták Thunt. A magyar protestáns közvélemény – a katolikusoktól is támogatva – határozottan elutasította a törvénytervezetet. Egyházkerületi közgyűlések követelték a kormánytól, hogy térjen vissza a szabadságharc előtti, 1848-ban érvényes jogi alapra, engedélyezze a *zsinatok tartását* mindkét protestáns egyháznak, mert itt alkothatnák meg az egész egyház számára a régi esedékes új szervezetet.

Gróf Thun figyelmen kívül hagyta a bíráló javaslatokat, rábírta a császárt, hogy a tervezetet, mint *császári pátenst (parancsot)* 1859. szeptember 1-jén léptesse életbe. Már másnap megjelent miniszteri rendeletként egy ideiglenes egyházi rendtartás.

Elsőnek az evangélikusok tiszai kerülete foglalt állást a pátenssel szemben. A közismerten aulikus *Zsedényi Ede (1804–1879)* egyházkerületi felügyelő is rámutatott, hogy a pátens ellene mond az 1790/91-i országgyűlési XXVI. cikkelyének, habár ezt a király szentesítette. A kerületi gyűlés felhívta a lelkészeket, hogy ne engedelmeskedjenek sem a pátensnek, sem egyéb kormányrendeletnek, amelyeket a pátens szellemében adnának ki. Zsedényi és legközelebbi munkatársai fogsággal bűnhődtek bátorságukért. Bécs rendőri eszközökkel kívánta a magyar protestánsokat megfélemlíteni. Több protestáns egyházkerület gyűléseiken tiltakoztak a pátens ellen, alkotmányellenesnek bélyegezték, és felhívták a lelkészeket, hogy ne engedelmeskedjenek neki. A lelkészek többsége követte az egyházkerületi határozatokat. A reformátusoknál csak 25 egyházközség – csupán 1% – vállalta a pátens szerinti átszervezést. Az evangélikusoknál 226 (40%) gyülekezet engedett, többnyire németek és szlovákok, viszont 333 (60%) az ígéretek és fenyegetések ellenére is szilárd maradt.

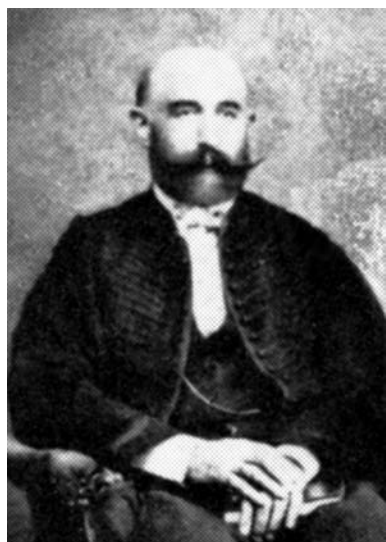


Zsedényi Ede

Ezek a küzdelmek felkavarták a közvéleményt. Egyre határozottabb állásfoglalások történtek a pátens ellen; számos tiltakozó küldöttség utazott Bécsbe az uralkodóhoz. A kedélyek mindinkább elmérgesedtek. Végül a kormány engedett: 1860. április 15-én visszavonta a pátentst.⁴⁶

A császári pátensről később, az 1866-ban püspökké választott *Karsay Sándor* „*Népek hatalmas Istene*” című 501. énekében ekként ír: „Ó végtelen nagy hatalom, Kinél van erő és oltalom/Álld meg tovább is e hazát!/ Tartsd meg ősi törvényeit/ Egyesítsd testvérnépeit/Hogy lelje bennük támaszát !/ Teremts békességet/Irtsd ki a gyűlölséget/Mert pusztulni kell népnek/ Melyet tépnek/ Karjai pártszenvédélyek.”⁴⁷

Az 1859. év pátens a szentesi evangélikus egyházat is olyan súllyal érintette, mint az ország bármelyik evangélikus gyülekezetét. Ellene a szentesi evangélikus egyház is hevesen tiltakozott. Ennek megfelelően Balassa János lelkipásztor az előírt rendelkezést megszegve a templom szószékéről nem hirdette ki a pátentst.



Jurenák Eduárd

Az egyház vezetőtestületében közben változás állott be. Amint jeleztük, Jurenák József, aki az egyháznak valóságos mecénása volt, 1835-től – kisebb megszakításokkal 1849-ig viselte az inspektori tisztséget. 1854-ben bekövetkezett halála a felügyelői állást sokáig nem töltötték be. Erre csak 1861-ben gondoltak, amikor is fiát, *Jurenák Eduárdot* választották inspektorrá, aki csaknem negyedszázadig állt a gyülekezet élén, s az egyház megszilárdítása körül maradandó érdemeket szerzett.

Az egyház fejlődésében jelentős állomás volt 1855, amikor Balassa János lelkész szorgalmazására, s a hívek lelkes hozzáállásának köszönhetően felépült az iskola. A szentesi evangélikus iskolában *Macskási Sámuellel* az élén – előtte még három tanítója volt az egyháznak – *Saling Géza*, *Kolpaszky György*, *Lakatos Emil* és *Egyed M. Lajos* személyében, a tanítók kiváló sora tanított, s ebbe az iskolába más vallásúak is mindig szívesen adták gyermekeiket.⁴⁸

⁴⁶ Bucsay: i. m. 203–206. p.

⁴⁷ Ferenczy Zoltán: Aktuális sorok a múltból. Evangélikus Élet, 2002. március 17.

⁴⁸ Nagy Imre: Szentes... 73–174. p.

EGYHÁZI ÉLET A KIEGYEZÉS UTÁN (1867–1919)

A SZABADELVŰ KORSZAK VALLÁSÜGYI TÖRVÉNYEI

Az 1867-es kiegyezéssel létrejött államalakulat két egymás mellett létező és egyenrangú tagállam szövetsége volt: az Osztrák Császárságé és a Magyar Királyságé. A két államnak közös az uralkodója, és vannak közös ügyei. Belső szervezetük és felépítésük is hasonlóságokat mutatott. Az osztrák birodalmi gyűlésnek megfelelt a magyar országgyűlés. Mindkét törvényhozó szerv kétkamarás volt. Ausztriában az urak háza és a képviselőház, Magyarországon a főrendi ház és a képviselőház alkotta a két kamarát. Mindkét országnak felelős kormánya, önálló közigazgatása és bírói rendszere volt.⁴⁹

Az 1867-ben megkötött osztrák-magyar kiegyezéssel az államhatalom ismét magyar kézbe került. Újból báró Eötvös József lett a vallás- és közoktatásügyi miniszter. A reformátusok és evangélikusok most az 1848. évi ígéretek teljesítését várták, elsősorban azt, amely a felekezetek közötti „teljes egyenlőségre és viszonyosságra” vonatkozott. Mindenki arra gondolt, hogy az 1848: XX. törvénycikk megvalósításának végre eljött az ideje.

A legelső, és legsürgősebb kívánság az osztrák önkényuralom egyházi intézkedéseinek megszüntetése volt. Az 1867-ben alakult magyar kormány elsősorban ezen a helyzeten akart némileg változtatni. Az első intézkedése a pátens még meglévő maradványainak eltörlése volt. Így az annak idején külön alakult, főleg nemzeti-ségekből álló egyházkerület feloszlott és 1867 szeptemberében visszatért a magyar evangélikus egyházba. A következő évben megszavazták az 1868: LIII. törvénycikket a bevett vallások viszonyosságáról. Ebben a törvényben az új magyar állam törvényhozása lényegében az 1844. III. tc. alapján szabályozta a minden vallás híveit egyformán megillető jogokat. A törvényben meghatározott feltetelek között mindenkinek szabad más vallásra áttérni. A férfi 18 éven felül, a nő férjhez menés esetén még korábban is. A vegyes házasságból származó gyermekek vallására nézve a törvény úgy rendelkezett, hogy a gyermekek nem szerint követik a szülők vallását. Ha a szülők más vallásra térnek át, hét éven aluli gyermekeik nem szerint követik őket az új vallásra. A törvény eltiltotta a rever-



Eötvös József báró

⁴⁹ Bertényi Iván–Gyapay Gábor: i. m. 417. p.

zálist, illetőleg bármely, a gyermekek vallására vonatkozó előzetes megállapodást érvénytelennek minősített.

A vallásos ünnepekre vonatkozó rendelkezés szerint egyik vallás tagjai sem kényszeríthetők arra, hogy más vallás ünnepeit megtartsák és azokon a munkát ne folytassák. Vasárnapokon ellenben mindenféle nyilvános és nem feltétlenül szükséges munka tilos. Hasonló módon tilos az olyan csendzavaró munka folytatása, mely valamely egyház vallásos ünnepén a templom közelében vagy másutt azon egyház vallásos szertartását akadályozhatná. A hadseregben szolgáló katonákat minden egyház saját lelkészeivel pásztoralja. A temetőben a különböző felekezetek tagjai egyformán és akadály nélkül temetkezhetnek. A községek a városok pénztárából a felekezetek iskolai vagy egyházi céljaira igazságos arány szerint kapnak segítyt. Minden felekezetnek kizárólagos joga van új egyházközségeket alakítani.⁵⁰

A magyar állam egyházpolitikájának egyik közvetlen megnyilvánulása volt az iskolaügy egységes rendezése is. Az 1868. évi XXXVIII. törvénycikk bevezette a kötelező népoktatást, korszerű reformokat valósított meg e téren, és biztosította az egyházaknak a népiskolák fenntartási jogát. Majd az 1883: XXX. törvénycikk felhatalmazta az egyházakat közép- és főiskolák felállítására, és biztosította ezeknek az állami szubvenciót (pénzbeli támogatást). Az egyházi iskolák tanítóinak 1875-től érvényben lévő nyugdíjjogosultságát kiterjesztették a közép- és főiskolák tanterőire is. Az 1885. évi VII. törvénycikk az evangélikusok és reformátusok három-három rangidős püspökét és egyházkerületi főgondnokát főrendiházi tagokká minősítette. Az unitáriusok is kaptak egy helyet.

A római katolikus egyház élesen tiltakozott és szívósan ellenállt a protestánsok helyzetének egyenjogúsítási kísérleteivel szemben. Az 1868. évi LIII. törvénycikk, amely a vegyes házasságokból származó gyermekek felekezeti hovatartozását szabályozta, igyekeztek különféle módszerekkel kijátszani, a csecsemőt katolikus vallásra keresztelni. Az ilyen esetek nagy száma miatt az országgyűlésnek is foglalkoznia kellett e sérelmekkel.

Az 1879. évi XL. törvénycikk 53. paragrafusa büntetést helyezett kilátásba olyan személyek ellen, akik kiskorúaknak más vallásfelekezetbe való törvénytelen átvételében vétkesek. A törvény azonban nem érvényesült teljességgel. Maga a Vatikán is oly módon foglalt állást, hogy az „elkeresztelő papok bátorítást és védelmet érdemelnek.”

Egyre jobban fenyegetett a kultúrharc réme. A római katolikus egyház elkeseredett ellenállása ellenére meghozták az „Egyházpolitikai törvényeket”. Az 1894: XXXIII. törvénycikk bevezette az *állami anyakönyvezést*. Az 1894. évi XXXI. tc. elrendelte a *polgári házasságot*, és a házassági ügyeket az állami joghatóság körébe vonta. Az 1895: XLII. törvénycikk az *izraelita vallást bevettnek*

⁵⁰ A magyar református egyház története... 346–347. p.

és egyenjogúnak nyilvánította. Az 1895. évi XLIII. törvénycikk az *egyenjogúság szellemében* szabályozta az *áttérést*, és engedélyezte a *felekezeten-kívüliséget*. A törvénycikk értelmében minden állampolgár bármilyen hitet vallhat, bármilyen vallást gyakorolhat, ha az nem sérti az ország törvényeit és az erkölcsöket. A teljes *szabad vallásgyakorlat* azonban csak a „bevett” vallásfelekezeteket illeti meg.

Az 1894: XXXII. tc. a római katolikus egyháznak kárpótlásul ismét lehetővé tette a reverzálíst vegyes házasságok esetében; most már a reverzálisokért folyó harc kerül előtérbe. A reverzális feltétele volt a katolikus egyházi esketésnek. Róma presztízskérdéssé tette a vegyes házasságokból származó gyermekek hovatartozását. Ezzel állandóan megzavarták jó néhány családnak a békéjét, s egyben mérgezték a katolikus és protestáns egyházak közötti viszonyt.

A reverzálisharcban fontos szerepe volt a szociális különbségeknek. Az egyházak ugyan törvény szerint egyenjogúak voltak, de a római katolikus egyház a protestáns egyházaknál jóval nagyobb birtokkal rendelkezett, és ezáltal nagyobb volt a befolyása. Így a római katolikus egyház az ellenreformáció korából származó előjogainak egész sorát megtarthatta. Állami ünnepek alkalmával például csak a római katolikus szertartásnak volt helye. A kultuszminiszter is mindig katolikus volt. A korabeli állapotok összképét a következőkben jellemezte 1907-ben Pokoly József református egyháztörténész: „*papíron vallásegyenlőség-ről olvasunk ugyan, de azért, ha a hivatalos államot nézzük: akárcsak Spanyolországban volnánk.*”

A liberális állam viszont megkísérelte az 1848. évi XX. törvénycikk fokozatos megvalósítását anyagi tekintetben is. 1869-ben először a reformátusok kaptak 65 000 forintnyi *szubvenciót*, ennek megfelelően majd a többi egyházak is, s a szubvenció fokozatosan emelkedett. Ezen kívül korábban az egyházi tanítók fizetését emelték fel állami hozzájárulással 800 koronára, s 1898-ban a lelkészekét is 1100 koronára.

A heves politikai harcokban, amelyeket a fenti törvények érdekében a kiegyezéskori magyar államnak végig kellett küzdenie az ultramontán (pápapárti) és konzervatív erőkkel, a protestánsok a kormány pártján álltak.⁵¹

⁵¹ Bucsay: i. m. 207–210. p.



Balassa János sírmléke a szentesi evangélikus temetőben

A SZENTESI EVANGÉLIKUS EGYHÁZ A KIEGYEZÉS UTÁN

Szentesen 1867. február 26-án a felelős kormány kinevezése alkalmából örömnemzet rendeztek. Ágyúlövésekkel és a város valamennyi harangjának meghúzásával jelezték az ünnepség kezdetét. A templomokban tartott ünnepélyes istentisztelet után a nép a főtérre vonult, ahol *Oroszi Miklós* országgyűlési képviselő értékelte az események jelentőségét. Beszéde zárszavában méltatta politikai példaképének, „a haza Mózesének”, *Deák Ferencnek* érdemeit. Az ünnepség este a város kivilágításával folytatódott.

A kiegyezés utáni gazdasági fellendülést Szentesen is a lélekszám robbanásszerű növekedése kísérte. A város lakossága 1869-ben 27 658 és 1879-ben 28 712 főt számlált, benne az evangélikusok száma elérte 420 lelket. Ez azt jelentette, hogy a város népessége 1879-ben 1850-hez viszonyítva 6036 személlyel szaporodott, s az evangélikus hívek száma 40-el gyarapodott.⁵²

A gazdasági élet élénkülése a helyi evangélikus egyház híveinek körében is kitapintható. Ez megmutatkozott abban is, hogy a még szolgálatban álló Balassa János lelkész kezdeményezésére nagyobb megmozdulás indult egy új templom építését célzó alap létesítésére. A hívek anyagi körülményei lehetővé tette – áldozatkészségükkel párosulva –, hogy e célra 1875-ben 4500 forint gyűjön össze. Balassa Jánosnak feltehetően ez lehetett egyik legjelentősebb egyházépítő cselekedete, mert ezt követően három év múlva, 1878-ban nyugdíjba vonult, és 1883. augusztus 25-én 71 éves korában elhunyt. Balassa 38 évi szolgálatát követően *Masznik Gyula* adminisztrátor, illetve lelkész került a gyülekezet élére, aki azonban néhány évi szolgálat után Hosszúfalura távozott.⁵³

1883. december 16-ika nevezetes dátum a szentesi evangélikus egyház történetében, ezen a napon iktatták hivatalába *Petrovics Soma* lelkészt, aki 43 éven keresztül, pásztorolta a szentesi nyáját; áldásos működését az egyház fénykorának tekinthetjük.⁵⁴

Petrovics Soma Szarvason született 1843. december 7-én. Költői és írói tehetsége korán megnyilvánult. Már diákkorában a szarvasi gimnázium önképzőköriében feltűntek versei. Később is írt egy-egy költeményt vagy elbeszélést, ezek mind egy vallásos, igaz, tiszta léleknek megnyilvánulásai voltak. Középiszokoláit Békéscsabán kezdi el (ahova a család átköltözött) és Szarvason folytatja, s itt Petőfinek egykori tanára, *Karen István* vette pártfogásba és támogatta megélhetésében. Amikor az algimnáziumban Karen, az lett számára a felsőbb osztályokban a nagynevű pedagógus, *Tatai István*, aki kedves tanítványát a város jobb módú családjainál helyezte el korepetítorként. Az érettségi letétele után egy da-

⁵² Labádi: Szentes közigazgatása... 273. p.

⁵³ Nagy Imre: Szentes 174. p.; Labádi: Szentes története... 115. p.

⁵⁴ U. o.

rabig Szarvason végzi teológiai tanulmányait az alakulóban lévő, de hamar megszűnő teológiai akadémián. Tanulmányait Pozsonyban folytatja, ahol megismerkedik, és szoros barátságot köt a későbbi nagy magyar filozófussal, *Böhm Károllyal*. Négy hozzá hasonló idealista gondolkodású kebelbaráttal „Barátság és Szabadság” jelige alatt ifjúsági társaságot alakítanak, amelynek Petrovics lett az elnöke, Böhm Károly pedig a maga tüneményes tehetségével az egész ifjúság által nagyon tisztelt központja. Petrovics levelezése, amelyet Böhm-mel később is folytatott, becses adalékot jelent a nagy filozófus szellemi fejlődésének jobb megismeréséhez.



Petrovics Soma

Pozsony után Halléba került, ahol az ottani magyar együletet újjászervezi, és annak elnöke lesz. Teológiai tanulmányait Hallé után Berlinben és Lipcsében folytatta. 1868-ban avatta lelkésszé a bányakerületi püspök. Felavatása után Mezőberényben töltött két esztendőt segédlelkészi minőségben, s innen kap meghívást Békéscsabára gimnáziumi tanárnak és magyar hitszónoknak. Itt érte el élete boldogságát, feleségül vette *Szeberényi Matildot*, akivel mindvégig boldog családi életet élt. Teológiai tárgyú munkásságát fémjelzik: *Luther Márton kis Kátéjának* hivatalosan elfogadott magyar szövege, mely az ő tollából származik. Átdolgozta *Szeberényi János és dr. Szeberényi Gusztáv: Konfirmációi*

vezérfonalát, s az egyházkerület megbízásából „*Utasításokat*” szerkesztett az evangélikus lelkészek számára.⁵⁵

Petrovics Somát – amint arról már korábban szoltunk – 1883-ban választják a szentesi evangélikus egyház lelkészévé, aki városszerte vallási és felekezeti különbség nélkül tiszteletnek és megbecsülésnek örvendő lelkipásztor. Jelentős közéleti tevékenységet folytatott: több mint három évtizedig tagja Szentes város képviselő-testületének és Csongrád Vármegye Törvényhatósági Bizottságának, valamint a megyei közigazgatási bizottságnak. Tehetséges tollú író volt, szentesi éve alatt (1884-től 1917-ig) évenként kiadta a helyi egyház eseményeit tárgyaló *Értesítőjét*, több füzetre való egyházi beszédet írt, és egy *Kis kézi ágendát* 1888-ban Budapesten jelentett meg. Továbbá részt vett a Békéscsabán megjelenő első

⁵⁵ Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái 10. köt. Bp. 1074. col.; Nagy Imre: Szentes 239. p.; Bodrits István: Petrovics Soma (1843–1926) In.: Szentesi életrajzi évfordulók/1988. 39. p.

magyar újság, a Békés Megyei Közlöny szerkesztésében. Munkatársa volt a Szentes és Vidéke című hetilapnak. Szépirodalmi munkáit, verseit a helyi lapok rendszeresen közölték. 1932-ben Szentesen utcát neveztek el róla.⁵⁶

Isten kegyelméből való lelkész volt – olvasható róla a Szentes c. monográfiában –, aki amellet, hogy negyedszázadon át, 1896. február 4-től viselte az újonnan szervezett csanád–csongrádi egyházmegye esperesi tisztét, az osztályrészül jutott rátermettségével, fáradhatatlan munkálkodásával egyházközségét a haladás és a fejlődés útjára terelte, s a kerületét az egyik legjobban megszervezett mintaegyházává tette.

Alig fél évvel Petrovics Soma hivatalba lépése után, 1884. augusztus 3-án váratlanul elhunyt az egyház érdemes felügyelője, *Jurenák Eduárd (1813–1884)* földbirtokos, a város egyik legmódosabb embere, a szentesi evangélikusok pártfogója. Utolsó kegyeletes cselekedete az volt, hogy 800 forintot hagyományozott a templomépítési alapra, amely összeg 1885-ben már 10 000 forintot tett ki. Jurenák Eduárd helyébe *Mojzsik Lajost* választották felügyelővé, aki 1914-ben bekövetkezett haláláig viselte tisztségét. Az ő örökébe *Jurenák Béla* lépett, aki az ősök nyomdokain haladva, hosszú éveken át viselte egyházi hivatalát.⁵⁷

Közben a szentesi sajtó közölte, hogy a kis evangélikus egyháznak jeles vendége volt az elmúlt napokban: *Dr. Szeberényi Gusztáv* bányakerületi püspök és királyi tanácsos szűk családi körben több napot töltött az evangélikus lelkész-lakban, üdülést keresve és találva súlyos betegségéből való felgyógyulása után. A helyi egyháztanács, hogy a püspök itt időzése feletti örömét kifejezze, *Mojzsik Lajos* egyházfelügyelő vezetésével felkereste a főpásztort, és kegyeibe ajánlotta egyházát a küszöbön álló nagy feladat, a templomépítés támogatására. A tisztelgő küldöttség láthatólag kellemesen érintette a főpásztort – írta az újság –, örömét és elismerését fejezte ki az egyháznak az építendő templom ügyében tanúsított körültekintő eljárásáért. Reményét fejezte ki, hogy a néhány év múlva bekövetkező százéves jubileumot a szentesi egyház hívei az akkorra elkészülő, új díszes templomban ünneplik. *Dr. Szeberényi püspök* megígérte, hogy eljár majd úgy a hazai, mint a németországi evangélikusok körében a templom építésének támogatása érdekében.⁵⁸

A templomépítés ugyan még váratott magára, de Petrovics Soma munkássága nyomán számos eredmény született az 1890-es években. Ismerjünk meg néhányat a teljesség igénye nélkül: 1889-ben Szentes csépai leányegyházban imaházat és iskolát avattak; 1895. március 5-én 40 taggal megalakult Szentesen

⁵⁶ Labádi Lajos: Az evangélikusok legjelesebb lelkésze – Petrovics Soma emlékezete. Szentesi Élet, 2008. dec. 12. 2. o.; Szentesi antológia – Válogatás Szentes szépirodalmi múltjának kincseiből (Szerk.: Vágvolgyi Zoltán) – Petrovics Soma (1843–1926) – A szeretet evangéliumának hirdetője (5 vers) Szentes, 2010. 15–20. p.

⁵⁷ Nagy Imre: Szentes 174–175. p.

⁵⁸ Szentesi Lap, 1887. május 7.

az Evangélikus Nőegylet, melynek első elnöknője *Hankis Károlyné* volt. Feladata az egyházi és iskolai élet ápolása, valamint a jótékonyság gyakorlása. A későbbi elnöknő, *dr. Mátéffy Ferencné* vezetésével más áldásos tevékenység is folytatódott. 1899-ben felépült a tágas paplak, míg a régit bérházzá alakították át.⁵⁹



Mátéffy Ferencné

Petrovics Soma lelkészi szolgálatának talán legjelentősebb és legmaradandóbb eredménye az *evangélikus templom felépítése* volt. Amint tudjuk, az anyagi előkészületek már Balassa János lelkészkedése idején elkezdődtek, de csak évtizedek alatt gyűlt össze a kellő összeg. A templomépítés sürgetően hatott, mivel a hívők száma a XX. század fordulójára megközelítette, majd meghaladta az 540 főt.

A templom tervének elkészítésére *Francsek Imre* építészrt kérték fel, aki 1904 tavaszára teljesítette a feladatot. Az alaprajzból kitűnik, hogy a templom belsejét a tervező 317 ülőhelyre osztotta be: a kórus alatt 48, a hajóban 201, a szentélyben 14, a kóruson pedig 54 ülőhely. Az építkezés 1904 májusában indult, s a templom az év végére tető alá került.

Tornyának gombját a kombinált kereszttel egyházi szertartással november 12-én tették föl. A belső berendezés a következő évre maradt. Ablakai színes üvegmozaikból készültek, az oltártérségben Krisztus-jeleneteket mintázva. A hófehér oltárépítményt fából faragták. Oltárképét (Jézus és a samáriai asszony) a város szülötte, *Hegedűs László* (1870–1911) festőművész készítette. Az orgonát özv. *Sulcz Endréné Francisti Mária* adományozta férje emlékére. A harangokat *Jurenák Sándor*, *Jurenák Imre* és *Jurenák Béla* édesatyjuk emlékére (6 és fél mázsás), *dr. Sulcz Lajos* szülei emlékére (3 és fél mázsás) és *Mojzsis Lajosné Dukai Mária* nagyszülei emlékére (2 mázsás) adományozták. A harangok *Hönig Frigyes* aradi harangöntő műhelyében készültek, és 1905. június 15-én húzták fel őket. A világító számlapos toronyórát, amely *Herman Pál* szentesi órás munkája, a város adományozta, és 1906-ban szerelték föl. A templomépítés költsége meghaladta a 70 000 koronát.

⁵⁹ Nagy Imre: Szentes... 175. p.



Az 1905-ben átadott szentesi evangélikus templom



Az evangélikus templom oltárképe (Hegedűs László festménye)

Az átadási szertartást 1905. október 29-én *Bachát Dániel* bányakerületi püspök végezte.⁶⁰

A neogótikus idomtégla architektúrájú templom, a karcsú toronysisak, keskenycsúcsíves ablakok, a támpillérek, a bejárat fölötti rózsabla az a gótikus építészet legjellemzőbb stílus elemeire utalnak. Figyelemre méltó a dísztéglából rakott homlokzat architektúrája, a mázas cserépfedés, valamint a tölgyfaajtó kovácsoltvas növényi ornamentikája. A templom hajójának déli belső falán az I. világháborúban elesett evangélikus hősök márványtáblája látható, amelyet *Koncz Antal* helyi szobrászművész szecessziós kőfaragványa keretez. A felépített kis evangélikus templom napjainkban is a város műemlékeit öregbíti, Szentes egyik műemléki ékessége.⁶¹

A templom elkészülte után hamarosan személyi változás történt az egyház világi vezetésében. A gyülekezet ügyeit eddig intéző *Holik Lajos* és *Molecz Lajos* után, *Mátéffy Lászlót* választották az egyházközség gondnokává. Említést érdemel, hogy a presbiteri jegyzőkönyvekben 1864-ben tűnik fel első ízben a *Mátéffy* név, id. *Mátéffy Ferenc* személyében, hogy azután fiaival és unokáival folytatódjék a sor, akik mindannyian erős tartóoszlopaivá váltak az egyháznak. Id. *Mátéffy Ferenc* 40 éven keresztül volt az egyháztanács tagja és két éven át az egyház gondnoka, a templom felépítéséhez pedig 1000 forinttal járult hozzá. Így növekedett, gyarapodott az egyház az első világháború viharának kitöréséig.⁶²

AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚ ÉVEI

1914 nyarán kitört az első világháború. Nem volt teljesen váratlan, hisz a résztvevő hatalmak háborúhoz vezető politikája visszanyúl a XIX. század utolsó harmadáig. Az Osztrák-Magyar Monarchia nagyhatalmi politikája – a többi európai hataloméhoz hasonlóan – egy szála volt annak a kibogozhatatlanná vált szövevénynek, amelynek feloldását aztán már csak a háborúban látták. A Habsburg Monarchia ebben a fonatban elsősorban balkáni politikájával vett részt. Magyarország nem önállóan kapcsolódott be a háborúba, hanem közös politikával és közös hadsereggel rendelkező Osztrák-Magyar Monarchia egyik alkotó elemeként.⁶³

⁶⁰ Labádi Lajos: Szentes és vidéke építészetének emlékei. In.: Csongrád megye építészeti emlékei (Szerk.: Tóth Ferenc) Szeged, 2000. 652–253. p.; Nagy Imre: Szentes... 175. p.

⁶¹ U. o.

⁶² Nagy Imre: Szentes... 175–176. p.

⁶³ Galántai József: Magyarország az első világháborúban 1914–1918. Bp., 1974. Akadémiai Kiadó 13. p.



Ferenc József császár



Dr. Cicatricis Lajos főispán

Közvetlen a háború kirobbanásának előestéjén, 1914. július 5-én Szentestre látogatott *Scholtz Gusztáv* bányakerületi evangélikus püspök, aki kíséretével meglátogatta a Széchenyi-ligetben lévő Csongrád Vármegyei Múzeumot. A látogatás más céljáról, valamint arról, hogy a főpásztor és kísérete a helyi egyházközség tanácsának vezetőivel, lelkipásztorával milyen megbeszélést folytatott, avagy sem, a forrás nem tájékoztat bennünket.⁶⁴

Miután 1914. július 25-én az uralkodó elrendelte a mozgósítást az Osztrák-Magyar Monarchiában, két nap múlva, 27-én a mozgósítási parancs értelmében a szentesi hadkötelesek első csoportja elindult Szolnokra. Július 30-án a szentesi újságokban megjelent *Ferenc József* császár és király „Népeimhez!” című kiáltványa. Az esti órákban több ezres tömeg tüntetett a Kossuth téren a háború mellett; *Dr. Cicatricis Lajos* főispán lelkesítő beszédet tartott. A *Szentesi Ellenőr* című 48-as Kossuth Lajos Párti lap 1914. augusztus 8-i száma – a helyi újságok közül egyedül – szót emelt a háború értelmetlensége ellen. A lapot elko-bozták, és *dr. Lánczi Simon Pál* lapszerkesztő ellen bűnvádi eljárás indult: hatóság elleni izgatás és fegyveres erő elleni vétség címén. (Lánczit hamarosan bevonultatták katonának, emiatt lapja 1918-ig szünetelt.)⁶⁵

⁶⁴ Labádi: Szentes története... 201. p.

⁶⁵ Labádi: Szentes közigazgatása... 231–233. p.



Katonák a fronton

1914. augusztus 22-én Szentés Város Katonai Ügyosztálya rendeletet bocsátott ki a bevonulás rendjéről. Az első lépcsőben a 38–41 éves tartalékosoknak kellett bevonulniuk Gyulára, Békéscsabára és Szegedre, majd október 26-án Szentésről 412 népfölkelő újonc vonult be Szegedre. Október elején összeírták a gazdák lovait, s az alkalmasnak találtakat december végéig át kellett adni a katonaságnak: kb. 900 lovat vettek igénybe hadi célokra.⁶⁶

Ezt megelőzően augusztus vége felé a szentesi megyei kórházat hadikórházzá alakították át, ahová szeptember 13-án megérkezett az első szállítmány: 58 sebesült katona. Október 20-án újabb 88 sebesült katona érkezett a városba. Október közepére a városi kórház mellett a polgári leányiskola új épületét is vöröskeresztes hadikórházzá alakították át. A 200 sebesült ellátására alkalmas kórház berendezése és felszerelése közadakozásból történt. Október 2-án ide is megérkezett az első transzport: 51 sebesült katona. December 16-án a katonai vezetés ezer sebesült befogadására alkalmas katonai kórház felállítását kezdte meg Szentésen. A kórház befogadására kijelölt középületek: gimnázium, katolikus és izraelita népiskola, katolikus és református kör, felsőpárti óvoda, kaszinó, a városháza közgyűlési terme és az anyakönyvi hivatal; szükség esetén a színházterem.⁶⁷

⁶⁶ U. o. 233–234. p.

⁶⁷ U. o. 235. p.

Ami a hadsereg helyzetét, harckészültségének erejét illette, már 1916. január 21-én az Osztrák-Magyar Monarchiában 50 évről 55 évre emelték fel a hadkötelezettség korhatárát. Ez év folyamán Szentesről négy alkalommal történt bevonultatás. 1917. június 30-iki szentesi hatóságok kimutatásai szerint a háború kitörésétől kezdve összesen 9200 szentesi teljesített katonai szolgálatot. 1918 márciusára a nagy emberveszteségek miatt bevonultatták az 1894–1899. évfolyambeli felmentett népfölkelőket, majd az 1900-ban született gimnáziumi tanulókat is. Szentesről összesen 92-en kerültek az iskola padjaiból a hadszínterekre.⁶⁸

Az 1917. június 30-iki kimutatás szerint a városban a nyilvántartott hadiárvák száma elérte 261 főt. Ez a helyzet, valamint a háború elhúzódása olyan feszültséget teremtett, hogy 1918. február 26-án és 27-én hadisegélyes asszonyok tüntettek Szentesen. Az évek óta kereset nélkül, csekély hadisegélyből élő családok helyzetének javítása érdekében mintegy ezer asszony vonult az utcára, követelve, hogy "adják vissza uraikat, adják meg a békét, adjanak egyenlő hadisegélyt." A tüntetőket a csendőrség oszlatta szét. Valószínűnek kell tartanunk, hogy e kritikus helyzet ellensúlyozására tartottak szeptember 1-jén katona napot a hadiárvák, hadiözvegyek és a hadirokkantak segélyezésére.⁶⁹

A háború vihara azontúl, hogy a város minden felekezetéből a frontokra szólította a híveket, az egyházakat anyagi károsodás is érte. Állításunkat igazolja, hogy 1917. február 27-én *harangbúcsúztató istentiszteletet* tartottak Szentesen, mivel hadi célra leszerelték és elszállították a Kossuth téri református templom nagyharagját, valamint a felsőpárti új református templom két kisharangját. Ugyanebben az esztendőben a helyi evangélikus templom harangjait is igénybe vették katonai célokra, s az orgona homlokzatsípjait is berekvirálták. A háborús gazdasági viszonyok rányomtak bélyegüket a szentesi evangélikus egyház anyagi körülményeire is. A nagyszámú egyházi- és jótékony célú alapítványok a pénzértéktelenedése következtében semmivé olvadtak, a pénz értéke 1918-ban öt hónap alatt 50%-kal romlott, ennek következtében a hadikölcsönbe fektetett vagyon elveszett, s nem lehetett tudni, csak kisebb hányada is megtérül-e valaha.⁷⁰

Az érintett időszakban Petrovics Soma szentesi lelkész-esperes már a 75. életévében járt, ezért öröndetes dolognak számított, hogy *Scholtz Gusztáv* bányakerületi püspök 1918. március 26-án kiadott főpásztori engedélye alapján április 1-től kiegészítő lelkészt kapott *Botyánszky János* személyében. A rendkívül szorgalmas és tehetséges ifjúról tudni kell, hogy az Arad vármegyei Medgyesegyházán született 1894. június 8-án; apja *Botyánszky János* szűrszabó, édesanyja *Adamik Julianna*. A teológiát Pozsonyban végezte, majd ösztöndíjas-

⁶⁸ U. o. 234. p.

⁶⁹ U. o. 249. p.

⁷⁰ Labádi: Szentes története... 202–211. p.

ként a jénai egyetemen tanult. Papnövendékként 1914 októberében önkéntes népfölkelőnek jelentkezett; egy hadikórházban lett betegápoló. A háború vége előtt Szentesre irányították, s odaadó munkatársa lett a tudományokban és verselésben jártas Petrovics Somának.⁷¹

1918 őszén az antant minden téren – hadosztályok számában is – fölénybe került. 1918 nyarától kezdve nagy tömegben érkeztek Európába amerikai csapatok. 1918 nyarán és őszén az antant valamennyi fronton támadásba lendült, hadseregeinek csapásai alatt a központi hatalmak seregei egymásután omlottak össze. A központi hatalmak összeomlása Bulgária kapitulációjával kezdődött, a bulgár hadsereg 1918. szeptember 29-én kapitulált, október 30-án Törökország is letette a fegyvert. Ez katonailag és lelkiileg is megrendítette a központi hatalmakat. Október közepén az antant csapatok erős támadást indítottak az olasz fronton és áttörték az osztrák-magyar védelmi vonalat. Október 26-án az antant csapatok utolsó olaszországi offenzíváját nem bírta ki a Monarchia, a front teljesen összeomlott. 1918. október 17-én a képviselőházban *Tisza István* nyíltan kijelentette:



Botyánszky János lelkész



Tisza István miniszterelnök

⁷¹ Labádi Lajos: Adalékok Botyánszky János evangélikus lelkész életrajzához (a továbbiakban Labádi: Adalékok...) Szentes, 2011. (Kézirat) 1. p.; Botyánszky János Mezőtúron élő dédunokájának, Jaksits Lenkének az őrizetében lévő iratok (a továbbiakban Mezőtúri irathagyaték): Botyánszky János születési anyakönyvi kivonata. Származási feljegyzések; Népfölkelési Igazolványi Lap (1914. okt. 9.). Ezúton is köszönetet mondunk Jaksits Lenke asszonynak, amiért a birtokában lévő dokumentumokat és fényképeket a rendelkezésünkre bocsátotta!

„A háborút elvesztettük!” 1918. november 3-án a Padova melletti Villa Giustiban Viktor Weber tábornok az Osztrák-Magyar Monarchia nevében aláírta a fegyverszünetet, s ezzel a kettős állam számára véget ért a világháború.⁷²

E fejezet lezárásaként, a tárgyalt korszak hit- és egyházi életéről megállapítható, hogy Magyarország nemcsak etnikai, hanem vallási szempontból is Európa legtarkább országának számított: hat keresztény egyház, valamint a zsidó felekezet között oszlott meg a népesség. A szabadelvű kormányzás évtizedei sokat halványítottak ugyan a vallási hovatartozás jelentőségén, de az a felső- és középrétegek társadalmi érintkezésében és párválasztásában még mindig komoly szerepet játszott.

Vallás és etnikum számos variációban párosulhatott: a római katolikus egyházhoz magyarok, németek, szlovákok és horvátok tartoztak, a görög rítusú katolikusok soraiban románokkal, ruténnel és magyarokkal találkozunk. A románok többsége és a szerbek összessége a görög nem egyesült (ortodox) felekezethez tartozott. A kálvinista (református) hitvallást szinte kizárólag magyarok követték, míg a lutheránust (evangélikus) – létszámuk 1850-ben 1008 ezer főt tett ki, ez az ország lakosságának 7,6%-át jelentette – magyarok, szlovákok és németek. A legkisebb, csak Erdélyben létezett protestáns egyháznak, az unitáriusnak, csak magyar hívei voltak.

1868-ban újra törvénybe iktatták – erről az előzőekben már szoltunk – a bevett felekezetek egyenjogúságát, valamint a szabad áttérést, az egyes egyházak viszonya mégsem volt zavartalan. Elsősorban családjogi monopóliummal való visszaélés teremtett konfliktushelyzetet. A politika és a vallás viszonya átalakult abból a szempontból is, hogy a protestantizmus elvesztette korábbi ellenzéki, a katolicizmus pedig kormánypárti jellegét. A korábbi évszázadokat jellemző vallási ellentétek helyét új, szociális és nemzeti választóvonalak vették át a közéletben.⁷³

⁷² Magyar történelmi kronológia (Szerk.: Gunst Péter) Bp., 1968. 313. p.; Ormos Mária: Padovától Trianonig 1918–1920. Bp. 1983. 13. p.; Balázs György: Az első világháború befejezése (kézirat) 1–2. p.

⁷³ Fónagy Zoltán: Modernizáció és polgárosodás 1849–1914. Debrecen, é. n. 196–198. p.

EGYHÁZI ÉLET A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTT (1920–1944)

AZ ELLENFORRADALMI RENDSZER KIALAKULÁSA

1919. augusztus 1-jén a Tanácsköztársaság bukása után a Forradalmi Kormányzótanács szociáldemokrata politikusokból álló, átmeneti jellegű kormánynak adta át a helyét, amelynek élén *Peidl Gyula* miniszterelnök állt. Az új kormánynak az lett volna feladata, hogy az antant támogatásával demokratikus és békés úton biztosítsa az átmenetet a proletárdiktatúrából a polgári demokráciába. Augusztus 2-án azonban a párizsi békekonferencia megtagadta a Peidl-kormány elismerését, és augusztus 4-én a román hadsereg bevonult Budapestre, s megszállta a Dunántúl északi részét is. Ezzel a polgári demokratikus koalíció helyreállításának, illetőleg újjászervezésének 1919 augusztusában hiányoztak mind a belső, mind a külső feltételei.⁷⁴

A Peidl-kormány eltávolítása után az anarchikus állapotok nem szűntek meg, több kormány váltotta egymást. Ezek a kormányok ugyan megszüntették a Tanácsköztársaság intézkedéseit, de nem rendelkeztek az állapotok stabilizálásához szükséges erővel, s az antant sem ismerte el őket hivatalos magyar kormányoknak. Az antant egy szilárd (katonai) bázissal rendelkező, a magyarok és a nagyhatalmak számára is elfogadható embert keresett, aki képes rendet teremteni az országban. Ezeknek a feltételeknek leginkább *Horthy Miklós*, a Tanácsköztársaság idején Szegeden megalakult árnyékkormány hadügyminisztere felelt meg. Horthy a Tanácsköztársaság összeomlása után önállósította magát, és „nemzeti” seregével a Dunántúlra vonult, ahol nekilátott a „rendteremtésének”. 1919. november 16-án bevonult Budapestre, majd a Huszár-kormány 1920-ban lebonyolította a parlamenti választásokat, amelyen a *Nagyatádi Szabó István* által vezetett Kisgazdapárt győzött. A megalakult új nemzetgyűlés 1920. március 1-jén államfővé, az ország kormányzójává választotta Horthy Miklóst.

⁷⁴ Gergely Jenő: Magyarország története 1919 őszétől a II. világháború végéig. Bp., 1992. 17. p.



Gróf Bethlen István



Horthy Miklós



Gróf Teleki Pál



Nagyatádi Szabó István

Időközben a trianoni békeszerződés meghatározta Magyarország új határait. A történeti Magyarország (Horvátország nélkül) 282 ezer km²-es területéből csak 93 ezer km² (33%) maradt magyar fennhatóság alatt. A 20,8 millió népességből pedig csak 7,6 millió (36%) került az új államhatárok közé. Hasonló veszteség Magyarországot a török kor óta nem érte. A magyar társadalmat sokkolta az etnikai viszonyokat figyelmen kívül hagyó, családokat, gazdasági kapcsolatokat szétszakító béke. A két világháború közötti kormányok előbb rejtetten, később már nyíltan is a magyar külpolitika legfontosabb céljának a revíziót tekintették.⁷⁵

A RENDSZER KONSZOLIDÁCIÓJA

A megpróbáltatásokkal teli időszak után, *gróf Teleki Pál* első miniszterelnöksége idején (1920. július 19.) kezdődött el az új rendszer politikai és gazdasági megszilárdítása. A parlament 1921-ben elfogadta az úgynevezett *rendtörvényt*, amely az ország politikai és általános helyzetének megszilárdítása érdekében egyik legfontosabb intézkedés volt. Ez a törvény illegalitásba kényszerítette a baloldali és a jobboldali szélsőségeket, s ezzel utat nyitott a stabilizáció további kibontakozásához. A konszolidációt *gróf Bethlen István* folytatta, akit a kormányzó 1921. április 14-én nevezett ki miniszterelnökké. Az új kormányfő először is lezárta *IV. Károly* király visszatérésének kérdését, a Habsburgokat végleg detronizálták. A kormány rendezte viszonyát a Szociáldemokrata Párttal (SZDP) és a szakszervezetekkel, s 1921-ben sor került a Bethlen-Peyer paktum megkötésére. A párt és a szakszervezetek legálisan működhettek, de nem szervezhettek politikai okokból sztrájkokat, s vidéken nem hozhattak létre új szervezeteket. A kormánypárt megteremtése érdekében Bethlen gróf 1922-ben több társával együtt belépett a Kiszgazdapártba, megalakítva az Egységes Pártot, amely biztosította a Bethlen-kormány parlamenti háttérét.⁷⁶

EGYHÁZAK ÉS EGYHÁZPOLITIKA

Az 1919 utáni Magyarországot *Szekfü Gyula* igen találóan „neobarokknak” nevezte. Amint a barokknak, úgy a neobarokknak is elsősorban a katolikus egyház volt a hordozója. A korszakban valóban katolikus reneszánsz bontakozott ki, ami elsősorban a szerzetesrendek újabb virágzásában figyelhető meg. A kormányzó ugyan református volt, a miniszterelnökök és a miniszterek jelentős része szintén protestáns, de a társadalomban, a közéletben és a kulturális életben a katolikus többség érvényesült. Az egyházak szerepvállalása a Horthy-korszakban

⁷⁵ Bori István: A magyarság története Bp., 1997. 93–94. p.

⁷⁶ U. o. 93–96. p.

növekedett a liberális-konzervatív időszakhoz képest. Ez a polgári államberendezkedés szinte valamennyi szférájában kimutatható. A kialakult szokásjog szerint a mindenkori vallás- és közoktatásügyi miniszter (VKM) csak katolikus lehetett. A minisztérium I. osztálya élén (katolikus ügyekkel foglalkozó osztály) egy esztergomi kanonok állt, a protestáns felekezetekkel foglalkozó II. ügyosztály élén pedig református vagy evangélikus vallású személy volt az osztályfőnök. A kormányzat alsóbb szintjein – vármegyei, városi, községi önkormányzatokban – az egyházak középrétege vett részt (kanonokok, esperesek, plébánosok stb.) 1918 előtthöz képest megnövekedett az egyház jelenléte a hadseregben is. Már 1919/20 folyamán megkezdődött a Nemzeti Hadseregben a tábori lelkészi szolgálat kiépítése és a tábori püspökség felállítása. 1920-ban került sor a katolikus tábori püspökség létrehozására, élén *P. Zadverecz István* ferences házfőnökből lett c. püspökkel. 1922-ben a protestáns tábori püspökséget is megszervezték, amelynek első vezetője *Soltész Elemér* református lelkész lett. Az egyházak jelen voltak a törvényhozó testületben is. Részint a nemzetgyűlésben, majd a képviselőházban és 1927-től a felsőházban.

Az egyházak fenntartásának anyagi forrásai a Horthy-korszakban több helyről eredtek. Felekezetenként nem egyenlő mértékben beszélhetünk önfenntartásról, illetve állami segélyezésről, valamint a hívek áldozatvállalásáról. Az egyházak esetében is a legstabilabb anyagi forrást a földingatlan jelentette. 1935-ben a katolikus egyháznak 862 704 katasztrális hold, a görög szertartású katolikusoknak 14 590 kh, a reformátusnak 102 755 kh, az evangélikusnak 21 055 kh földbirtok vagyona volt. A földterületek méretét illetően a katolikus egyházak birtokai általában nagybirtokok voltak, míg a protestáns egyházak birtokai inkább a közép- és kisbirtok-kategóriába tartoztak. Az ingatlanok eloszlásából az is következett, hogy az állami segélyre a protestánsok támasztottak nagyobb igényt. Továbbá ebből adódott az a mentális (értelmi, észbeli) különbség is, ami a katolikusok és a protestánsok között volt tapasztalható: a protestáns hívők inkább hozzá voltak szokva az adakozáshoz, az alapítványok tételéhez, mint a katolikusok, hiszen ott a „gazdag egyház” maga látta el ezeket a szükségleteket.⁷⁷

⁷⁷ Gergely Jenő-Izsák Lajos: A huszadik század története Bp. 2000. 163–165. p.



Kaszás aratás



Cséplés

Az eddig fölvezetett alapján is az tárul elénk, hogy a két világháború közötti időszak szellemét a római katolikus egyház hatalma inspirálta, és meghatározta a közélet vezető eszményeit és stílusát. A nagy pompával rendezett katolikus ünnepek is mutatják, hogy milyen nagymértékben uralkodott a Horthy-rendszer közéletében a római katolikus egyház hivatalos kezdeményezései. Magától értetődött, hogy a római egyház hallani sem akart a protestáns egyházakkal való felekezeti közti kapcsolatokról. 1929. október 28-án – a katolikusok 21. országos nagygyűlésén – *Glattfelder Gyula* püspök kereken kijelentette, hogy a katolikus egyház nem reagálhat az uppsalai svéd evangélikus érsek, *Nathan Söderblom* keresztény egységet javasoló felhívására, mert ezzel elismerné, hogy megoldatlan vallási kérdések vannak. A pápa nem teheti meg, hogy tárgyalásba bocsátkozzék olyan hitigazságokról, melynek védelme éppen őrá, mint legfőbb tekintélyre bízott. Ettől eltérő hangot csak 1937-ben ütöttek meg, amikor *Bangha Béla*, a magyar jezsuiták ismert vezetője, a Magyar Szemlében megjelentetett „Keresztény egység?” című cikkében, a Rómával való egyesülést ajánlotta. Miután a reformátusok tartózkodóan foglaltak állást, Bangha ismét tollat ragadott. A sajtóvita eredményét *Vasady Béla* református teológiai tanár foglalta össze – mintegy félhivatalos válaszként – a Protestáns Szemlében. Megállapította: katolikus részről nincs komoly szándék arra, hogy a protestánsokat egyenrangú tárgyaló partnernek tekintsék. Ami az evangélikus és református egyház közötti viszonyt illeti – néhány változás ellenére – továbbra is jónak és életképesnek mondható.⁷⁸

AZ EVANGÉLIKUS EGYHÁZ A HORTHY-KORSZAKBAN

Az érintett korszakban a protestáns egyházakban is jelentős változások mentek végbe. Állapotukat bizonyos kettősség jellemezte: részint tovább éltek a korábbi liberális-demokratikus és függetlenségi tradíciók, részben ezek az egyházak is alkalmazkodtak a keresztény-nemzeti Magyarországhoz, ennek révén egyben korszerűsödtek is. A trianoni területi elcsatolás következtében az egész erdélyi szász evangélikus egyház Romániához került. Ugyancsak elveszett a felvidéki egyházkerületek nagy része is, többségükben szlovák és német anyanyelvű egyházak. Az 1,3 millió evangélikusból mindössze 485 ezer maradt az új határok között, nagyjából azonos nagyságrendben az izraelitákkal. A 770 anyaegyházukból 484-et vesztek el. Bár alaposan módosult határokkal, de tovább élt a négy evangélikus egyházkerület, s az egyház alkotmányában sem történtek lényeges módosítások.

⁷⁸ Bucsay: i. m. 241–243. p.

Az evangélikus egyház veszteségei különösen nagyok voltak oktatási intézményeiben. Az egyház oktatási intézményei a történelmi Magyarországon nagyságrendjüket tekintve messze meghaladták a lutheránus lakosság számárányát. Trianonnal ezek jelentős részét elvesztették. A felsőfokú iskolák közül egyedül a soproni Teológiai Akadémia maradt itt, amely a pozsonyi Erzsébet Tudományegyetem Pécsre települése után annak teológiai fakultásaként működött. Ugyanakkor Csehszlovákiába került az eperjesi és a pozsonyi Teológiai Akadémia, Romániába a lelkészképző főiskola. 1918-ig a történelmi Magyarországon 25 evangélikus középiskola működött, amelyek közül csak 8 maradt Magyarországon, 17 a határokon kívülre került. Az evangélikus népiskolákat szolgáló 6 tanítóképzőből mindössze kettő maradt meg. Ezek a veszteségek sem rendítették meg az evangélikus egyház kulturális, művelődési jelentőségét, még így is igen magas színvonalú intézményekkel rendelkezett.

A két világháború között az evangélikus egyház kiemelkedő vezető személyisége *Raffay Sándor* (1818–1945) püspök, míg a korszak második felében, végén *Kapi Béla* (1916–1948) dunántúli püspök szerepe vált meghatározóvá. Az egyház élén báró *Radvánszky Albert* egyetemes felügyelő állt, aki egyházát nem kötelezte el egyik politikai irányzat vagy párt mellett sem. Az evangélikus egyház elitje a korszakban értelmiségiekből, az állami és köztisztviselők közül, a vagyonosabb polgári rétegekből került ki. A falusi agrárnépességen belül pedig inkább a módosabb, birtokos parasztság között voltak gyakoribbak az evangélikusok, továbbá jelentős számban német és szlovák nemzetiségűek.



Kapi Béla



Raffay Sándor

Az evangélikus egyház alkotmányában az 1934–37 között ülésező budapesti zsinat hozott változásokat. Ennek lényege az volt, hogy a közgyűlésekkel szemben megnövelte a presbitériumok hatáskörét. Fontos lépés volt a zsinat a presbitériális alkotmány felé, hogy felsőbb szinten – az egyházmegyékben és az egyházkerületekben – is életre hívták a presbitériumokat. Így az evangélikus egyházban is kiteljesedett a presbitériális elv. Az is figyelmet érdemel, hogy az egyetemes egyházi és iskolai felügyelő mellett elhatározták, hogy a rangidős püspök kötelessége legyen az egységes, országos egyházi lelki gondozás irányítása és felügyelete.⁷⁹

A SZENTESI EVANGÉLIKUS EGYHÁZ MŰKÖDÉSE 1920–1928 KÖZÖTT

Az 1920-ban végzett népszámlálási felmérés Szentese lakosságát 32 387 főben állapította meg. Ebből 754 fő volt evangélikus, amely azt jelentette, hogy az evangélikusok számaránya a város lakóinak 2,3%-a, a legtöbb, melyet valaha is összeírtak.⁸⁰

Amint már korábban jeleztük, Petrovics Soma 1918 tavaszán kiegészítő munkatársat kapott Botyánszky János személyében. Hároméves tevékenységével hivatali főnöke meg volt elégedve. Ezt bizonyítja az 1921. május 10-én kiadott Működési Bizonyítvány, amelynek lényege: „... mai napig oldalam mellett, felügyeletem alatt kiegészítőként működve, a rábízott funkciókat templomban és azon kívül nemkülönbben a középiskolai vallásoktatást építő komolysággal, lelkiismeretes hűséggel végezte, illetve végzi; minden idejét komoly tanulmányainak szentelte; kifogástalan magaviseletével és mindenkor tapasztalt szolgálatkészségével teljes megelégedésemet és nagyrabecsülésemet érdemelte ki. További munkájára Isten legjobb áldását kívánom.”⁸¹

Botyánszkyknak a fenti bizonyítványra az újonnan meghirdetett szentesi *segédlelkési (kápláni) állás* megpályázásához volt szüksége. Petrovics Soma melegen támogatta a lelkészjelölt pályázatát, amelyet a presbitérium is elfogadott. Erről az esperes-lelkész 1921. június 20-án kelt hivatalos *Meghívó Levélében* értesítette eddigi kiegészítőjét. A levél tartalmazta a megválasztott segédlelkész munkaköri leírását, amelynek lényege: „*Kötelessége leendő a rendes lelkésznek minden papi teendőben segédkezni, esetleg a rendes lelkész helyett minden papi kötelességet teljesíteni, azaz a vasárnapi, ünnepi, köznap i istentiszteletet a mi ág. hitv. ev. egyházunk rendje, módja, és hitelvei szerint rendesen elvégezni, a szentségeket kiszolgáltatni, a temetéseket végezni, a katechisatiót az ifjú-*

⁷⁹ Gergely Jenő-Izsák Lajos: i. m. 173–176. p.

⁸⁰ Labádi: Szentese története... 228. p.

⁸¹ Labádi: Adalékok... 1. p.; Mezőtúri irathagyaték: Petrovics Soma szentesi evangélikus esperes által kiadott Működési Bizonyítvány (Szentese, 1921. május 10.; 215/1921. sz.)

sággal megtartani, a confirmandusokat tanítani stb.” A Meghívó Levél egyéb elvárásokat is tartalmazott: „Elvárjuk öntől egyházunk symbolikus könyveiben foglalt hitcikkek és elvekhez való őszinte és hű ragaszkodást, hivatásbeli hűséget, az országos és egyházi törvények és hatóságok iránti engedelmességet, nyájaságot a hívekkel szemben, tiszta és fedhetetlen magaviseletet a magán- és nyilvános életben. Elvárjuk ugyanígy, hogy a rendes lelkészt, mint feljebbvalóját szeretni, tisztelni s becsülni fogja, neki engedelmeskedik, tudta, akarata, beleegyezése nélkül egyházi ügyekben semmit sem teend s házában békével és csendesen él. Mi pedig ígérünk önnek szeretetet, tiszteletet, a szükséghez képest gyámolítást, hogy közös igyekezetünk folytán Isten országa egyházunkban mind jobban és jobban gyarapodjék és virágozzék, a mi Urunk s Istenünk dicsőségére. Amen.” Az idézett levél a tisztességes megélhetéshez szükséges javadalmazást is felsorolta: bútorozott szoba, teljes ellátás: fűtéssel, világítással, mosással. Ezeken kívül 1000 Korona havi részletekben, évi 1000 Korona államsegély, továbbá a gimnáziumban és az állami polgári leányiskolában vallástanításért járó díj. Segédlelkészi beiktatását dr. Raffay Sándor bányakerületi püspök 1921. június 26-án kelt levelével megerősítette.⁸²



Kossuth utca az evangélikus templommal

⁸² Labádi: Adalékok... 1. p.; Mezőtúri irathagyaték: Petrovics Soma esperes által küldött Meghívó Levél (Szentes, 1921. június 20.); Dr. Raffay Sándor bányakerületi püspök levelének gépelt változata (Bp. 1921. június 26.)

Az evangélikus egyház jubiláris egyházmegyei közgyűlését – amelyet a sajtó már előre beharangozott – 1921. augusztus 17-én tartotta. Az ünnepi alkalomhoz méltóan, a szentesi egyház népes delegációval képviseltette magát, melynek tagjai: *Jurenák Béla* felügyelő, *dr. Albertényi Adolf* egyházmegyei ügyész, *dr. Mátéffy Ferenc* törvényszéki bíró, *dr. Sulcz Lajos* számvevőszéki elnök, *Mátéffy László* gondnok, *dr. Mátéffy Pál* egyháztanácsos. Tanácskozási joggal részt vett: *Botyánszky János* segédlelkész, *Egyed M. Lajos* tanító, *Bajczér József*, *Jurenák Gyula*, *Molecz Béla*, *Molnár Károly*, *Zólyom Ferenc* egyháztanácsosok, továbbá *dr. Albertényi Andor*, *Bányai János*, *Bajczér József*, *Balogh Lajos*, *Bíró József*, *Csapó Lajos*, *Dudás István*, *Dimák Géza*, *Friedrich Jusztsusz*, *Jurenák Kálmán*, *Kiss Árpád*, *Kolpaszky Antal*, *Kubin Pál*, *Kunos József*, *Kunos Imre*, *Lehrer Alfréd*, *Makovics Sándor*, *Mátéffy Ferenc*, *Mátéffy Kálmán*, *Mészáros Gyula*, *Nyemecz István*, *Németh Sándor*, *Pass Ferenc*, *Sárdi Mihály*, *Sulcz László*, *Szlovák Mihály*, *dr. Tibély Elemér*, *Vrana Imre* és ifj. *Vrana Imre* egyháztagok.

A közgyűlés délelőtt 11 órakor istentisztelettel kezdődött, amelyen először Volckmar: Ünnepi preludium, Beethoven: Isten dicsősége című műve csendült fel a helyi vegyes énekkar tolmácsolásában. Oltári szolgálatot végzett *Brózik Károly* lelkész, egyházmegyei főjegyző, majd a gyülekezet énekelt. Ünnepi beszédet mondott *Klár Béla* lelkész. Ezt követően Ivánka: Isten hatalma című kompozícióját Egyed M. Lajos kántor énekelte. Záró imát és áldást mondott *Borsik Károly* szabadosi lelkész. Az ünnepi közgyűlés a vegyeskar Hiszekegy eléneklésével fejeződött be.⁸³

Az I. világháború, s a forradalmakat követő évek nehéz gazdasági helyzetén – amely nyilvánvalóan az egyházakat is keményen sújtotta – az állam csak úgy tudott úrrá lenni, hogy a Népszövetség útján 1924 nyarán 307 millió aranykorona értékű kölcsönt vett fel, s ezzel a lépéssel sikerült az inflációt hazánkban megszüntetni, a gazdasági helyzetet fellendíteni.⁸⁴

Az ország gazdasági stabilizálódása tette lehetővé a szentesi evangélikuság számára is, hogy a haza oltárán a háború áldozatául hozott romokon megindulhatott az építkezés, és ennek nyomán 1924-ben a templom néma tornyában újra megkondulhattak a harangok, amikor is június 15-én bensőséges ünnep keretében két új harangot avathatott fel az egyház. Az egyiket (két mázsás) özv. *dr. Sulcz Lajosné* sz. *Szeberényi Irén* adományozta, a másikat (három és fél mázsás) *Petrovics Soma* nevére nevezve, közadakozásból öntette az egyház.⁸⁵

1921. január 21-én, amikor még javában folyt az új városi közigazgatás megszervezése, a képviselő-testület határozatot hozott az I. világháborúban el-

⁸³ Szentesi Hírlap, 1921. augusztus 14.

⁸⁴ Balázs György: Magyarország gazdaságtörténete (1848–1944). Szolnok, 2004. 85–86. p.

⁸⁵ Nagy Imre: Szentes... 176. p.

esett szentesi hősök emlékének megörökítésére. Kimondták többek között az elesettek nevének jegyzőkönyvbe foglalását, továbbá a *Hősök erdejének* megvalósítását. Ez utóbbit *dr. Vajda Antal* képviselő kezdeményezte. Indítványozta, hogy a város erre alkalmas területén annyi fát ültessenek, ahány szentesi elesett a háborúban, s ha valamelyik fa kipusztulna folyamatosan pótolják.⁸⁶

A helyi evangélikus egyház a városi képviselő-testület határozatának szellemét követve, négy esztendővel később kegyelettel adózott az I. világháború hősei emlékének, és 1925-ben a templom belső falán elhelyezett díszes márványtáblán örökítette meg nevüket, amelyhez *Koncz Antal* szentesi szobrászművész szecessziós stílusú keretet készített. A táblán az alábbi felirat olvasható: „*Szentesi evangélikus egyházunk fiai közül a világháborúban a hazáért hősi halált haltak*”: Bányai Imre 5. Honvéd Gyalogezred, Csapó István 15. HGyE, Depper Károly 5. HGyE szakaszvezető, Gaál András 21. HGyE őrzető, Jurhák László 4. HGyE, Kovács Mihály 5. HGyE, Kukel András 5. HGyE, Kunos János 101. HGyE, Németh Imre 2. Honvéd Huszárezred, Németh János 101. HGyE, Nyemecz Márton 5. HGyE tizedes, Pass Ferenc 83. HGyE hadapród, Sárdi Imre 3. HGyE, Dr. Sulcz Gyula 2. HGyE hadnagy, Stockinger Ede 1. HGyE őrmester, Szemenyei Antal 101. HGyE, Szénánszky György 5. HGyE, Sztano Sándor 133. MGyE, Vrana János csendőr tiszthelyettes. „Emléketek él és örökké áldott!” „Légy hív mindhalálig és néked adom életnek koronáját.” (Jel. 2.)



Az evangélikus templom belseje

⁸⁶ Labádi: Szentes története... 228. p.

Az egyház hőseinek emléktábláját 1925. december 13-án (vasárnap) délelőtt 9 órakor ünnepélyes keretek között leplezték le. A lélekemelő ünnepségen népes sorokban képviseltette magát a város társadalma, testületek, intézmények, a vármegye, a város és az államrendőrség képviselői, díszőrséget állt a csendőrképző iskola díszszakasza. A leleplező emlékbeszédet *Botyánszky János* segédlelkész tartotta, aki a tőle megszokott „emelkedettség komolyságával” szólt a közönséghez: *„Óh, ti a közelmúltnak sötét fellegű esztendei! – kezdte beszédét Botyánszky lelkész – Ti szörnyű viharok, romboló villámok, amelyek eltakarták előlünk a napot, midőn a világ mind a négy tája felől ránk özönlő ellenséggel száz meg százezer titánunk harcolt s hősi tűrésük, hősi szenvedésük a dicsőség millió nyomát tiporta rá Európa szétszórt hajú vérző homlokára! Óh, ti ismeretlen hantok alatt porladozó hősök, ti a pokol minden szenvedését keresztüljárt, tépett szárnyú daliák, miért küzdöttetek, miért vontátok fel a sötét fellegű égre a dicsőség és remény szivárványait, ha nem úgy köszöntött ránk a béke napja, amint azt vártuk, gondoltuk?! Látjuk őket ismét. Amint szeretteik csókjával és könnyeivel, az elhagyott édes otthon simogató emlékével a lelkükben sasokként szálltak lángban álló határinkra, hogy védelmezzék az apák örökét; amikor mentek rohamról-rohamra, mentek a halál elé; amikor feledniük kellett mindent, aggodó szülőt, hitvest és gyermeket; amikor végső döntő erejű szakítással el kellett tépniük az életöszton ércből fonott láncát, hogy azután véresen, utolsót pihegve, összeroskadva meg hozzák a szeretet legnagyobb áldozatát.”*⁸⁷

Az avató istentiszteleten Petrovics Soma betegsége miatt már nem jelenhetett meg. A köztisztületben álló lelkész, esperes, egyházi író, költő, városi és megyei képviselő, aki 43 éven át szolgált Szentesen, 1926. április 20-án 83 éves korában hunyt el. A rendkívül tevékeny és népszerű egyházfiról a Szentesi Hírlap a következőkben emlékezett meg: *„Szentes város történetében ismét lezárult egy fejezet, az egyházi élet berkeiből kiszáradt egy erőteljes tölgy s az emberi élet fájdalmas mementójaként még le sem hanyatlott, máris újra fölröppent a vármegyeház ormára a fekete lobogót, hogy mélységes megilletődéssel hirdesse Petrovics Soma elmúlását közölünk, a közélet s az alkotás teréről. Egyik legnagyobb férfit veszítette el benne Szentes, az egész Csongrád vármegye, s az ország a nemzeti érzés istápolásának buzgó apostolát.”* Szeretve tisztelt lelkipásztor a gyülekezetének elmondhatta az Isten szavaival: *„Ismerem az enyéimet, s engem is ismernek az enyéim. Hallják az én szómat és követnek engem.”* Negyedszázadon át páratlan lelkiismeretességgel, bölcs tapintattal, az ellentéteket kiegyenlítő szeretettel intézte az esperesség ügyeit. Emellett kivette részét a társadalmi életből is. Tagja vagy vezetője volt számos jótékony és kulturális egyesületnek, a város képviselő-testületének, a közigazgatási és törvényhatósági bizottságnak. Az utóbbiak nevében *dr. Nagy Sándor*, a megye élén álló akkori al-

⁸⁷ Szentesi Hírlap, 1925. december 15.

ispán, esperesei jubileuma alkalmából úgy üdvözölte Petrovics Somát, mint, aki „*puritán gondolkozásával, nemes szívjóságával mindenkor igyekezett az ellenvéleményeket a közéleti harcok terén összeegyeztetni és az indokolatlan gyűlölködést a közéleti harcok mezejétől távol tartani. Meleg emberszeretettől áthatott ezen tevékenységével mindenütt tekintélyt és őszinte ragaszkodást szerzett magának. Önzetlen közéleti munkálkodása példaadó, és maradandó nyomokat hagy fenn az elmúlt huszonöt évről az utódok számára.*” Valóban a szeretet volt lényének alapvető tulajdonsága – hangzik a nemes méltatás. „*Úgy volt tulajdonsága ez neki, mint virágnak az illat, csillagnak a fény, Istennek beléhelyezett, szabadon alászálló ajándéka... Kedves megnyerő modor..., nemes szavú költő..., munkatársa a Hírlapnak is...*” A temetési szertartás 1926. április 21-én délután négy órakor kezdődött a templomban, gyászbeszédet mondott *Saguly János* csanád–csongrádi főesperes.⁸⁸

Az evangélikus egyház közszeretben és becsülésben álló esperes-lelkipásztorát nagy részvét és impozáns dísz mellett temették el tegnap – közölte a Szentesi Hírlap. Az evangélikus templomban ember-emberhátán szorongott. Az oltár előtt elhelyezett koporsót díszben öltözött, kivont kardú vármegyei és városi hajdúk őrizték, körül az egyházak, hatóságok és egyesületek képviselői helyezkedtek el. Néhány perccel négy óra után zsoltárénekléssel kezdődött a gyászszertartás, s ezt követően *Saguly János* főesperes mondott szép beszédet: „*Petrovics Soma – úgymond – késő öregségi fáradságot nem ismerő munkakedvvel végezte apostoli munkáját. Huszonöt évi esperesi érdemei után édesen hajtja álomra szemét és a mi szívünkbe zárva, hálával és szeretettel gondolunk rá.*”⁸⁹ A templomban tartott gyászbeszédét az alábbi fohással fejezte be a főesperes:

„Bocsásd el Uram békével
Élemedett hű szolgádat,
Ki munkája végeztével
Hozzád térni érzett vágyat.
Égbe kíváncsozik lelke,
Örömét itt már nem lelte.
Az üdvözültek honába,
Vonta szíve minden vágya.

⁸⁸ Labádi: Szentés története... 237. p.; Szentesi Hírlap, 1926. április 21.

⁸⁹ Szentesi Hírlap, 1926. április 22.

Mit akaratod rábízott,
Mindazt híven elvégezte;
Boldog ő, ki mit áhított,
Megnyerhette és érezte,
Hogy az Úr szolgálatában
Mennyi öröm és áldás van;
Ezért egész életen át
Híven szolgált Téged, Urát.

Az ígét nemcsak hirdette,
De maga is megtartotta,
Azért készséggel követte,
Ki intelmeit hallotta.
Példaadásban az erő,
Ezzel hatott, épített ő,
S emelt magának emléket,
Melyet nem érhet enyészet.

Sámuel tette készsége,
János igaz szeretete,
Jézus galamb szelídsége,
Pálnak rendületlen hite
Éltek szívében s ajkán...
Azért élete alkonyán
Feltárult, mint Simeonnak
Üdve a mennyei honnak.

Bocsásd el azért békében,
Urunk Jézus, hű szolgádat,
Az öröklét bölcsőjében
Pihentesd őt, - míg föltámad.
Lelkének nyisd meg az eget,
Éljen örökké veled!
S míg ott vár rá örök béke,
Itt áldott legyen emléke!”⁹⁰

⁹⁰ Szentesi Hírlap, 1926. április 25.

A főesperesi búcsúztató után Botyánszky János segédlelkész áhítatos szavakkal köszönt el egyháza nevében kitűnő főpapjától. Ezt követően az Iparos Dalárda egy gyászdalt énekelt el, majd közös énekléssel zárult a templomi szertartás. A koporsót az egyházmegye lelkészei vállukon vitték a gyászkocsiig, amelyet mintegy másfélezer ember vett gyűrű alakban körül. A rendőrség díszszakaszával indult el a gyászmenet a temetőbe, ahol a szomszédos helységek lelkipásztorai, a szentesi egyházak képviselői, *ifj. Madarassy Gábor* főispán a kormány, *dr. Kövér Imre* Csongrád megye és *dr. Négyesi Imre* polgármester a város nevében búcsúztatták el a szentesi evangélikusok főpásztorát. A temetői szertartás befejezése után a kápolna előtti kijelölt díszsírba helyezték örök nyugalomra Petrovics Soma esperes-lelkészt. Sírjára a következő koszorúkat helyezték el (a teljesség igénye nélkül): Özv. Petrovics Sománé: „*Drága jó uramnak, viszontlátására! Matild*”; „*A szentesi ág. ev. egyház felejthetetlen hű lelkipásztorának, Áldott emlékü megalapítójának – az Evangélikus Nőegylet*”; „*A jó keresztapának – dr. Sulcz Lajosné, Ica*”; „*Szeretet főnökének – Hűséges káplánja – Botyánszky János*”.⁹¹

Az utódlás ügyében a presbitérium 1926. április 23-án gyűlést tartott, amelyen egyhangú határozattal kimondták, hogy a lelkészi állást meghívás útján Botyánszky János segédlelkésszel kívánják betölteni, aki már 8 év óta példásan ellátja feladatát. Az 1926. szeptember 1-jén kiadott Működési Bizonyítványban hasonlóan fogalmazott Saguly János csanád–csongrádi evangélikus esperes, aki Botyánszky eddigi tevékenységéről így írt: „*1921. június 26-tól mint felavatott segédlelkész a mai napig szép készütséggel, nemes buzgósággal és hűséggel a szentesi híveknek és hivatali feljebbvalóinak teljes meglegedésére működik. El-lene sem vizsgálat, sem törvényes eljárás nem volt és nincsen folyamatban, sem semmiféle panasz sohasem tétetett. Rendes lelkészi állás betöltésére kiválóan képes és méltó.*” Ilyen előzmények után került sor a lelkészavató közgyűlésre 1926. szeptember 12-én. A megjelentek egyhangúlag elfogadták a presbitérium előterjesztését, így a jegyzőkönyv megfogalmazása szerint: „*A közgyűlés közös felkiáltással, kivétel nélkül valamennyi jelenlévő Botyánszky Jánost élteni, és így az Esperes úr Botyánszky János eddigi segédlelkészt a szentesi evangélikus egyház közakarattal megválasztott rendes lelkészének jelenti ki.*”

A közgyűlés foglalkozott a lelkészi hivatal javadalmazásával is. A *pénzbeli* juttatást évi 1200 Pengőben állapították meg, amelyet negyedévi bontásban utaltak ki. *Földjavadalmak* a következő egyházi földterületek után jártak: 18,6 hold (holdanként 1600 □-lel számolva) lapistói szántó; 2,5 hold szentlászói kaszáló; 3,5 hold nagynyomási szántó; 3 hold felsőréti kaszáló; 6,6 hold jaksori szántó. A *stólákat* (szertartások után járó papi illeték) a közgyűlés a következőképp állapította meg: temetésért szentbeszéddel 10 Pengő; temetésért imával 3

⁹¹ Szentesi Hírlap, 1926. április 22., ápr. 23.

Pengő; esketésért 5 Pengő; keresztelésért 2 Pengő; anyakönyvi kivonatokért a mindenkori állami díjszabás szerint.⁹²

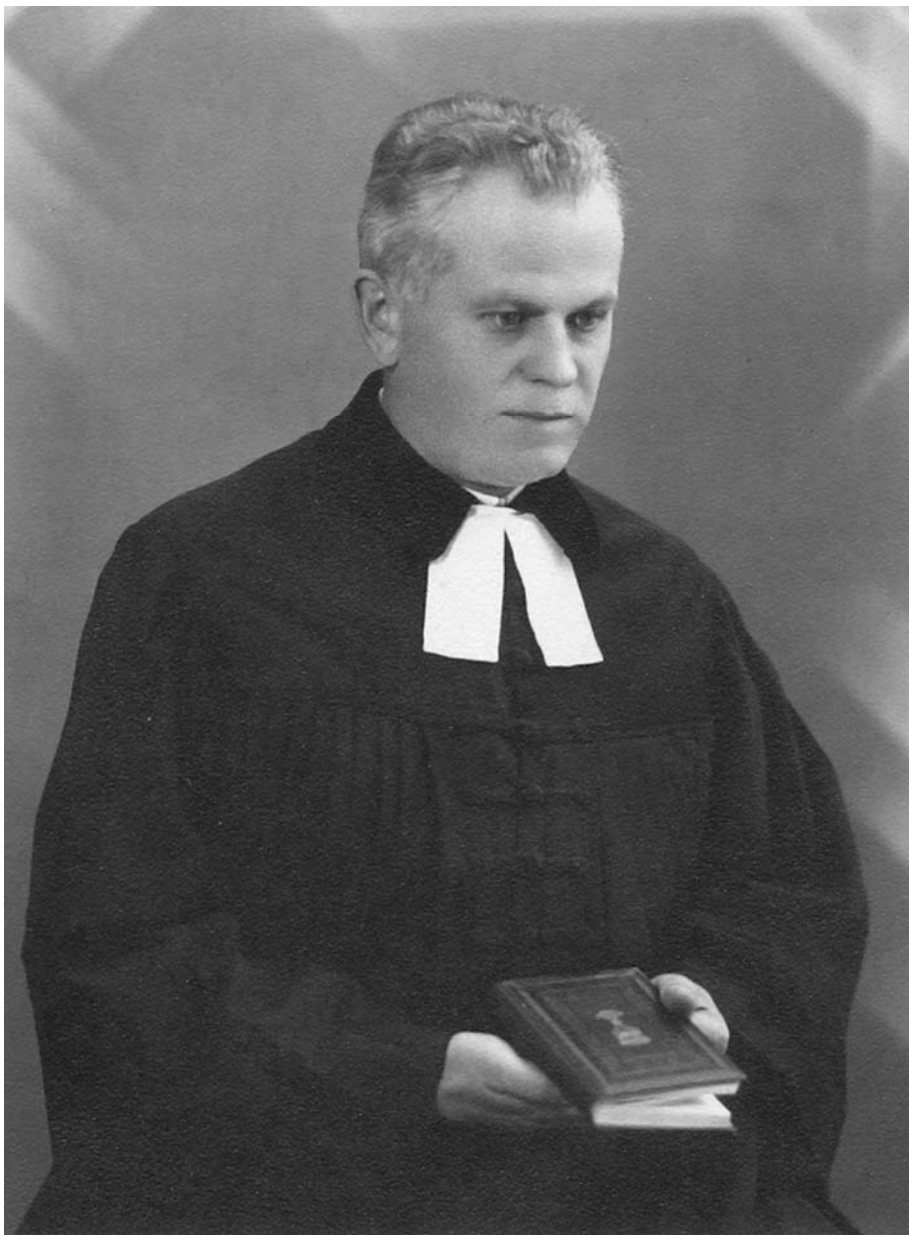
Petrovics Soma eltemetését követően a szentesi evangélikus egyház közgyűlése 1927 októberében elhatározta, hogy a nagynevű lelkészének méltó sír- emléket állít, amelynek költségeit gyűjtés útján fedezik. Ennek érdekében a gyűjtőíveket a következő felhívással adta ki: *„Jeltelen még az a sírhalom, amely a szentesi evangélikus egyházközség felejthetetlen lelkipásztorának, nagytiszteletű Petrovics Soma esperes úrnak pihenni tért hamvait takarja a temető kertben. De a szívekben a sírba tétel óta is változatlanul ott él a szeretet, a hála, a tisztelet sugaraitól körülragyogott emléke annak az Isten kegyelméből való hű pásztor- nak, aki közöttünk oly hosszú időn keresztül áldást hintve élt. Nemcsak hívei, nemcsak a hozzá közelállók, hanem a városnak egész polgársága és az egyház- megye minden gyülekezete őrzi így szívében meghitt fényű örök lángként az ő emlékezetét. Nem kérdés tehát ez a felhívás, amellyel a nagy halottért most a hí- vek, barátok, a tisztelők élő nagy seregéhez fordulunk, hanem alkalom nyújtás a szívekben élő ezen érzelem külső kifejezésére, olyan, mint a kitárt ablak, amelyen keresztül beáradhat az amúgy is égő, melegítő, világító napsugár. Áradjon szét hát e kitárt íveken az iránta való szeretet melege, hogy az a sírhalom ne marad- jon sokáig jeltelen. S a hála és kegyelet érzése e szívből jövő adományok útján márványba kövül, bizony méltó emlék fogja hirdetni maradandóan a késő nem- zedék előtt is, hogy az igaznak emléke áldott.”* Az egyházközség elnöksége ez- úton kérte a megboldogult kiváló lelkipásztor emlékének tisztelőit, hogy adomá- nyaikat vagy a gyűjtőívek kezelőinek adják át, vagy pedig juttassák az evan- gélikus hivatalhoz. A határozathozatal után a közgyűlés kérvényt nyújtott be a városi tanácshoz, amelyben Petrovics Soma síremlékére gyűjtési engedélyt kért.⁹³

⁹² Labádi: Adalékok... 2. p.; Mezőtúri irathagyaték: Saguly János esperes által kiadott Működési Bizonyítvány (Pitvaros, 1926. szept. 1.); Botyánszky János lelkészi beiktatásán felvett jegyző- könyv gépelt másolata (Szentes, 1926. szeptember 12.)

⁹³ Szentesi Hírlap, 1927. október 16., október 18.



Petrovics Soma lelkész-esperes síremléke Szentesen



Az új lelkész, Botyánszky János

A síremlék felállítására három évet kellett várni; végre 1930. július 6-án sor kerülhetett rá. Az avatási ünnepélyt a Kultúr Egyesület énekkara nyitotta meg, *Huszák József* karnagy vezényletével. Ünnepi beszédet mondott Saguly János főesperes, méltatva Petrovics Soma esperesi, lelkipásztori és emberi érdemeit. Beszéde befejeztével az egyházmegye koszorúját elhelyezte a síron. Majd Botyánszky János helyi evangélikus lelkész mondott buzgó imát, és a szentesi evangélikus egyház koszorújával megkoszorúzta a síremléket. Ezt követően *Bóné Antalné* az Evangélikus Nőegylet nevében koszorúzta meg a tisztelők és barátok koszorúitól, virágaitól elborított sírt. A lélekemelő ünnepély a dalárda gyászénekével fejeződött be. A síremlék, amelynek alkotója *Keviczky Hugó* budapesti szobrászművész, haraszi termésköből és fekete márványból készült, homlokzatán Petrovics Somát nejével ábrázoló, élethűen sikerült bronz domborművel.⁹⁴

A síremlék felállítását a hívek, magánszemélyek, a különböző helyi és vidéki egyházak, közigazgatási hivatalok és egyéb szervek, közületek adományaiból fedezték. Az adományozók száma elérte a 180 főt, a befolyt összeg pedig 2012 pengőt tett ki. Az adományok összege 1 pengőtől 160 pengőig terjedtek; kiki a maga anyagi lehetőségeihez mérten járult hozzá a síremlék létrehozásához.⁹⁵

Az új vezető lelkész – Botyánszky János – az egyház ügyeit a felügyelővel, gondnokkal és a 16 tagú presbitériummal irányította. Egyházi munkája mellett az 1926/27-es tanévtől az állami elemi iskolai gondnokság megbízásából óraadó hitoktató tanári feladatot is ellátott. „*Botyánszky János* – olvasható róla a Szentes című monográfiában – *sűrűn írt kritikai dolgozatokat és esztétikai cikkeket. Hitszónoklatait és egyéb beszédeit mindenkor a pontos kidolgozás, irodalmi kerekdedség és filozófiai elmélyültség jellemzi.*” Egyházi beszédei és kisebb dolgozatai jelentek meg: Lelkipásztor (1925–40); hírlap cikkei: Alföldi Friss Újág, Szentes és Vidéke, Szentesi Hírlap, Szentesi Kisgazda (1918–35); Egyetértés (Mezőtúr), Mezőtúr és Vidéke (1934–41). Fő munkája: Az istenhit és a mai ember (Bp. 1938). A Szentesi Hírlap 1927 telén hírül adta, hogy megalakult a készülő Szentes monográfiájának szerkesztő bizottsága, amely Botyánszky János evangélikus lelkészt kérte fel egyháza történetének megírására. Ezt elkészítette, és 1928-ban meg is jelent az egyháztörténeti fejezetben.⁹⁶

Mint a helyi evangélikus egyház lelkészének, a közéleti szereplése is meghatározó volt. Erre jó példa *dr. Csergő Károly* alispán köszöntése, aki 1926-ban tartotta közszolgálati működésének negyedszázados jubileumát. Ebből az alkalomból Csongrád Vármegye Törvényhatósági Bizottsága 1926. március 24-

⁹⁴ Szentesi Hírlap, 1930. július 8.

⁹⁵ Szentesi Hírlap, 1930. július 3–9.

⁹⁶ Gulyás Pál: Magyar írók élete és munkái. Új sorozat III. köt. Bp. 1941. 1102. p.; Nagy Imre: Szentes... 176., 203., 243. p.; Szentesi Hírlap, 1927. január 26.

én délelőtt díszközgyűlést tartott, mely után 300 terítékes díszebéd következett. Az ilyenkor szokásos üdvözlő felköszöntők sorát *Fehér András* katolikus esperes-plébános nyitotta meg, őt követte *Böszörményi Jenő* református elnöklelkész köszöntője, majd az evangélikus egyház nevében Botyánszky János következett, aki ekként üdvözölte a jubiláló alispánt: „*Dr. Csergő Károly alispán 25 éves jubileuma azt hirdeti, hogy ezelőtt 25 évvel egy ifjú tisztviselő indult el rátermettséggel, nagy ambícióval és tervekkel a pályán. Hirdeti azt is, hogy ez nem maradt meddő ígéret, hanem a munkának való odaadás gazdagon meghozta a közéleti működés eredményét. – Méltóságod működése... kétszeres bátorságot, sokszoros erőfeszítést követelt, és méltóságod helyt állt a nehéz időkben is. Nemcsak a közigazgatási élet szervei, nemcsak a kormány reprezentánsai, tisztviselő társai tekintenek erre a munkára, hanem a vármegye egész társadalma. Örömmel és hódolattal illeszkedünk mi is ebbe az illusztris ünneplő társaságba és szívünk egész melegével azt kívánjuk, hogy a Mindenható Isten vezesse tovább az új negyedszázad útjain. Evangélikus egyházunk nevében emelem poharam méltóságodra, kérve a Mindenható Isten áldását.*”⁹⁷ (Ez egyben egy protestáns ember tisztelgése volt a katolikus vallású vármegyei tisztviselő előtt, aki hivatali működésében sohasem tett különbséget ember és ember között.)

Tudjuk, hogy Petrovics Soma halála után a gyülekezet Botyánszky Jánost választotta lelkészévé, hivatalos beiktatása azonban ekkor még nem történt meg. Erre majd csak 1927. május 15-én került sor, amelyen részt vett a város színe-java. Az ünnepség istentisztelettel vette kezdetét, amelynek keretében Saguly János csanád-csongrádi főesperes beiktatta tisztségébe Botyánszky Jánost. Az evangélikus templom zsúfolásig megtelt. Ott volt *dr. Farkas Béla főispán* és *dr. Csergő Károly* alispán vezetésével a vármegyei tisztikar, *dr. Négyesi Imre* polgármester vezetésével a városi tisztikar. A közönség soraiban foglalt helyett a járásbíróság, a reál gimnázium, a polgári leányiskola, az Ármentesítő Társulat, az állampénztár, az államrendőrség, a vasút, a posta képviselői, s a különböző társadalmi testületek vezetői. Az oltár mellett foglaltak helyet a római katolikus, a református, az izraelita és a görögkeleti egyház lelkészei és világi vezetői, valamint a szomszédos városok, községek evangélikus egyházainak kiküldöttei és az egyházmegye valamennyi lelkésze. A bevezető egyházi ének elhangzása után Saguly János főesperes lépett az oltár elé és nagyszabású beszédet mondott, amelyet az alábbi kívánsággal fejezett be: „Azt a jó szellemet, amelyet Petrovics Soma plántált a szívekbe, Te tartsd meg és tovább fejleszd. Magatartásod bizonyossága áldásos szívednek és annak, hogy elődöd nyomdokain kívánsz haladni. Isten bőséges áldása legyen működéseden!”

⁹⁷ Szentesi Hírlap, 1926. március 25.



Bösörményi Jenő



Dr. Csörgő Károly



Dr. Farkas Béla



Fehér András

Ezután Botyánszky János letette a hivatalos esküt, és a hagyománynak megfelelően az esperestől átvette a templom kulcsát. Közben a Kultur Egyesület egyházi énekeket adott elő, majd a beiktatott lelkész mondott székfoglaló beszédet. Az új lelképásztor költői emelkedettségu beszédében megjelölte működésének útjait, és kiemelte, hogy miként eddig, ezután is a felekezeti béke és a nemzeti összetartás érdekében fog munkálkodni. A templomi ünnepséget követően díszközgyűlést tartottak, amelyen Mátéffy László gazdasági főtanácsos üdvözölte a beiktatott lelkészt. Ezt követően a lelkészlakban küldöttségek tisztelegtek Botyánszky János előtt. Déli egy órakor 300 terítékes díszebéd várta a vendégeket az Úri Kaszinó nagytermében. A felköszöntök sorát Saguly János nyitotta meg, aki a kormányzóra mondott felköszöntöt. A díszebéd alatt dr. Mátéffy Ferenc ny. polgármester, dr. Albertényi Andor, dr. Kövér Imre vármegyei főjegyző, dr. Tarba Sándor római katolikus lelkész, dr. Csergő Károly alispán, dr. Négyesi Imre polgármester és Sebestyén Béla református lelkész mondtak felköszöntöt.⁹⁸

Egy hétre Botyánszky lelkészi beiktatása után, május 22-én vendéglelkészként az evangélikus templomban Kuntz Henrik lelkész prédikált, akit szükebb hazájából, a Bácskából elüldöztek „izzó magyarsága” miatt, s aki utóbb Szegedre települt. Kuntz lelkészi munkáján kívül a költészetnek is eredményes művelője volt, versei eddig négy kötetben jelentek meg, melyek közül a legutóbbi – jegyezte meg a szentesi újság – mint „irredenta” költőt tette ismertté országosan.⁹⁹



Jurenák Béla



Dr. Mátéffy Ferenc

⁹⁸ Szentesi Hírlap, 1927. május 10., május 17.

⁹⁹ Szentesi Hírlap, 1927. május 22.

Botyánszky hivatalos kinevezését követően a szentesi evangélikus egyház első alkalommal 1927. május 26-án délelőtt 10 órakor tartott rendkívüli közgyűlést. A presbitérium meghallgatta a lelkész beiktatásáról szóló jelentést, majd döntött az egyházi épületek tatarozásáról, s végül megválasztotta az egyházmegyei közgyűlésre küldendő képviselőket.¹⁰⁰ Említést érdemel, hogy az új lelkész beiktatása idején a gyülekezet létszáma a szórványokkal és a csépai leányegyházzal együtt 900 főt számlált.¹⁰¹

1927 nyarán az evangélikusok közösségét szomorú esemény érte: július 5-én életének 71. évében elhunyt dr. Mátéffy Ferenc ny. polgármester, az evangélikus egyháztanács egyik legtekintélyesebb tagja. A városháza közgyűlési termét és az odavezető lépcsőházat fekete drapériával vonták be. A gyászszázból ide szállították át a koporsót, itt ravatalozták föl és díszőrséget állítottak a ravatala mellé. A sajtó közölte, hogy az elhalálozott ny. polgármestert a közgyűlési teremben búcsúztatják július 6-án délután 6 órakor, az egyházi szertartást Botyánszky János lelkész végzi. A búcsúztató záró mondatai a következők voltak: „*Mátéffy Ferenc igaz ember volt. Emellett bizonyít boldog családi élete, s az a közel húsz esztendő, amelyet a város szolgálatában töltött. Meleg szeretettel és puritán hűséggel őrködött a városon. Azok az utcák és azok a kövek, melyeken utolsó útjára megy, azt bizonyítják, hogy nemcsak szolgálta a várost. Számára nincs elmúlás, csak földi élete megdicsőül.*”¹⁰²

1928. január 15-ike igen fontos dátum a szentesi evangélikus egyház történetében. Ezen a napon alakult meg az Országos Luther Szövetség helyi csoportja, amely elsődleges feladatának tekintette a vallásos délutánok rendezésével az egyház társadalmi és hitéletének ápolását, s a befolyó jövedelmek emberbaráti célokra való fordításával a szociális tevékenység gyakorlását. A Szövetség elnökévé Botyánszky János lelkészt, titkárává Jurenák Edét, pénztárosnak Konnert Hugót választották. A választmány tagjai lettek hivatalból: Jurenák Béla egyházi felügyelő, Mátéffy László egyházi gondnok, dr. Albertényi Adolf egyházi ügyész és Huszák József igazgató-tanító; választás útján pedig: Mátéffy Kálmán, Kubin Pál és Jónás Dániel. A felsoroltakon kívül a presbitérium és a Nőegylet delegált tagokat a választmányba.¹⁰³

Az újonnan alakult Luther Szövetség március 31-én délután 6 órai kezdettel tartotta első vallásos estjét a templomban. A rendezvény Botyánszky János lelkész imádságával kezdődött, a karének szereplésével folytatódott, s ezt követően Törteli Lajos ceglédi evangélikus lelkész, az egyházkerület főjegyzője

¹⁰⁰ Szentesi Hírlap, 1927. május 24.

¹⁰¹ Nagy Imre: Szentes... 176. p.

¹⁰² Szentesi Hírlap, 1927. július 6.; július 7.

¹⁰³ Szentesi Hírlap, 1928. január 19.

mondott beszédet. Az est közös énekléssel ért véget.¹⁰⁴

Ezt megelőzően az Evangélikus Nőegylet ugyancsak vallásos délutánt rendezett a templomban, ahol *Papp Kálmán* református vallástanár tartott előadást, és *Botyánszky János* lelkipásztor mondott beszédet. Szavalatokkal közreműködtek: *Tóbiás Johanna* és *Huszák József*, az énekkar pedig egy böjti és egy esti éneket adott elő. A Nőegylet a vallásos délutánra mindenkit szeretettel látott, a belépés díjtalan volt.¹⁰⁵

A szentesi evangélikus egyház 1928 tavaszán magas rangú vendéget várt, akinek látogatását a helyi hírlap már jó előre beharangozta. Az előzetes híradás lényege: a Magyar Protestáns Irodalmi Társaság szentesi fiókja 1927 szeptemberében nagyszabású hangversenyre készül, a rendezvényre a főváros író- és művészvilág legkiválóbbjai ígérték közreműködésüket. Különös jelentőséget ad az ünnepségnek – olvasható a cikkben –, hogy ez alkalommal az evangélikusok nagynevű püspöke, *Raffay Sándor*, a Petőfi Irodalmi Társaság tiszteletbeli tagja is a város vendége lesz. A püspök azonban nemcsak mint az Irodalmi Társaság „vezérférfia” látogat Szentesre, hanem látogatása a helyi evangélikus egyháznak is szól. Több mint egy évtizede, hogy az itteni evangélikusokat nem látogathatta meg főpásztoruk. A tervek szerint szeptember egyik szombatján kerül sor a hangverseny megrendezésére, és másnap az evangélikus templomban a püspök prédikál, majd presbiteri gyűlésen elnököl és generális vizitációt tart. A beharangozott látogatás azonban 1927-ben sajnálatos módon elmaradt.¹⁰⁶

A következő év tavaszán ismét felröppent a hír a neves vendég érkezéséről. 1928. március elején a sajtó közölte a részletes programot is, amely szerint a püspök március 30-án érkezik Szentesre, másnap délelőtt meglátogatja az iskolát, megvizsgálja a lelkészi és a gondnoki hivatalt, délután pedig presbiteri gyűlésen elnököl. Április 1-jén (Virágvasárnapján) a délelőtti istentiszteleten prédikál, ezután közgyűlés lesz, majd a lelkészlakban fogadja a tisztelgő küldöttségeket. Délben közös ebéd, este pedig a Magyar Protestáns Irodalmi Társaságnak a színházteremben tartandó műsoros estélyén tart előadást.

A püspöki látogatás előkészítése érdekében a presbitérium értekezletre ült össze, ahol részletesen megtárgyalták a „kánoni” látogatással kapcsolatos teendőket. Minthogy a püspök a Protestáns Irodalmi Társaság estélyén is részt vesz, ezért az evangélikus egyház vezetősége állandó kapcsolatot tartott a Társaság előadásainak helyi rendezőjével, *Böszörményi Jenő* református elnöklelkésszel, aki a maga részéről mindent megtett a püspöki fogadás sikere érdekében.¹⁰⁷

¹⁰⁴ Szentesi Hírlap, 1928. március 29.

¹⁰⁵ Szentesi Hírlap, 1928. február 23.

¹⁰⁶ Szentesi Hírlap, 1927. május 31.

¹⁰⁷ Szentesi Hírlap, 1928. március 4.

Közben sajnálatos baleset történt, és olybá tűnt, hogy a látogatás időpontja ismét eltolódik. Ugyanis híre jött, miszerint baleset érte dr. Raffay Sándor püspököt, amikor gépkocsin feleségével és családjával Visegrádra tett kirándulást. Felmenve a várhegyre, a vár romjaitól visszafordulva, alig tettek pár lépést a jéggel borított, síkos kapaszkodón, a püspök hirtelen megcsúszott és testének egész súlyával a bal lábára esett. A történetek után azonnal visszavitték a fővárosba. Sérült lába már az első percekben nagyon megdagadt, s csak a röntgenvizsgálat után állapíthatták meg az orvosok, hogy a baleset nem járt inszakkadással, ill. csontrepedéssel.¹⁰⁸

Szerencsére Raffay Sándor gyorsan felépült sérüléséből, így nem volt akadálya, hogy a tervezettnél megfelelően március 30-án Szentesre érkezzék, és három napon át *dr. Farkas Béla* főispán vendégeként városunkban időzzön. Közben a helyi újság újabb részleteket közölt a színházteremben esedékes programról. Eszerint a Magyar Protestáns Irodalmi Társaság rendezvényén dr. Raffay Sándor ünnepi beszédet mond, az est művészvendégei lesznek: *Lamperth Géza*, a Petőfi Társaság főtíkára, ismert költő, *Némethy Ferenc* hegedűművész, *Anthony Károly* zongoraművész és *Salmen Olga* énekművésznő. Énekszámokat ad elő a Csongrád Megyei Kultúregylet, *Huszák József* karnagy vezetésével. *Derzsi Kovács Jenő* gimnáziumi tanár „Prológját” *Tóbiás Johanna* szavalja el. A hangversenyt Derzsi Kovács Jenő, a Magyar Protestáns Irodalmi Társaság szentesi fiókjának titkára rendezi; a közreműködőket *dr. Lakos István* városi főjegyző, helyettes polgármester köszönti.¹⁰⁹

A jelzett nap délutánján megérkezett Szentesre Raffay Sándor bányakerületi püspök. Fogadtatására a pályaudvaron népes közönség gyűlt össze, élén a helyi hatóságok képviselőivel. A lovas bandérium, cserkészcsapat és a leventeszakasz dízsorfalat állt. A város nevében dr. Lakos István üdvözölte a püspököt, aki néhány szóval megköszönte a meleg fogadtatást, majd a város díszhintájára szállt és a menet megindult a városba „a fellobogózott Rákóczi téren és a Kosuth utcán át”. Az evangélikus templom előtt nagy tömeg várta, közben zúgtak az evangélikus és a két református templom harangjai. A főpap fehér ruhás lányok sorfala között vonult be a templomba, ahol Botyánszky János köszöntötte a presbitérium élén. Este 8 órakor a lelkész lakon az Iparos Dalárda szerenádát adott, s a cserkészek és leventék lampionos felvonulást rendeztek a tiszteletére.¹¹⁰

A püspök másnap délelőtt megvizsgálta az iskolát, a lelkészi- és a gondnoki hivatalt. Mindent a legnagyobb rendben talált, és a látottak felett a legmelegebb elismerését fejezte ki az egyház és az iskola vezetőinek. Délben Farkas

¹⁰⁸ Szentesi Hírlap, 1928. március 7.

¹⁰⁹ Szentesi Hírlap, 1928. március 15.

¹¹⁰ Szentesi Hírlap, 1928. március 31.

Béla főispán villásreggelit adott a püspök tiszteletére. A villásreggelin a következő meghívott vendégek vettek részt: dr. Cicatricis Lajos ny. főispán, örökös felsőházi tag, dr. Csergő Károly alispán, Mátéffy László gazdasági főtanácsos, Saguly János evangélikus főesperes, dr. Szeder Ferenc János országgyűlési képviselő, dr. Miskolczy Jenő pápai kamarás, Böszörményi Jenő református lelkészelnök, dr. Kövér Imre vármegyei főjegyző, Botyánszky János evangélikus lelkész, Sebestyén Béla református lelkész, Jurenák Béla evangélikus egyházi felügyelő, dr. Lakos István h. polgármester, Oláh Ferenc őrnagy, vármegyei csendőrpáncsnok, Jánoska Tibor, a rendőrkapitányság vezetője és dr. Stammer János főispáni titkár.

Délután 4 órakor presbiteri gyűlést tartottak, este 6 órakor pedig a templomban a Luther Szövetség vallásos estéjén ünnepelték a püspököt.

Április 1-jén 9 órakor az evangélikus templomban tartott istentisztelettel kezdődtek az ünnepségek, amelyen jelen voltak a hatóságok, a különböző felekezetek és társadalmi egyesületek küldöttei, s ott maradtak a díszközgyűlésen is. A díszközgyűlésen Saguly János főesperes arról szólt, bár a szentesi evangélikus egyház létszámában kicsi, de szellemében erős. Dicséretet érdemel példás egyetértésük. Raffay püspök beszédében kiemelte, hogy örömmel töltötték el a Szentesen látottak. A díszközgyűlés befejeztével a püspök a küldöttségek egész sorát fogadta, s mindegyiknek külön válaszolt. A jelenlevők a legnagyobb elragadtatással beszéltek szónoki készségéről. Ezen a napon számos beszédet mondott s mindegyikben új és szellemes gondolatokkal gyönyörködtette hallgatóit.



Petőfi Szálló és színházterem

Délben 200 terítékes ebéd várta a vendégeket, amelyen felekezeti különbség nélkül megjelentek a város közeleti és társadalmi életének vezetői. Az első pohárköszöntőt dr. Farkas Béla főispán mondta, aki nemzeti irányú beszédében a kormányzót éltette. Purgly Emil csanádi főispán, a csanád-csongrádi evangélikus egyházmegye felügyelője, Sebestyén Béla, dr. Kövér Imre és dr. Lakos István mondtak még pohárköszöntőt, majd Raffay Sándor válaszolt a köszöntésekre. A bankett után a püspök a csépai gyülekezetet látogatta meg.

Este a Tóth József Színházteremben folytatódott a program. Az ünnepi hangverseny két szempontból volt nagyon jelentős. Az egyik, hogy felekezeti egyesület estélyén összetalálkozott Szentés lakossága – vallási különbség nélkül. Mint az I. világháború előtti években, mintha sohasem bolygatták volna a közelmúltban divatos felekezeti kérdések: úgy ült a színházteremben egymás mellett evangélikus, katolikus, református, zsidó. Az est példájából talán több megértésre, jobb jövőre szabad következtetni – emelte ki a sajtótudósító. Jelentős volt az est abból a szempontból is, hogy igazi nivójú, művészi élvezetben volt része a közönségnek. Zúgott a taps, melyet az igazi élvezet és tetszés váltott ki a hallgatóságból. A hangverseny befejeztével a Református Körben baráti összejövetelt rendeztek. Raffay Sándor püspök április 2-án utazott el Szentestről.¹¹¹

A főpásztori látogatást zárjuk le azzal, hogy e nagy formátumú egyházfő életútjának legfőbb állomásait felvillantjuk. Raffay Sándor 1866-ban Ceglédén született iparos család gyermekeként. A teológiát Pozsonyban végezte. Tantárgyai közül az írásmagyarázat állt hozzá legközelebb. Később is ezt tanította szívesen, miután 1911-ben meghívták professzornak a pozsonyi teológiára. Tudományos munkái is mind az írásmagyarázat kérdéseire kapcsolódnak. Több prédikációs kötete jelent meg, amelyek hiteles képet adnak a századforduló és a 20. század első felének igehirdetéseiről, tükrözve Raffay teológiai felfogását is. Nagy szerepet tulajdonított a sajtó és a rádió szolgálatának. Felismerte, hogy a sajtó hatása messze elérhet, azokhoz is, akik távol élnek a templomtól és a gyülekezettől. Szívén viselte a gyermekek és a fiatalság nevelését. Hosszú püspöksége alatt (1918–1945) számos nehéz gonddal találta szemben magát: reverzális kérdés, nemzetiségi konfliktusok stb. Nagy nyeresége volt a magyar evangélikus egyháznak, hogy már korán bekapcsolódott a 20. század első felében kibontakozó ökumenikus mozgalomba. Raffay személyén keresztül egyháza kezdettől fogva részt vett a *Söderblom* svéd érsek által kezdeményezett ökumenikus munkában. 1928-ig ő volt a külügyekkel megbízott püspök. Ilyen minőségben gyakran találkozott külföldi egyházak vezetőivel, ami a világ evangélikussága felé való nyitást jelentette. A külföldi kapcsolatok ápolásában végzett tevékenységéért az egyházkerület lelkészi kara arany kereszttel ajándékozta meg.

¹¹¹ Szentési Hírlap, 1928, április 3.

Budapest ostromát már súlyos betegen élte át. 1945. június 12-én lemondott lelkeszi és püspöki állásáról. 1947. november 4-én halt meg Budapesten.¹¹²

Az 1928-as esztendő még egy kellemes meglepetést tartogatott a szentesi evangélikusok számára. Az év végére várható volt *Pass László* – szentesi származású – kölesdi evangélikus lelkész „*Ne felejts el élni!*” című filozófiai jellegű munkájának megjelenése. A mű 130 oldalon keresztül tömör tájékoztatást ígért az élet legmélyebb problémáiról, akik szeretnének „élni”, de mégsem élnek. A megjelenés előtt álló könyv egy tömör útikalauz az élet útján ballagó művelt emberek számára, akik közvetlen bizonyásra és átfogó világosságra vágnak az élet értelme dolgában. A mű 3 pengő áron előjegyezhető volt a Szentesi Hírlap szerkesztőségében.¹¹³

Közismert, hogy a protestáns egyházak életében *Október 31.* a legjelentősebb dátum, a Reformáció „születésének” ünnepe. A szentesi evangélikus egyház 1928. október 31-én délelőtt 9 órai kezdettel tartandó istentisztelet keretében úrvacsora-osztással ünnepelte egyháza születésének 411-iki évfordulóját. Délután pedig a Luther Szövetség az iskolában rendezett ünnepi műsorral emlékezett meg egyháza alapításának ünnepéről.¹¹⁴



Erzsébet tér, az I. világháborús hősi emlékművel (Pásztor János alkotása)

¹¹² Sárkányiné Horváth Erzsébet: Hatvan éve halt meg Raffay Sándor püspök. *Evangélikus Naptár* a 2007. évre, (Felelős szerkesztő: Kendeh-Kirchknopf Péter) Bp., 2006. Luther Kiadó 110–113. p.

¹¹³ Szentesi Hírlap, 1928. június 6.

¹¹⁴ Szentesi Hírlap, 1928. október 30.

A Revíziós Liga a területi revízió érdekében különböző Trianont elítélő megemlékezéseket szervezett. Szentes lakossága 1928-ban halottak napján kegyeletes ünnepséggel áldozott a hősi halottak emlékének. November 2-án reggel 8 órakor a református, 9 órakor a római katolikus templomban gyászistentiszteletet tartottak, amelyen a hatóságok képviselői, a hivatalfőnökök és a társadalmi egyesületek zászlók alatt vettek részt. A városi gyászünnepélyt délelőtt 11 órai kezdettel az Erzsébet téren álló *Hősök szobránál* folytatták.

A vármegye, a város vezetői, az egyházak, a hatóságok kiküldöttei és mintegy 2000 ember jelenlétében zajlott a kegyeletes ünnepség. Az ünnepélyt a Himnusszal nyitották meg, a Kultúr Egyesület előadásában, Huszák József karnagy vezényletével. Ezután *Fáy Béla* szavalata következett, majd Botyánszky János evangélikus lelkész lépett a szónoki emelvényre, s az alábbi nagyhatású beszédében emlékezett vissza az elesett hősökre:

„Hull a fáknak sárgult lombja, az őszi leheletére egymás után válnak el a gallytól, ... S mint ahogy az őszi szél együvé sodorja a fák levelét, úgy jöttünk mi is e helyre most össze. Emlékezés azokra, akik erős karral, bátor szívvel, eleven kőfalként mentek lángban álló határainkra, hogy védelmezzék az apák örökét, s akiket hősi tűrés, hősi szenvedés után véres babérral csókolta a halál... S az emlékezés nyomán kiújulnak ismét a régi sebek, felszakad a szívekből a fájdalom, megindul a könnyek árja..., úgyhogy talán azt szeretnők odakiáltani az emlékezés bánatos angyalának:

*Nem! Ahelyett, hogy visszabájozol
letűnt korunk szebb álmaít felettünk,
Borítsd el rajtok inkább fátyolod!
Elég, hogy őket egyszer elvesztettük.
Ne kényszeríts újonnan vérezni,
Ah, érezd, mily kín ismét veszteni!*

Ismét veszteni, álmokat temetni, szárnyaszegett vágyak, tört szirmú remények őszi lombhullásán újra keseregni... De kell! Nem hagy békén a szívünk; ha bármit felejtenénk is, amit valaha vesztettünk, nem felejthetjük őket, kik mindent feláldoztak a hazáért és miérettünk! Oh, látjuk őket ismét, amint szeretteik csókjával és könnyeivel; az elhagyott édes otthon simogató emlékével lelkükben sasokként szálltak a végek felé; amint mentek rohamról-rohamra, mentek a halál elé, amikor feledni kellett mindent: aggódó szülőt, hitvest, gyermeket, testvért és epedő szerelmeit, amikor utolsó döntő erejű szakítással el kellett tépniük az élet-öszön ércből font láncát, hogy azután véresen, összeroskadva, utolsót pihegve meghozzák a szeretet legnagyobb áldozatát!... Oh, nem ez az áldozat fáj nekik! Nem az elmúlás, nem az a perc, nem az a pillanat, amikor rájuk borult a halál mély álma, hanem azok az évek, azok a hónapok, amiket küzdve töltöttek távol az

édes otthontól. Nem a halál csókja fáj nekik, hanem az, hogy a válságos percben nem illethette őket szeretteik csókja. Nem a tél hidege okozott nekik fájdalmat, amely dermesztő szelével véresre hasogatta fáradt tagjaikat, hanem azok a szelíd, simogató gyermekkezek, akik nem karolhatták át többé édesapjukat. Nem az orosz puszták végtelen síksága nehezedett fájón a lelkükre, hanem azok a parányi reszkető csillagok, amelyekről tudták, hogy odahaza is láthatják azokat az elmaradt kedvesek... Oh, hányszor fakadt könny szemünkben, ha rátok gondoltak, elhagyott kedvesek! Hányszor suhant át remény, a viszontlátás édes reménye sietősen írt tábori lapjaik során, hányszor szállt fohászuk a mindenek Urához, hogy csak egyszer hazaérjenek.

És hazaértek! Beteljesült a jós költőnek, a legendás przemysli vár Tyrtaiusának, Gyóni Gézának szava, akinek versei ezer és ezer példányban forogtak várvédők kezén, amikor tízezredik könyvének táblájára e sorokat írta:

Mi hazaérünk, könyvem és beszélünk,
Öreg estéken, ősi asztal mellett,
Véres napokról boldog borzadóknak,
Mikor a mezőn véres rózsa termett.

Mi hazaérünk, könyvem és beszélünk,
S szavunk már a végtelenbe harsog,
Megnyílnak rája jeltelen sírok,
S halott honvédek újrázák a marsot.

Mi hazaérünk! És ha porló testünk
Öles mélységben porlad is a mészben,
Könyvem, hű bajtárs, mi már ott leszünk,
Hol a hős vérnek szent váltsága léssen!

És hazaértek a földi hazába is! Itt vannak ők szeretteik körében..., nézzetek fel a hősi emlékre, ott ragyognak felénk fénylő neveik és mi most kijöttünk, hogy beszélgessünk velük, kijöttünk ismét fájó viszontlátásra

De kétszeres a mi fájdalomunk, ha arra gondolunk, hogy amiért ők mindhalálig tartó hűséggel diadalmasan küzdöttek, hogy mindaz elveszett... Az édes, bálványozott haza romokban, összetörve! S az a régi dicsőség, amely hozzáfűződik az elorzott részek minden kis rögéhez, amelynek porában magyar titánok és óriások lábnyomai láthatók, az a régi dicsőség csak annál fájóbban világít felénk a sötét éjszakából! Gyászt öltött Pozsony, az ősi koronázó város, Eperjes piacán ismét hull a hitvallók vére, Rákóczi hamvai ismét számkivetett földön hánytorognak, s Petőfinek nehéz az erdélyi szemfedő. Temesvár kapuinál újra elesik hős Losonczy István, az elítélés minden kínját újra szenvedni az aradi Ti-

zenhárom, s fájón tekint összetört kardjára Zrínyi, a megénekelte hős a másik Zrínyi, a hős megéneklő. És bárhova vessük is tekintetünket, mindenütt elesett fiaink tetemeit láthatjuk. Északon és Délen, a Kárpátok zokogó lombjai alatt, a Duna habjainál, a Doberdó kietlen, vérző sziklái, Szibéria ismeretlen pusztáin, mindenütt a mi fiaink porladoznak csöndesen...

Mindenki nyert valamit e világkeverő zivatar elmúlása után, nyertek még a velünk vesztés szövetségesek is, csak mi vesztettünk el mindent! Pedig a mi fiaink hősiesebben küzdöttek, mint más nemzetek fiai, nálunk a polgárok ezrei minden vagyonukat odaáldozták a haza oltárára, könnyöregtünk mi is, buzgó imádság epedezett nálunk is százezrek ajkán a mindenek Urához segítségért, szabadságért, szívünk szerint való békéért és csak minket nem hallgatott meg az Isten, csak minket bocsátott volna el üres kezekkel? Nem lehet az! Nem lehet az, hogy ne legyen igaza a költőnek:

Az ég egy kincset ád minden hazának,
S a nemzet híven őrzi birtokát.
Császárról szól a francia fiának,
Büszkén mutatja Róma ó-falát.
Hellasznak kincse egy elomló rom,
Tiéd, hazám, egy szentelt fájdalom!

Egy szentelt fájdalom! ... Oh, ezt adta hát nekünk az Isten! ... Nagy kincs ez, nagy, mint a Kárpátok ölelő koszorúja, mély, mint a tenger, azért adta nekünk, hogy megtérjünk, mert szíve szerint való néppé akar nevelni bennünket, megostorozott, mert gyermekeivé akar fogadni. Oh, hogyan bánunk ezzel a kincscsel, hogyan élünk vele? Léha csekként elvetjük-e magunktól és akkor ott tapodunk mi is azokon a jeltelen sírokon, vagy pedig őrizzük híven, mint ahogy a gyermek őrzi, tartja, hordozza a rája bízott drága kincset. Így kell nekünk is féltőn, remegő áhítattal tekintetünket újra meg újra erre a kincsre irányítanunk, hogy ennek rendeljük alá, mindent ebben az életben, ebben a maradék országban... Oh, kell, hogy eltakarjon előlünk minden kicsinyes érzést, minden visszavonást, minden gyűlölséget ez a nagy nemzeti fájdalom, elesett hőseinknek mind a négy szelek felé ott emelkedő szent hetakombája!

Van ereje még az őszi napsugárnak, megfürösztí lelkünket újra verőfényben, van ereje az ő sírjaikból felénk áradó fényességnek, hogy szívünket a jobb, nemesebb pillanatokban feltámadó érzéseit fogadalommá rögzítse, fogadalommá érlelje. Fogadalommá arra, hogy ne legyen most közöttünk senki szívtelen, senki önző, senkise gőgös, hajoljunk le azokhoz is, akik kicsinyek, akik gyengék, hogy minden erővel őket is felemeljük a hazaszeretet fénylő magaslatára; fogadalommá arra, hogy ne keresse senki azt, ami elválaszt, hanem ami egyesít, hogy amiként ők különböző csapattestek, különböző fegyvernemek bár, de ugyanegy célért

küzdöttek és haltak meg, úgy mi is különböző felekezetek, különböző társadalmi osztályok ne egymás ellen, hanem egymás mellett, testvéri egyetértésben, kölcsönös segítségben éljünk, fáradozzunk, munkálkodjunk, küzdjünk és áldozzunk közös nagy célunkért, szegény magyar hazánk jobb jövőjéért.

Akkor a mi nemzeti fájdalmunk talajából az öröm virága nő majd, akkor a szenvedés sötét fellegein felragyog előttünk hívogatón, biztatón a reménység áldott szivárványa... Akkor tudunk megtisztult lélekkel a beteljesülés biztos reménységével mindnyájan így imádkozni:

Szánd meg Isten a magyart,
Kit vészek hányának,
Nyújts feléje védő kart
Tengerén kínjának!
Balsors, akit régen tép,
Hozz rá víg esztendőt,
Meggúnhódte már e nép
A múltat s jövődőt!

Akkor mi élők folytatása leszünk a megdicsőülés fényhonába tűnt halott hadseregnek, mert a mi tekintetünk újra meg újra a megtépett zászlóra, arra vérről öntözött babérkoszorúra esik, amely kihullott az ő megfáradt kezeikből, akkor tudunk így szólani hozzájuk: mi élünk, küzdünk, áldozunk érettetek, helyettetek, mi virasztunk a ti álmaitek felett, áldó imádságba foglalt elesett hőseink, ti csak pihenjete! Szentes közönsége ezzel a fogadalommal helyezi kegyeletes megemlékezésének koszorúját hősi emléketek lábai elé...” Botyánszky lelkész ebbe a szívet szorongató, nagyhatású beszédébe beleszötte az elesett hősök iránti tiszteletet, szeretetet, s az irántuk érzett fájdalomon túl, a trianoni békeszerződés által okozott minden megrendülését.

A lelkész beszéde után a Kultúr Egyesület énekkara elénekelt a Hírszekegyet. Ennek elhangzása után elsőnek dr. Csergő Károly alispán a Hősök szobránál elhelyezte a vármegye koszorúját. Őt követték a Hadrőa (Hadirokkantak, Hadiözvegyek és Hadiárvák), az Egyetemi Bajtársak, a Kereskedők Egylete, az Iparos Ifjak, s a közalkalmazottak delegáltjai.¹¹⁵

Az év hátralévő időszakában az egyház élte megszokott életét. 1928. december 9-én az Evangélikus Nőegylet rendezett vallásos délutánt a templomban. Az ünnepség az énekeskönyv 113. éneke első és második szakaszának eléneklésével és imádkozással vette kezdetét. Ezt követően a nőegylet énekkara vallásos énekeket adott elő, Huszák József karnagy vezényletével. Az énekszámok elhangzása után Blázsi Anna „A Jarius leánya” című melodramát szavalta el, Ma-

¹¹⁵ Szentesi Hírlap, 1928. november 3.

tyó Sándor harmónium kíséretével. Ezt követően Böszörményi Jenő református elnöklelkész bemutatta egyik új novelláját, amelynek adventi hangulata, jótékonyásra serkentő tendenciája és megragadó szépsége méltán lebilincselte a hallgatóság figyelmét. A vallásos délutánon fellépett Uhrin Klára énekművésznő is, aki két szólóéneket énekelt, orgonán kísérte Szalany Pál orgonaművész. Az énekesnő hatalmas, tisztán szárnyaló, csengő szopránhangját áhítatos meglepetéssel hallgatta a templomot megtöltő közönség. A műsor befejezésül Széll Imre mondotta el Gyula deák egyik költeményét. A színvonalas műsor a Himnusz eléneklésével zárult. Utána a Nőegylet a lelkészlakban vendégül látta a szereplőket, ahol Uhrin Klára szebbnél-szebb magyar nótákkal gyönyörködtette a jelenlevőket.¹¹⁶

A VILÁGGAZDASÁGI VÁLSÁG ÉVEI 1929–1933

1929. október 29-én kirobbant a világgazdasági válság, a New-York-i „fekete csütörtököt” azonban semmiképp sem tekinthetjük a válság magyarországi kezdőpontjának. Semmi olyasmi nem történt ezen az őszen, ami nagy robbanásra figyelmeztetett volna.¹¹⁷

Fenti állításukra vall az az egyházi esemény is, amikor 1929 tavaszán jelentős protestáns egyházi ünnepség elé nézett Szentes. A Magyar Keresztény Leányegyesületek Nemzetközi Szövetsége elhatározta, hogy 1929. május 31. és június 2. között Szentesen tartja országos kongresszusát, s ez alkalommal ünnepelik meg a Szövetség 25 éves fennállását is. A kongresszuson az elnöki tiszteet herceg Sulkowszky Viktorné Szilassy Paula tölti be – ismertette a helyi újság –, s az ünnepség egyik szónoka valószínűleg Kapy Béla evangélikus püspök lesz. A kongresszus helyi rendezősége hozzálátott az előkészítő munkához, hisz 300 leány elhelyezéséről kellett gondoskodnia. A leányok érkezését május 30-ra várták.¹¹⁸

A kongresszus megnyitását május 30-án estére tervezték. A rendezéssel kapcsolatos különböző teendők megbeszélésére május 27-én Szentesre érkeztek a budapesti központ titkárai, s még ezen a napon délután 4 órakor a Református Kör nagytermében megbeszélést tartottak.¹¹⁹ A következő településekről jelentkeztek részvételi szándékukat: Budapest, Cegléd, Kecskemét, Nagykőrös, Kiskunhalas, Szolnok, Pesterzsébet, Szeged, Miskolc, Sátoraljaújhely, Salgótarján, Debrecen, Nyíregyháza, Karcag, Tata, Győr, Veszprém és Sopron. E helységeken kívül a megszállt magyar területekről, továbbá Angliából és Amerikából is

¹¹⁶ Szentesi Hírlap, 1928. december 2., dec. 8., dec. 11.

¹¹⁷ Borsányi György: Válságévek krónikája. Bp., 1986. 12. p.

¹¹⁸ Szentesi Hírlap, 1929. április 26.

¹¹⁹ Szentesi Hírlap, 1929. május 26.

vártak érdeklődőket. A tervezett program között szerepelt, hogy június 2-án délután egy holland hegedűművésznő is fellép. A helyi sajtó ismertette a programot, mely szerint: a konferencia megnyitására a Református Kör dísztermében kerül sor, s ez alkalommal a szentesi református egyház elnöksége üdvözli a résztvevőket. Ezt követően történik a határainkon túlról érkezettek bemutatása és köszöntése, majd *Szőnyi Sándor* ceglédi gimnáziumi igazgató tart előadást „*Isten-nel töltött napok*” címmel.¹²⁰



Dr. Lakos István

A konferencia résztvevőinek első nagyobb csoportja – mintegy száz lány –, valamint a szövetség elnöksége – herceg Sulkowszky Viktorné elnök, *Misley Sándorné* alelnök és *Viktor Erzsébet* főtktár – május 30-án (csütörtökön) a déli vonattal érkeztek Szentesre. Üdvözlésükre megjelent a városi tanács háromtagú küldöttsége – dr. Lakos István főjegyző, dr. Purjesz János főügyész és Berényi Antal főszámvevő –, továbbá a református egyház elnöksége, lelkészei és tanítói. A város nevében *dr. Lakos István* helyettes polgármester köszöntötte a vendégeket, s beszédében kiemelte, hogy az elnöknő nagy buzgalommal vezeti évek óta a Szövetség ügyeit, s a főérdeme abban van, hogy a Szövetség olyan eredményekre tekinthet vissza, mint amilyenekről a mostani negyedszázados jubiláris díszközgyűlésen és konferenciára beszámolnak. Az elnöknő a köszöntésre kedves szavakkal válaszolt, s szeretettel beszélt Szentesről és arról az örömről, hogy megláthatta a várost, és élvezheti polgárainak vendégszeretetét. Ezután

Kormány Gizella tanítónő gyönyörű csokrot nyújtott át az elnöknőnek.

Következett az elszállásolás. A város polgárságának vendégszeretete olyan impozáns módon nyilvánult meg, hogy mindenhova nem is jutott vendég. A rendezőség már előre levelezőlapon értesítette azokat, akiknél az elszállásolást kérte, s hogy ki lesz a vendégük, és mikor érkezik. Az elnöknőt *Csúcs Károly* gazdasági tanácsos látta vendégül.

A megnyitó délután 5 órakor kezdődött a Református Körben. Elsőnek a szentesi református egyház nevében Böszörményi Jenő elnök-lelkész, s az evangélikus egyház részéről Botyánszky János lelkész üdvözölte a vendégeket. Ezt követően herceg Sulkowszky Viktorné mondott hosszabb megnyitó beszédet. Ebben ismertette a leányegyesületek céljait és a maguk elé kitűzött eszményeket.

¹²⁰ Szentesi Hírlap, 1929. május 29.

Elmondta, hogy az I. világháború forgatagában úgy látszott, hogy megakadt a leányegyesületek munkája. Ezért a háború után annál nagyobb erővel és buzgalommal láttak a munkához, és most örömmel állapíthatja meg, hogy fáradozásuk nem lett eredménytelen. Beszélt a lelkeket megtöltő együttérzésről. Az elnöki megnyitó után Viktor Erzsébet főtitkár ismertette a három napos konferencia programját.



A Református Kör épülete a Kiss Bálint utcában

A megnyitót követően a konferencia résztvevői átvonultak a Tóth József Színházterembe, ahol dúsan terített asztalok várták a vendégeket. Minden teríték mellett bibliai idézetek voltak találhatóak. A szeretet-vendégségen Szőnyi Sándor ceglédi gimnáziumi igazgató tartott előadást, amely rámutatott arra, hogy a konferencia résztvevői nem akarnak egyebet, mint három napot Istennel eltölteni. Innen azzal az elhatározással távozni, hogy a maguk elé tűzött eszményeket otthon tovább ápolják, s ezúttal is szolgálni a hazát. A vendéglátó Református Asszonykör nevében Böszörményi Jenő mondott üdvözlő beszédet. Egyúttal felhívta a vidékiek figyelmét a helyi Széchenyi-ligetre, amely az Alföld legszebb ligete, valamint az itt található vármegyei múzeumra, amely külföldön is hírnévre tett szert. Böszörményi köszöntője után a hallgatóság idősebb Viktor János zongorajátékában gyönyörködhetett. A szép ünnepség este 9 órakor biblia-magyarázattal fejeződött be.

Május 31-én (pénteken) délelőtt ismét zsúfolásig megtelt a Református Kör nagyterme. Nyilvános konferencia volt, először *Hilscher Rezső* egyetemi magántanár előadása hangzott el „*Magyarország gazdasági és ipari helyzetéről*”. Délután pedig *Karácsonyi Sándor* „*A múlt üzenete*” címmel tartott előadást. Őt követte *Bakó László* szegedi lelkész bibliai magyarázatai. A sort ezen a napon *dr. Canik Eszter* és *Földváry Valéria* főiskolai tanársegédnők előadásai zárták.

Június 1-én (szombaton) délelőtt 11 órai kezdettel *dr. Viktor János* teológiai tanár, valamint *Kemény Lajos* evangélikus lelkész tartottak előadást, és felszólalt *Miss Grace Saunders*, a Világszövetség kiküldötte tolmács közreműködésével. E nap délutánján érkezett meg a magyarországi református egyetemes konvent képviselőjeként *Harsányi Pál*, a békés-bánáti egyházmegye esperese, akinek tiszteletére a szentesi református egyház másnap díszebédet adott.

Június 2-án (vasárnap) a felsőpárti református templomban 9 órai kezdettel *Bakó László* szegedi, az evangélikus templomban *Kutass Kálmán* szintén szegedi, s a főtéri református nagytemplomban 10 órakor *Szabó Imre* budapesti fadori evangélikus lelkész prédikált. Mindhárom kiváló egyházi szónok, prédikációikat a hívek nagy érdeklődéssel figyelték. Az istentiszteletek után díszközgyűlést tartottak, amelyen *dr. Négyesi Imre* szentesi polgármester üdvözölte az ünneplő közönséget. Délután 5 órai kezdettel a színházban ünnepélyes műsort rendeztek 1–2 pengős belépési díjjal. A műsor során előadást tartott *Muraközy Gyula* kecskeméti pap-költő, fellépett *Ella Boasson* holland hegedűművésznő, *Petri Kató* operaénekesnő, s végül *Bodor Aladár* novella felolvasásával fejeződött be a nagyszerű ünnepély sorozat.

Összegzésként érdemes elmondani, hogy a Keresztény Leányegyesületek Világszövetsége, amelyhez a magyar szövetség is tartozott, körülbelül két millió tagot számlált. Legutóbb Budapesten tartottak nagygyűlést 55 ország küldötteinek részvételével. A Világszövetség magyarországi szervezete 1929-ben 2000 tagot tartott nyilván. A szervezet a hitélet erősítése mellett általában a jótekonyság gyakorlására helyezett nagy súlyt.¹²¹

A Keresztény Leányegyesületek Világszövetségének nagyszabású konferenciája alig múlt el, az evangélikus egyház ismét ünnepelt. Az ünnepelésre az szolgált alapul, hogy 1929-ben a helyi egyházközség érdemes tanítóját, *Huszák Józsefet* megtisztelő meglepetés érte. Esperesi előterjesztésre *dr. Raffay Sándor* bányakerületi püspök igazgatói címmel tüntette ki. Huszák József 25 éve működött tanítói pályán és méltó volt, hogy negyedszázados jubileumát munkálkodásának elismeréseként e cím birtokában ünnepelhesse.¹²²

¹²¹ Szentesi Hírlap, 1929. május 30–június 1.

¹²² Szentesi Hírlap, 1929. szeptember 8.

Mivel is érdemelte ki Huszák József a bizalmat? Elmondható, hogy a szentesi társadalomnak egyik legtevékenyebb tagja volt. Iskolai teendőit mintaszerűen látta el. Buzgó tagja a városi filharmonikus zenekarnak, és elismerő érdemeket szerzett a Kultúr Egyesület énekkarának megszervezésével. Kitűnő énekkart hozott létre, s ezzel megmozgatta és a kultúra szolgálatába állította Szentes társadalmának minden rétegét. A zenén, a dalon keresztül megnyert olyan tömegeket is a kultúrának, amely tömegek eddig távol álltak ettől.¹²³

A megtisztelő ünnepség istentisztelettel kezdődött, ahol *Brózik Károly* alesperes, tanfelügyelő szép beszédet mondott, az oltári szolgálatot *Saguly János* főesperes végezte, s a Kultúregylet dalárdája énekszámokat adott elő. Az istentisztelet után ugyancsak a templomban kezdődő díszközgyűlést az elnöklő főesperes imával és a megjelentek üdvözlésével nyitotta meg. Majd az esperes a kitüntetett érdemeit méltatva átnyújtotta a kinevezési okmányt, amelyet *dr. Albertényi Andor* olvasott fel. A következőkben az üdvözlések hangzottak el. Elsőnek *Botyánszky János* helyi evangélikus lelkész az egyházközség, az iskolaszék és a szülők nevében intézett elismerő szavakat az ünnepelthez, míg *Uhrin Károly* békéscsabai igazgató a bányakerületi-, *Ország József* a csanád-csongrádi, *Laczó Endre* pedig az arad-békési tanítóegyesület üdvözlését tolmácsolta. Kedves színfoltja volt az ünnepségnek, amikor az egyik iskolás gyermek (*Wolf Károly*) virágcsokor átnyújtásával és szép üdvözlőszavakkal fejezte ki a tanítványok háláját és ragaszkodását. Az ünnepelt meghatódva köszönte meg a szép kitüntetést, kihangsúlyozva, hogy erőit fokozott buzgalommal állítja továbbra is a nevelés munkájának szolgálatába.

Egy órákor 100 terítékes ebéd várta az ünnepeltet és a vendégeket a Kaszinóban, ahol folytatódott az ünneplés. Első felköszöntőt a főesperes mondott a püspökre, s a kitüntetettre, majd *Botyánszky János* lelkész az alesperesre, s a szentesi egyházra, *Kun Sándor* tanító az ünnepelt nejeire és családjára, a Kultúregylet nevében *dr. Lakos István*, a dalárda nevében *Tóth Lajos Viktor*, a Kereskedők Egylete részéről *Untermüller Ernő* mondott pohárköszöntőt, míg *Stötzer Frigyes* a tanítóképző intézet ny. igazgatójának kívánságait tolmácsolta a kedves volt tanítványának. A felköszöntések után az ünnepelt hálásan megköszönte a gratulációkat.¹²⁴

Huszák igazgatói kinevezésének ünneplése befejeztével az Evangélikus Nőegylet délután 5 órai kezdettel a templomban vallásos délutánt rendezett az alábbi programmal: a 83. számú ének 1., 2. és 5. versének eléneklése; imát mondott *Saguly János* főesperes, felolvasást tartott *Molecz Béla* gimnáziumi igazgató, *Händel Áriáját* énekelte *Nagy Gizella*, orgonán kísérte *Kremán Ferenc*. *Szabolcska M. János*: „Vallástétel” című versét *Pintér Mária* szavalta, *Schubert*:

¹²³ Szentesi Hírlap, 1929. október 20.

¹²⁴ Szentesi Hírlap, 1929. október 22.

*Himnusz*t énekelte a Kultúregylet vegyeskara; Kozma A: „*Krisztus mindenütt*” című költeményét *Virágos Bálint* adta elő; záróénekként elhangzott a 89-es ének 1., 2. és 6. verse. A Nőegylet az önkéntes adományokat köszönettel fogadta. Az adományokat az erősödő gazdasági válság által előidéző mostohább életkörülmények közzé kerülő evangélikus családok gyermekeinek felruházására kívánta fordítani.¹²⁵

1929. október 31-én – a reformáció ünnepe tiszteletére – 9 órakor ünnepi istentiszteletet tartottak úrvacsora-osztással egybekötve. Délután fél négykor pedig a Luther Szövetség rendezvényével folytatódott a megemlékezés. Az ünnepséget a 290. ének eléneklésével nyitották meg, melynek elhangzása után költeményeket szavaltak: *Szlovák Gyula*, *Wolf Károly* és *Albertényi Vilma*. Felolvasást tartott *Konnerik Hugóné*, majd ismét szavalatok következtek, előadták: *Huszák Elemér*, *Szépe Antal* és *Papp Ilona*. Az ünnepségen orgonakísérettel énekelte *Wolf Károlyné*, őt *Koncz Mihály* és *Molnár Erzsébet* szavolata követte. A rendezvény a 256. ének 1.2. versének eléneklésével ért véget.¹²⁶ Az 1929-es esztendő evangélikus egyházi rendezvényei az Evangélikus Nőegylet november 1-jén, a templomban sorra kerülő vallásos délutánjával záródott, a szegedi egyetemi hallgatók közreélködésével.¹²⁷

Magyarországon – az össznépelességen belül – az evangélikusok lélekszáma 1930-ban 6,1%-ot mutatott, ebből Csongrád vármegyére 1,9% esett; Szentesen pedig 617 (1,9%) gyülekezeti tagot számláltak.¹²⁸ A gazdasági válság kezdődő nyomasztóbb hatását érezve, 1930. január 18-án a város nőegyleteinek elnökei a Polgármesteri Hivatalban megbeszélésre jöttek össze: az iskolás gyermekek tejjel való ellátása érdekében. A polgármester felkérésére az elnöknők egyesületeik nevében készségesen vállalták a tejakció lebonyolítását. Elvállalták, hogy a város támogatásán kívül saját pénztárukából, valamint társadalmi gyűjtés útján is elősegítik a tejakciót. Megállapodtak abban is, hogy a különböző vallási felekezetek a saját, így az Evangélikus Nőegylet egyháza iskolás gyermekeinek tejellátását magára vállalja.¹²⁹

A világgazdasági válság 1930 őszére a szegényebb sorsú népréteget kemény megpróbáltatások elé állította. Érzékelve a helyzetet, a Szentesi Evangélikus Nőegylet október 26-án a mostohább körülmények között élő evangélikus testvéreik segítségére sietett, s ezek gyermekeinek felruházása javára délután 5 órai kezdettel a templomban vallásos műsoros délutánt rendezett. A rendezvény

¹²⁵ Szentesi Hírlap, 1929. október 20.

¹²⁶ Szentesi Hírlap, 1929. október 31.

¹²⁷ Szentesi Hírlap, 1929. november 3.

¹²⁸ Tóth Árpád: Az 1929-33-as gazdasági válság hatása Magyarországon. (Szakdolgozat) Tessedik Sámuel Főiskola Körös Főiskolai Kara, Békéscsaba, 2001. 24. p.; Csongrád vármegye... 80. p.

¹²⁹ Szentesi Hírlap, 1930. január 19.

a 448-as ének eléneklésével és bibliai magyarázattal kezdődött. Majd K. Nagy Mária mondott verset és dr. Lakos István olvasott fel költeményeiből. Ugyancsak felolvasást tartott Kun Sándor: *Egy hadifogoly emlékéből* címmel. A műsoros délután a Himnusz hangjaival zárult. A belépés díjtalan volt, az önkéntes adományokat – tekintettel a jótékonyági célokra – köszönettel vették.¹³⁰



Evangélikus templom

A közeledő karácsonyi ünnepek, s a mélyülő életszínvonal ismételten arra sarkalta az Evangélikus Nőegyletet, hogy december 7-én a templomban újabb műsoros délutánt rendezzen az anyagiakban szűkölködő evangélikus szülők gyermekei ruházkodásának megsegítésére. A rendezvényt a 84. ének 1. és 2. versének eléneklésével és imával nyitották meg. Szavalt Juhász Teréz gimnáziumi tanuló, Uhrin Klára énekművésznő pedig Schubert: *Nagy a Mindenható* c. művét énekelte, orgonán kísérté Léviusz Ferenc. Ez alkalommal Pass László szentesi származású, írói munkásságáról is ismert kölesdi evangélikus lelkész az „*Evangélium jövője*” címmel tartott előadást. Ennek elhangzása után ismételten Uhrin Klára énekelt. A vallásos műsoros rendezvényt a 91. ének 1. és 2. versének eléneklése zárta. Az adományokat ezúttal is megbecsüléssel fogadta a nőegylet.¹³¹

¹³⁰ Szentesi Hírlap, 1930. október 23.

¹³¹ Szentesi Hírlap, 1930. december 4., dec. 6, dec. 7.

December közepén a szentesi egyházak kérelemmel fordultak a polgármesterhez, hogy a szegénysorban lévő iskolás gyermekek felruházására segítyt utaljon ki. A katolikus és a református egyház 800–800 pengőért, az evangélikus és az izraelita egyház 200–200 pengőért folyamodtak. A város számvevősége talált fedezetet az egyházak segélyezésére, s a polgármester a kért összegeket az évfolyamán ki is utaltatta.¹³²

1930. február végén Szentesen is nagy előkészületeket tettek a kormányzó államfői jubileumának megünneplésére. Az evangélikus templomban március 1-jén reggel 8 órakor *vitéz nagybányai Horthy Miklós* kormányzóvá választásának 10. évfordulója alkalmából hálaadó istentiszteletet tartottak, melynek megkezdése előtt félórán át szóltak a templom harangjai, ezzel is kifejezve az evangélikus egyház háláját a kormányzó iránt.¹³³



Gróf Klebelsberg Kunó

Ami a szentesi evangélikus elemi iskola állapotát illetve, a következő mondható el. *Gróf Klebelsberg Kunó* Vallás- és Közoktatásügyi miniszter 1930. június 14-én Szentesre érkezett, hogy részt vegyen az Alföldkutató Bizottság tudományos közgyűlésén. Kihasználva az alkalmat, a főispán társaságában meglátogatott néhány elemi iskolát, köztük az Evangélikus Elemi Népiskolát is. Botyánszky János lelkész üdvözlő szavai után megtekintette a 100 évesnél is öregebb épületet, amelynek egyetlen tanterme volt. Gróf Klebelsberg kijelentette Mátéffy László egyházi gondnoknak: amennyiben a gyülekezet hajlandó bizonyos áldozatra, a maga részéről 15 000 pengő ál-

lamsegéllyel hozzájárul, hogy a szentesi evangélikusok méltó és megfelelő iskolaépülethez jussanak.¹³⁴

A miniszteri ígéreten felbuzdulva, Botyánszky lelkész és Mátéffy gondnok június 17-én felkeresték a főispánt, és átadták az államsegély iránti kérelmüket, felkérve őt, hogy vegye pártfogásba és terjessze föl a miniszterhez.¹³⁵

¹³² Szentesi Hírlap, 1930. december 19.

¹³³ Szentesi Hírlap, 1930. február 28.

¹³⁴ Szentesi Hírlap, 1930. június 17.

¹³⁵ Szentesi Hírlap, 1930. június 18.

Közben a kultuszminiszter megváltoztatta álláspontját, és rendeletileg megvonta az államsegélyt a szentesi evangélikus elemi iskolától azon a címen, hogy nincs megfelelő létszámú tanulója. Az egyházat váratlanul érte a miniszteri rendelkezés, mondván, az adatok, amelyek alapján az államsegély megvonása történt, tévesek. Az egyházi vezetés tiltakozott az államsegély visszavonása ellen, amely egyet jelentett volna az iskola megszüntetésével, mert a helyi egyház teljesen önerőből képtelen volt iskoláját fenntartani. *Dr. Farkas Béla* főispán vezetésével küldöttség jelent meg a kultuszminiszternél, kérve az államsegély megvonásáról szóló rendelet visszavonását. A miniszter megígérte, hogy a kérelmet megvizsgálja. Ennek az lett az eredménye, hogy *Huszák Jenő* miniszteri tanácsos 1931 májusában Szentesre érkezett, s a beszerzett adatok alapján megállapította, hogy az evangélikus elemi iskola igenis rendelkezik megfelelő tanuló létszámmal. A miniszteri tanácsos a vizsgálat eredményéről jelentést tett, s ezzel az ügy átkerült *Petri Pál* államtitkárhoz, további intézkedésre várva.

Az evangélikusok kérelme *dr. Lázár Andor* honvédelmi államtitkár személyében is támogatóra talált, aki Szentes város országgyűlési képviselő-jelöltje volt. *Mátéffy* gazdasági főtanácsos feltárta a helyzetet *dr. Lázár Andor* előtt, s megkérte, legyen segítségére az evangélikus egyháznak. A honvédelmi államtitkár kijelentette, hogy a kérelem ügyében a legsürgősebben intézkedési lehetőséget keres a kultuszminisztérium illetékesével, és mindent elkövet, hogy az ügy „mielőbb dülőre jusson”, mielőbb kedvező elintéztést nyerjen.¹³⁶

A segély megvonása következtében lehetetlenné vált a szentesi evangélikus elemi iskola fenntartása, ezért olyan megoldást kerestek, amely az egyház és az állam érdekeinek megfelelőnek ígérkezik. A tárgyalások során azt a tervet vetették fel, hogy szervezze át a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium önálló elemi népiskolává az evangélikus iskolát és hagyja meg az iskola élén *Huszák József* igazgató-tanítót, akire mint kántorra feltétlenül szüksége van



Dr. Lázár Andor



Az 1855-ben épült öreg iskola

¹³⁶ Szentesi Hírlap, 1931. június 17.

a helyi evangélikus egyháznak. A minisztérium ezt a megoldást nem mindenben fogadta el. Ellenben akként döntött, hogy a tanítási rend megváltoztatása nélkül az amúgy is túl népes Hékédi Állami Elemi Népiskolához csatolja az evangélikus elemi iskolát, s Huszák József igazgató-tanítót átveszi az állam szolgálatába, és nem emel kifogást az ellen, hogy az evangélikus egyháznál a kántori teendőket ellássa. Vagyis a fenntartási költségeket az állam magára vállalta, csupán az volt a kikötése, hogy az egyház az iskoláját tíz évre díjtalanul engedje át a Valás- és Közoktatásügyi Minisztériumnak. A november elején megtartott egyházközségi közgyűlés kimondta, hogy teljesíti a Kultuszminisztérium kívánságát. Erről értesítik a minisztériumot, s így minden érdeket kielégítő módon rendezheti a szentesi evangélikus egyházközség iskolaügyét.¹³⁷



*Huszák József igazgató-tanító diákjaival 1943-ban.
(A felső sarokban jobbról a harmadik Őze Lajos, a
harmadik sorban jobbról az ötödik Bucsány György.)*

A világválság éveiben szünetelt a szociálpolitikai törvényhozás. A *szegénygondozás* azonban – amelyet a római pápa „*Quadragesimo anno*” kezdetű, 1931. május 15-én kibocsátott enciklikája is szorgalmazott – Magyarországon létezett. Ennek költségeit részben az állam és az egyes önkormányzatok, részben karitatív társadalmi egyesületek és magánosok fedezték. Az 1930-as években ezer karitatív társadalmi szervezetet tartottak nyilván, s a városokban 64 (Buda-

¹³⁷ Szentesi Hírlap, 1931. november 8.; nov. 10.

pest nélkül), a községekben 278 szegénygondozó intézet működött. A szegénység fogalmát pontosan nem állapították meg. A segélyezés szempontjából különbséget tettek munkaképtelenek, munkanélküliek és munkakerülők között. Utóbbiak semmiféle segélyben nem részesülhettek, és a munkanélküliek is csak akkor, ha ínség-, illetve szükségmunkát végeztek. Az elmondottak szerint Magyarországon a válság esztendeiben a szegénygondozás meghatározott keretek között működött, s ebben a munkában az egyházak az Isteni gondviselés szellemében alaposan kivették a részüket.¹³⁸

A fentiek szellemében, s az eddigiekhez híven, a Szentesi Evangélikus Nőegylet 1931. december 13-án (vasárnap) délután a templomban a szegény sorsú gyermekek ruházkodásának javára műsoros vallásos délutánt szervezett, melynek keretében *Molecz Béla* gimnáziumi tanár tartott előadást, és Böszörményi Jenő elbeszéléseiből olvasott fel néhányat. Közreműködött a Kultúregylet énekkara, *Léviusz Ferenc* orgonaművész kíséretével. A belépés továbbra is díjtalan volt, önkéntes adományokat jótékony célra elfogadtak.¹³⁹

Az 1932-es év tavasza Szentesen jelentős egyházi ünnepléssel kezdődött. Ez év április 17-én fényes külsőségek között iktatták be a helyi izraelita hitközség lelkészi hivatalába dr. Wardiger József főrabibit. A templomi ünnepségen az evangélikus egyház presbitériuma többtagú küldöttséggel képviseltette magát Botyánszky János lelkész és Mátéffy László gondnok vezetésével. A színházteremben megrendezett banketten Botyánszky János egyháza nevében köszöntötte a beiktatott főrabibit.¹⁴⁰

Az evangélikus egyház vezetésében 1932 tavaszán változás állott be: az egyházközség eddigi gondnoka, *Mátéffy László* gazdasági főtanácsos megvált tisztségétől. Korábban már többször említette visszavonulási szándékát, de a ragaszkodó kérelemre mindig sikerült maradásra bírni. 1932. április 25-én azonban bejelentette lemondását azzal a kéréssel, hogy az egyházközség tekintse elhatározását véglegesnek. Ezt követően a presbitérium összeült és olyan döntést hozott, hogy szeretett és nagyra becsült gondnokát küldöttségileg felkéri tisztségének további vállalására. Ugyanakkor a gondnoki teendők ideiglenes ellátására dr. *Mátéffy György* ügyvédet, takarékpénztári ügyészt bízta meg oly módon, amennyiben a küldöttség kérelme nem járna eredménnyel, a legközelebbi közgyűlésnek őt ajánlja megválasztásra.

Május 29-én délelőtt 10 órakor – a hősök emlékére és a revízióért tartott ünnepi istentisztelet után – a templomban rendkívüli egyházközségi közgyűlést tartottak, amelyen Botyánszky lelkész és a gyöngélkedése miatt távollevő

¹³⁸ Romsics Ignác: Magyarország története a XX. században Bp. 1999. 200. p.

¹³⁹ Szentesi Hírlap, 1931. december 8.

¹⁴⁰ Szentesi Hírlap, 1932. április 19.

Jurenák Béla egyházfelügyelő helyett *dr. Matolay Miklós* elnökölték. A buzgó ima elhangzása után megnyitott közgyűlés jegyzőkönyvének hitelesítésére Pass Ferencet és Szrenkányi Károlyt kérték fel. Az elnök szólásra emelkedve, megindult hangon bejelentette, hogy a küldöttség nem járt eredménnyel, s az egyházközség érdemes gondnoka lemondását véglegesen tudomásul kell venni. Ez azonban nem lehetséges anélkül – jegyezte meg *dr. Matolay Miklós* elnök –, hogy ne adjanak kifejezést azoknak az érzéseknek, amelyek a gyülekezet tagjaiban Mátéffy László megbecsülése iránt megnyilvánulnak. Hosszasan fejtegette, miszerint szinte egyedülálló a magyar honi evangélikus egyházközségeinek történetében, hogy valaki, aki olyan előkelő helyet foglal el a társadalmi életben mint Mátéffy László, akinek oly sok irányú, széleskörű elfoglaltsága volt és van mint neki, 27 éven át töltse be gondnoki tisztét, amely egy viszonylag kicsiny egyházban is sok munkát, figyelmet és fáradságot igényel. Nem magyarázható ez mással, mint azzal a szeretettel, amellyel egyháza iránt viseltetik. Az ő odaadó, hűséges munkálkodásának ékes hirdetői maradnak azok a lapok, amelyeket gondnoki naplójában teleírt; ezt hirdeti az az örvendetes körülmény, hogy az egyház anyagai ügyei a legnehezebb idők megpróbáltatásaiban is szép rendben folytak. Az egyházközség figyelmét nem kerülheti el az a körülmény sem, hogy munkáját a legnagyobb önzetlenséggel végezte, tisztségét puritán lelkületével oly bizalmi állásnak tekintette, amelyért soha anyagi ellenszolgáltatást nem fogadott el, a gondnoki tiszteletdíját mindenkor visszaajándékozta egyházának. Ha azok az összegek, amelyekkel ily módon az egyház pénztára gyarapodott, együtt lennének, most hatalmas tőke hirdetné az ő nevét és érdemeit, de hirdeti így is. Hiszen azok nem vesztek el, belekerültek az egyház vérkeringésébe s ezen élő, szerves organizmusnak szolgálatában használódtak és használódnak el. Ott vannak, mint táplálóanyag a búzatermő föld talajában, mint szín és zamat a fa gyümölcsében, mint az élet funkcióját végző sejtek Isten látható egyháza testének szövetében. Bár Mátéffy László az elnökség útján a leghatározottabban arra kérte az egyházközséget, hogy tekintsenek el minden ünnepléstől, mégis lehetetlennek tartja a közgyűlés – emelte ki beszédében az elnök –, hogy valamilyen formában hálájának, elismerésének, ragaszkodásának kifejezést ne adjon.

Az elnöklő *dr. Matolay* helyesléssel kísért méltatása után a közgyűlés határozatilag kimondta, hogy szeretett és nagyra becsült gondnokának lemondását fájdalommal veszi tudomásul. Az egyház önzetlen szolgálatában oly hosszú időn át végzett áldásos munkájáért köszönetét nyilvánítja és érdemeit hálás elismeréssel jegyzőkönyvben örökíti meg. Háláját az által is kifejezi, hogy őt *tiszteletbeli örökös gondnokává* választja, életére Isten megsegítő kegyelmét és gazdag áldását kéri, hogy az egyházat tartsa meg továbbra is szeretetében és nagy értékű támogatásában.



A szentesi evangélikus egyház presbitériuma

Az ünneplő szónoklat befejezése után az elnök jelentette, hogy a legutóbbi egyháztanácsí gyűlés által adott megbízatásnak megfelelően a gondnoki teendőket dr. Mátéffy György látta el, s feltette a kérdést: óhajtja-e őt rendes egyházi gondnokká megválasztani? Az egyöntetű igenlő válasza az elnök kimondta a határozatot: a közgyűlés a szentesi evangélikus egyház gondnokává az elkövetkezendő hat évre dr. Mátéffy Györgyöt választja meg. Kiss Árpád és Hankó Endre presbiterek küldöttségileg meghívták a közgyűlésre dr. Mátéffy Györgyöt, akit a templomba lépéskor lelkes éljenzés fogadott. Mátéffy dr. nyomban a lelkész kezeibe letette az előírt hivatalos esküt, amelyet a közgyűlés tagjai állva hallgattak végig. Az eskü végeztével az egyházi elnök szívélyes szavakkal üdvözölte az új gondnokot. Hivatkozott arra, hogy tisztségére való elkötelezésével mily kiváló férfiú örökébe lép, s biztosította a presbitérium, s az egész gyülekezet odaadó támogatásáról. Dr. Mátéffy György meghatódottan mondott köszönetet a személye iránt megnyilvánuló egyöntetű bizalomért, s ígéretet tett arra, hogy tisztét nagynevű elődje által követett, jól bevált elvek alapján, a legjobb tudása szerint óhajtja betölteni. Tudatában van milyen komoly és szent az a munka, amelyet magára vállal és különösen nehéz a mai megpróbáltatásokkal teljes, súlyos gazdasági helyzetben, de bízik Isten megsegítő kegyelmében s abban, hogy az egyházközség tagjai működésében mindenkor támogatják. A közgyűlés berekesztése után dr. Mátéffy György és családja a lelkészlakban vendé-

göl látta a közgyűlés tagjait, akik közül többen megjelentek és kifejezték jókívánságaikat a megválasztott új gondnoknak.¹⁴¹

Ez év őszén az evangélikus gyülekezetet fájdalmas megdöbbenés érte, a néhány hónappal ezelőtt lemondó Mátéffy László gazdasági főtanácsos 1932. szeptember 23-án váratlanul elhalálozott. A helyi hírlap a következőkben kommentálta a történeteket: *„A részvét, a megdöbbenés és megilletődés nehéz, fájdalmasan szomorú érzései vesznek erőt rajtunk, amidőn leírjuk a gyász hírt: Mátéffy László földbirtokos, a szentesi társadalom régi vezérférfinja, pénteken délelőtt Csongrád vármegye közigazgatási bizottságának ülésén hirtelen, váratlanul meghalt... A fórumon, a vita folyamán, amelyen részt vett, egy nagy beszéd után, ... energikusan szállott síkra az adózók érdekében s ekkor érte a halál... A polgári kötelesség teljesítése közben vesztette életét, aki négy évtized közéleti és politikai harcainak volt egyik tevékeny vezérharcosa, akit négy évtized alatt... ott láttuk azoknak a sorában, akik Szentes város kulturális és gazdasági, szellemi és anyagi fejlődéséért dolgoztak...*

*Mátéffy László a kivesző félben levő, régi magyar közéleti férfiak értékes és érdemes egyénisége volt... Szentesi ember. Ősfajta. Nem szélsőséges és nem szenvedélyes. Részt kért minden munkából, amely a közér. Serkenti, ha kell fékezni, ha arra szükség van, ... de önzetlenül cselekedni mindig, mindenütt. Mint polgár szerezte legnagyobb érdemeit, és azzal szerezte, hogy nem is akart más lenni, mint polgár, – és tudott polgár lenni, annak maradni élete utolsó percéig... Mint egyházának hűséges derék fia, azokkal az erényekkel szerzett magának becsületet, érdemet, kimagasló elismerést, amelyek benne a polgárt dicsérték.”*¹⁴²

A helyi lapok részletesen taglalták a hirtelen halál tragikus körülményeit. A már említett Csongrád Vármegye Közigazgatási Bizottságának (KIB) ülésén először adóügyben mondott beszédet. Szenvedélymentes szavakkal adta elő mondandóját, és ugyancsak szenvedélytől mentes, nyugodt hangon válaszolt a beszédére reagáló szegedi pénzügyi igazgató-helyettesnek, de néhány perc múlva a fal melletti pamlagon, a szokott ülőhelyén, hirtelen elsápadt, feje hátrahanyatlott, s mire a teremben támadt óriási izgalom közepette dr. Csák Béla tb. vármegyei tisztii főorvos segítségére sietett, szívműködése megállt és néhány pillanat múlva beállt a halál. Az elnöklő dr. Farkas Béla főispán intézkedett, hogy a család lehetőleg kíméletesen értesüljön a tragédiáról. Haladéktalanul áttelefonált a kórház igazgató főorvosának, hogy a vezetésével vonuljon ki a mentőautó, és szállítsák a holttestet a Kossuth utcai gyászházba.

¹⁴¹ Szentesi Hírlap, 1932. június 1.

¹⁴² Szentesi Hírlap, 1932. szeptember 24.

Ha utólag is, ismerjük meg Szentes eme kiemelkedő polgárának életútját: Szentesen született 1867. május 13-án. Atyja Mátéffy Ferenc, anyja Batik Linda. Négy testvére volt – Ferenc, Sándor, Kálmán és Pál –, közülük Ferenc és Sándor már nem éltek. Iskoláit Szentesen és Késmárkon végezte, a gimnáziumi érettségi megszerzése után hazajött szülei birtokára gazdálkodni. Már ifjú korában bekapcsolódott a gazdamozgalmakba, és 1895-ben titkára lett az akkortájt alakult Csongrád Vármegyei Gazdasági Egyletnek. Titkári tisztségében tíz évig dolgozott, majd később öt éven át alelnöke, tíz évig választmányi elnöke, 1922-től 1927-ig pedig elnöke a Gazdasági Egyletnek, amely 1931-ben díszelnökévé választotta. Amint tudjuk, Mátéffy László egyházának is odaadó, áldozatos tagja volt. 1905-ben (38 éves korában) az evangélikus egyház gondnoka lett, s ezt a tisztségét 27 éven keresztül buzgalommal látta el, ezért egyháza hálája jeléül örökös tiszteletbeli gondnokává választotta. Közgazdasági és pénzügyi téren is jelentős szerepet töltött be: 1916-ban a Központi Takarékpénztárral egyesülő Szentes–Vidéki Takarékpénztár elnökévé választották, s ezt a tisztséget megtartotta azután is, amikor a Központi és Vidéki Takarékpénztár a Magyar Általános Takarékpénztár fiókja lett, – egész haláláig. A politikai életbe is tevékenyen bekapcsolódott: hosszú időn keresztül szerkesztője volt a Szentes és Vidéke című hetilapnak. 1910-ben a Szentesi Nemzeti Munkapárt elnökévé választották. Mindemellett közel négy évtizeden keresztül tagja a város képviselő-testületének, s Csongrád Vármegye Törvényhatósági Bizottságának (ez utóbbinak 1930-ban örökös tagjává választották). A legfelsőbb államhatalom is megjutalmazta elismerésével: Horthy Miklós kormányzó 1921-ben magyar királyi gazdasági főtanácsossá nevezte ki. *„Mátéffy László minden pozícióban – emelte ki a helyi sajtó – lelkiismeretes odaadással munkálkodott, sohasem egyéni érdekek irányították közéleti pályáját, minden ténykedésével polgártársai javát igyekezett szolgálni.”*¹⁴³

A temetési szertartás szeptember 25-én 11 órára volt kitűzve, de már jóval előbb szorongásig megtelt a gyászház tágas udvara a tisztelők, barátok hatalmas seregével. A lakáson felállított ravatal körül díszbeöltözött megyei és városi hajdúk állottak. Töméntelen koszorú és virág fődte a koporsót. A temetési szertartáson hivatalosan képviseltette magát Csongrád vármegye törvényhatósága dr. Farkas Béla főispán és dr. Csergő Károly alispán vezetésével. Teljes számban felvonult a város tisztviselői kara és a képviselő-testület dr. Négyesi Imre polgármesterrel az élen. Ott voltak az egyesületek, körök, testületek és valamennyi gazdatársadalmi szervezet képviselői. De megjelent a szarvasi evangélikus főgimnázium tanári karának négytagú küldöttsége is, *Raskó Kálmán* igazgató vezetésével.

A gyászoló sereg szemében könnyezőkött, amikor felcsendült *„Midőn el-*

¹⁴³ U. o.

jön az én órá” kezdetű egyházi gyászének. Ezután Botyánszky János lelkes imádkozott, és lélekbemarkoló gyászbeszédét Jeremias siralmaiból és János evangéliumából vett textusok alapján kezdte meg: „A gyász hír után elborult homlokunkon az élet örömének ragyogása, fájó érzésben dobbantak össze a szívek, még a legközömbösebb arcon is elvonult egy-egy árnyfelhő, azon megszámlálhatatlan sokak szívében pedig, akiket hozzáfűz a szeretet, a hála, a megbecsülés kötelessége; a gyászoló drága kedvesek, a hűséges munkatársak, barátok, tisztelők szívében fájón kélt a próféta zokogása; Siralomra fordult a mi örömünk, mert elesett a mi fejünk koronája. Oh! Nagy veszteségről beszél megrendítő némaságával a koporsó is, mert olyan férfiúnak pihenni tért hamvait takarja, ki szívének nemessége, mélységes hite, szigorú becsületessége, jellemének hófehér tisztasága és széleskörű áldásos munkássága által messze felül emelkedett a mindennap szintjén.” Megkapó szavakkal vázolta azt a nagy veszteséget, amely Mátéffy László elhunytával érte az ő szűkebb családját, az evangélikus egyházat és a közéletet. Jellemzte azt a szeretetet, amely hozzátartozó kedveseihez fűzte, azt az odaadó buzgó munkásságot, amit közel három évtizeden át egyházáért végzett, továbbá más irányú közéleti tevékenységét méltatta. „Amikor körülhordozzuk tekintetünket a gyászolók táborán – folytatta a lelkipásztor gyászbeszédét –, látjuk, mint növekednek, szélesülnek a körök, haladnak egyre tágabb horizontok felé, amelyek mind az ő tevékenységét, alkotó munkásságát hirdetik, s amelyek az őket is ért veszteség fájó érzetével vallják: Leesett a mi fejünk koronája. Látjuk az ősi vármegyét, a fejlődő várost, látjuk a virágzó pénzintézetet, amelynek bölcs vezetője volt, látjuk a Gazdasági Egyesületet, amelynek palotája maradandóan hirdeti az ő nevét, a szarvasi főgimnáziumot, testületeket, közéleti fórumokat és intézeteket, amelyek mind vezetőit, buzgó tagjukat, vagy vezéreiket tisztelik a megboldogultban.”

Botyánszky lelkes beszéde végén a gyászolókhöz fordult, s a vallás vigaszával igyekezett a megtört szívek fájdalmát enyhíteni azzal, hogy a jó és áldásos földi élet után „megdicsőíti a halottat az Atya az Ő dicsőségével”. Szem nem maradt szárazon Botyánszky János megható beszéde alatt, az ő hangja is elcsuklott és könnyező szökött a szemébe, amikor arról a szeretetről és tiszteletéről beszélt, amelyek őt Mátéffy Lászlóhoz fűzték.

A lelkeszi búcsúztató után dr. Csörgő Károly alispán lépett a koporsó előtt elhelyezett dobogóra és Csongrád vármegye törvényhatósága nevében vett búcsút a halottól. „Nehéz az én feladatom – kezdte gyászbeszédét az alispán –, amikor Csongrád vármegye második kimagasló férfiúját, a második hű és igaz barátot kell búcsúztatnom” Majd hosszan méltatta az elhunyt közéleti munkásságát, elévülhetetlen érdemeit. Búcsúztatóját ekként fejezte be: „... Te nem csak a bánattól összetört családnak vagy pótolhatatlan vesztesége, hanem mindannyiunknak, akik szerettünk és végtelen tiszteltünk. A megye törvényhatóságának és közönségének is halottja vagy, annak a törvényhatóságnak, amelynek

tisztelettel és becsülettel övezett örökös tagja voltál,... hűséggel szolgáltál szíved utolsó dobbanásáig ... Emlékedet soha nem fogjuk elfeledni, mindig kegyelettel fogjuk őrizni. Nyugodj békében, Isten veled!”

A Csongrád Vármegyei Gazdasági Egyesület nevében, az elnök, dr. Szeder Ferenc János gazdasági főtanácsos vett búcsút Mátéffy Lászlótól: *„Mi gazdák úgy érezzük – mondotta –, hogy Mátéffy László, aki az élet más oldalán is elismerést szerzett magának, elsősorban ízig-vérig magyar gazda volt, aki szeretete a magyar földet, ragaszkodott az ezeréves magyar röghöz ... Testvérként szeretete a magyar gazdát, szíve utolsó dobbanásig a magyar gazdáért küzdött. Családja után a magyar gazdaosztályra mérte elvesztésével a legnagyobb csapást a Gondviselés.”*

Dr. Szeder Ferenc János gyászbeszédének elhangzásával véget ért a gyászháznál lefolyt temetési szertartás. Négylovas gyászkocsira tették a koporsót, két kocsni vitte a ravatalra helyezett koszorúkat és virágokat, s a hatalmas gyászmenet megindult az evangélikus templomhoz, hogy innen is elbúcsúztassa egyháza halottját. Amikor elhelyezték a koporsót a templomban, és elhelyezkedtek a családtagok az első padsorokban, a kórus a *„Szívem szerint kívánom utolsó órámat”* kezdetű gyászdalt énekelte, s közben *Egyed Aladár* szegedi evangélikus lelkész jelent meg a szószéken, aki az ótestamentumból vett bibliai idézettel vezette be búcsúztató beszédét. Kiemelte azt a mérhetetlen fájdalmat és megdöbbenést, amit Mátéffy László tragikus elhunyt keltett az evangélikus gyülekezetben. *„Ember volt – húzta alá kellő nyomatékkal –, aki azt hitte, hogy a példabeszédek könyve csak neki szól: Add nekem a Te szívedet, aki hozzám, ő szívébe nyúlt és adott neki egy darabot belőle. Pazarolta az életét mindig, odaadta az életét, a vérét s örölte fel nemes szívét. Polgár volt, aki nem élni akart a hazából, de meghalt a hazáért, aki a polgári kötelességteljesítés közben hunyt el. Polgár volt, aki vallotta, hogy mindent tegyünk meg a hazáért. Utad ki van jelölve, ágyad meg van vetve. Menj, Isten veled.”* A lelkész imája után ismételten elhelyezték a koporsót a templom előtt várakozó gyászkocsira, s megindult a népes gyászmenet az evangélikus temető felé. A temetőhöz vezető útvonalon mindenütt tömegesen gyűlt össze a város polgársága, hogy utolsó istenhozzádot mondjon, fejet hajtson Mátéffy Lászlónak.

Egy óra körül járt az idő, amikor kiért a gyászmenet a temetőbe, ahol itt Botyánszky János lelkész imádkozott, s a koporsót levitték a családi kriptába. Itt elsőként dr. Vecseri Sándor vármegyei tiszti főügyész, a református egyházközség presbitériumának elnöke mondott beszédet. *„Te úgy egyházadnak, mint a politikai és társadalmi közösségednek önzetlen barátja voltál... – kezdte beszédét dr. Vecseri. – A közügyeket becsületességgel és ... bölcsességgel intézted, s ezáltal örökre bevésted neved egyházad, városod és vármegyéd történetébe, hogy ... ragyogó példáját mutasd a bölcs férfiúnak. Mátéffy László! Kedves jó barátunk! Te itt hagyod a közügyeket, itt hagyod a jó barátokat. A közügyek intézésében*

talán tudunk pótolni. A családi és a baráti életben üres marad a helyed. Isten veled! Adjon az Isten sok ilyen derék embert, mint amilyen Te voltál, ennek a sokat szenvedett magyar hazának.”

A búcsúztatók sorát *Lampel Béla*, a Magyar Általános Takarékpénztár szentesi fiókjának igazgatója zárta. A megbecsülés hangján méltatta hű vezérét, az intézet kedves és megértő vezetőjét, a tisztikar jóságos főnökét: – „*Jó Mátéffy László, mindnyájunk Laci bácsija, atyai barátom, Isten veled!*” Ez idő alatt befalazták a kriptát, s elhelyezték a töméntelen koszorút és virágot a családi sírbolton.¹⁴⁴

1932-ben május 15-én ünnepelte a Kereszténység hazánkban a „*Szentlélek eljövételét*” – Pünkösdöt. Az evangélikus templomban az első napon 9 órai kezdettel ünnepi istentiszteletet tartottak úrvacsora-osztással, s az ünnep második napján a konfirmáló gyermekek ünnepélyes felavatásában gyönyörködhettek a hívek. Megjegyezzük, ez az első alkalom a szentesi evangélikus egyház általunk megismert történetében, hogy olyan forrásra bukkantunk, amely beszámolt e kiemelkedő fontosságú eseményéről. (A konfirmáció az egyházi nagykorúságot, a hit felnőttkori megvallását, az úrvacsorára való felkészítést jelenteti.) Sajnos arról nem szól a forrás, hogy hány gyermek konfirmált.¹⁴⁵



Pass László

1932 őszén olyan egyházi esemény történt Debrecenben, amely Szentes városát, s az evangélikus egyházat közvetlenül is kellemesen érintette. A debreceni evangélikus gyülekezet Szentes nagytehetségű szülöttét – olvasható a helyi hírlapban –, *Pass Lászlót*, *Pass Ferenc* ny. rendőrkapitány fiát választotta lelkészévé. Beiktatása szeptember 4-én a debreceni templomban történt ünnepélyes kéretek között, amelyet két lelkész segédletével *Belák Sándor* helyettes esperes végzett. Előzőleg az úrvacsorát az új lelkésznek *Materny Lajos* ny. esperes szolgáltatta ki. A beiktatás lezajlása után *Pass László* tartott beköszöntő beszédet, és kihangsúlyozta, hogy lelkészi szolgálatában „a hit, a szeretet ikercsillaga lesz vezetőfáklyája”. Az istentisztelet végeztével a vármegyeházára vonult a nagyszámú ünneplő kö-

zönség, amelynek közgyűlési termében tartott díszközgyűlésen tizenkét küldöttség tolmácsolta jókívánságait a beiktatott lelkésznek. A debreceni evangélikus egyházközség nevében *dr. Haendel Vilmos* egyetemi professzor egyházfelügyelő, az Evangélikus Lelkészegyesület nevében *Paulik János* kormányfőtanácsos,

¹⁴⁴ Szentesi Hírlap, 1932. szeptember 27.

¹⁴⁵ Szentesi Hírlap, 1932. május 15.

nyíregyházi lelkész. Uray Sándor a debreceni református egyház, dr. Linderberger János prépost a római katolikus egyház nevében köszöntötték az ünnepeltet, míg szülővárosa, Szentes evangélikus egyházának képviselőjében Botyánszky János lelkész mondott üdvözlőbeszédet, amelyekre Pass László szívélyes közvetlenséggel válaszolt. A díszközgyűlés után az Arany Bikában 200 terítékes bankettet rendeztek, s itt még számos felköszöntő hangzott el. A szentesi egyházközség jó kívánsága ekként hangzott: „*Kívánjuk, hogy irodalmi működése révén országosan ismert földink lelkészi munkáját új állomáshelyén kísérje Isten gazdag áldása.*”¹⁴⁶

1932-re a gazdasági válság a legmélyebb szakaszához érkezett. A munkanélküliek aránya az 1928-as 10%-ról 35%-ra növekedett. A kormány a fennálló állapotokon rendeleti úton igyekezett segíteni. A belügyminiszter 1932. szeptember 6-án (210.735/1932. sz. alatt) „*A munkanélküliség enyhítése és szegényügyi gondoskodás fejlesztése*” tárgyában rendeletet adott ki, s felhívta a közigazgatási elöljáróságok figyelmét, hogy a munkaképtelenek kivételével az összes rászoruló csak munka ellenében kaphatnak támogatást. A rendelet olyan munkaprogramok összeállítását írta elő, amelyeknek keretében a nélkülözés veszélyének kitett családok létfeltételeihez szükségeseket megszerezhetik. A miniszteri rendelet utalt a társadalmi gyűjtés fontosságára, valamint arra, hogy a közmunkák fizetésére a helyi hatóságok költségvetéseikben keressenek fedezetet.¹⁴⁷

Bizonyára a fenti belügyminiszteri rendelet is közrejátszott abban, hogy a Szentesen működő jótékony egyesületeket 1932 novemberében felajánlották támogatásukat a város elöljáróságának a téli társadalmi nyomorenyhítő akció lebonyolításához. A helyi sajtó erről ekként nyilvánult meg vezércikkében: „*A jótékonyág őrangyalai a nemes lelkű szentesi asszonyok és lányok.*” Az összehívott tanácskozáson özv. Mátéffy Ferencné, az Evangélikus Nőegylet elnöknője az alábbiakban foglalt állást: „*A mi egyesületünk olyan picike, hogy említésre sem méltó. Jótékonykodunk, úgy ahogy tudunk, egyedüli jövedelmünkől, a befolyó szerény kis tagdíjakból. Előre látom, az idén nem lesz annyi pénzünk karácsonyra, mint tavaly volt, de azért minden bizalmam megvan ahhoz, hogy a télen is felruházzunk néhány szegény sorsú evangélikus gyermeket. A gyermekebédeltetési akció kitűnő gondolat a polgármester úrtól. Ha szükségét látja, az idén is szívesen bekapcsolódunk; az evangélikus asszonyok lelkes örömmel segítségére lesznek a terv megvalósításának.*”¹⁴⁸

A nyomorenyhítő akció keretén belül az Evangélikus Nőegylet november 27-én 5 órai kezdettel Arany János emlékünnepelet rendezett a templomban. A

¹⁴⁶ Szentesi Hírlap, 1932. szeptember 8.

¹⁴⁷ Balázs György: A szentesi kubikosság a két világháború között (1920–1944) Szentes, 2006. 71–73. p.

¹⁴⁸ Szentesi Hírlap, 1932. november 20.

műsoros délutánt a 98-as ének 1–2. versének eléneklésével, és imával nyitották meg. A program irodalmi része a következő volt: *Arany János: Rendületlenül* című költeményét *Pintér Kató* egyetemi hallgatónő szavalta el, a *Fiamnak* című versét pedig *Mészáros Rózsi* tanárnő adta elő. Ezt követően *Bárdos Rezső* gimnáziumi tanár előadást tartott Arany János költészetéről, majd *dr. Soltész Gyula* elszavalta *Arany János: Ráchel siralma* című költeményét. Közben *Léviusz Ferenc* orgonajátékában is gyönyörködhettek a résztvevők. Az ünnepség a Himnusz hangjaival ért véget. Az önkéntes adományokat a Nőegylet jótékonyági célra használta föl.¹⁴⁹

Az év végén egy egyházmegyei rendezvény is gyarapította az evangélikus egyház eseményeit. November 20-án presbiteri konferenciát tartottak Makó, Szeged, Szentés és Hódmezővásárhely városok presbiteriái Váásrhelyen. A nyitó istentiszteleten Botyánszky János szentesi lelkész prédikált. A konferenciát a helyi egyház tanácstermében tartották. A tanácskozást *dr. Genersich Antal* egyházi főfelügyelő nyitotta meg, majd *dr. Benkő István* szegedi, *dr. Wizinger Gyula* makói presbiter és *Benkicz Dániel* battonyai lelkész tartottak előadásokat.¹⁵⁰

1932-ben a szentesi egyházi ünnepségek sorát a református diákok *Soli Gloria Szövetségének* előadása zárta. A Szövetség december 10-re meghívta az Országos Bethlen Gábor Szövetséget, s tiszteletére a Tóth József Színházteremben estélyt rendezett. A Bethlen Gábor Szövetség országos hírnevének megfelelő erővel vonult fel, hogy ezzel is a város iránti megbecsülésének adjon kifejezést. A helyi erőkön kívül a műsorban közreműködtek: *dr. Raffay Sándor* evangélikus püspök, *Harsányi Pál* református esperes, *Csecsei Nagy Imre* ny. altábornagy, *dr. Gyökössy Endre*, a „Petőfi Társaság” tagja, továbbá a rádióhallgatók kedvence, *Polgár Tibor*, a stúdió karnagya és neje, *P. Tóth Erzsébet* operaénekesnő.¹⁵¹

A gazdasági válság nyomasztó hatása 1933-ban alig mérséklődött. Az Evangélikus Nőegylet továbbra is kilenc szegény sorsú diák ebédtetési költségét finanszírozta. A helyzet tarthatatlanságára vall a „*Beszélgetés a szentesi öt felekezet lelkészeivel a koldus kérdésének megoldásáról*” című cikk megjelentése a Szentesi Hírlap december eleji számában. Korábban 35 olyan szerencsétlen sorsú ember neve szerepelt a városházán vezetett nyilvántartásban, akik alispáni engedéllyel koldulással foglalkozhattak Szentés területén. Ezzel szemben 1933 végére számuk jóval több lett, megközelítette a 200-at, s ezért sürgetővé vált a koldus-kérdés megnyugtató elintézése. „*Hivatásuknál fogva a legközvetlenebb ismerői a szegényügyi problémának – jegyezte meg a sajtó – a felekezetek lelkészei. Hozzájuk fordultunk ezért azzal a kéréssel, hogy mi volna a megoldás*

¹⁴⁹ Szentesi Hírlap, 1932. november 20., nov. 24.

¹⁵⁰ Szentesi Hírlap, 1932. november 18.

¹⁵¹ Szentesi Hírlap, 1932. november 27.

módja?” Botyánszky János evangélikus lelkész, aki egyben a város Szegényügyi Bizottságának az elnöke volt, az alábbiakban fejtette ki véleményét: „Megítélésem szerint intézményesen kellene megoldani a koldus kérdést és pedig úgy, hogy mindazok, akik rendszeresen támogatják a koldusokat, az általuk nyújtott adományok megváltásával mentesíthessék magukat a nagy számban elszaporodott koldusok zaklatásaitól. Természetesen meg kell határoznunk, hogy a befizetés, illetve az adományok gyűjtése hova és hogyan történjék. A kérdés megoldása nem késhet soká – hangsúlyozta az evangélikus lelkész. – A városi hatóságtól kell kiindulnia a kezdeményező lépésnek. A részletekre vonatkozó átgondolt javaslataimat a koldusügyi megoldást tárgyaló értekezleten terjesztem elő” – fejezte be felszólalását Botyánszky János.¹⁵²

1933 őszén jelentős évfordulót ünnepelt a világ evangélikussága: Luther Márton születésének 450-ik évfordulóját (1483. november 10.) A jubiláris alkalmából november 10-én a szentesi egyház délután 5 órai kezdettel a templomban vallásos estet rendezett, november 12-én pedig 9 órai kezdettel ünnepi istentiszteletet tartottak, s annak befejeztével díszközgyűlésen emlékeztek meg az evangélikus vallás megalapítójáról.¹⁵³

Közeledve a karácsonyi ünnepek, méltó megünneplésére decemberben a helyi evangélikus templomban minden szerdán 5 órai kezdettel esti liturgikus istentisztelettel készültek. A beköszöntött Karácsony ünnepének másnapján délelőtt 11 órai kezdettel a fábiánsebestyéni leányegyházban is – a szokásos helyen, az Oromi iskolában – Botyánszky János lelkész úrvacsora-osztással istentiszteletet tartott, ami arra enged következtetni, hogy a szentesi lelkész figyelemmel fordult az itteni gyülekezet felé.¹⁵⁴

EGYHÁZI ÉLET 1934–1938 KÖZÖTT

A nagy világgazdasági válságot követő esztendőkből a magyar gazdasági életben csak lassú javulás következett be. Nyilvánvalóan ennek az állapotnak tudható be, hogy Szentesen 1934 januárjában a városházán az illetékeseknek további előkészületeket kellett tenni a szegénysorban élő iskolás gyermekek reggelivel és ebéddel való ellátása érdekében. Az akciót az 1933-as év beosztása szerint tervezték lebonyolítani. Melegételt kaptak a rászorult tanulók; a központi katolikus, a központi református, valamint a központi evangélikus iskolában.¹⁵⁵

Az 1934-es esztendő jelentős egyházi eseménnyel indult. A szentesi lelkészlakban február 2-án délelőtt 10 órai kezdettel – *Egyed Aladár* főesperes el-

¹⁵² Szentesi Hírlap, 1933. december 3.

¹⁵³ Szentesi Hírlap, 1933. november 9.

¹⁵⁴ Szentesi Hírlap, 1933. december 6.; december 24.

¹⁵⁵ Alföldi Újság, 1934. január 27.

nökletével – presbiteri konferenciát tartottak Szentes, Tiszaföldvár, Hódmezővásárhely és Szeged presbiteri. A megbeszélésre kerülő tárgysorozat a következő volt: 1. Az egyetemes papság elve (előadó *Keken András* lelkész) 2. Országos Luther Szövetség a városban (előadó *dr. Paraszky Gyula* bírósági titkár) 3. Zsinati törvényhozás (előadó *Dr. Polner György* egyetemi tanár).¹⁵⁶

A konferenciával egy időben váratlan és lehangoló meglepetés érte a szentesi evangélikus gyülekezetet. 1934 első napjaiban Botyánszky János bejelentette, hogy hamarosan Mezőtúrra távozik, s ha a szentesi gyülekezet úgy dönt, akkor *Wikkert Lajos* mezőtúri lelkész vezeti tovább a szentesi evangélikus egyházat. Nem lehet tudni, hogy milyen okok váltották ki a lelkészcserét. Ami ismert, hogy a püspök a cseréhez előzetes jóváhagyását adta, a szentesi egyház presbitériuma pedig 1934. január 7-én tartott ülésén a cserét egyhangúan javasolta. A mezőtúri gyülekezet január 8-án Meghívó Levelet intézett Botyánszky Jánoshoz, a január 14-én megtartott egyházi közgyűlésük pedig egyhangúan hozzájárult a cseréhez. A szentesi evangélikus egyház február 4-én tartott rendkívüli lelkészválasztó közgyűlést, amely szintén elfogadta a lelkészcserét. A határozat kimondását követően meghívták a közgyűlésbe Botyánszky János lelkészt. Egyed Aladár főesperes tudatta vele a közgyűlés határozatát, majd meleg szavakkal méltatta a távozó lelkész munkásságát és érdemeit. A jegyzőkönyv feljegyzése szerint: „*Botyánszky János lelkész meghatottan köszöni meg a búcsúszavakat; nehéz szívvel vesz búcsút az egyháztól, de Isten akaratának engedelmeskedve, a szentesi egyházat s annak híveit szívébe zárva indul új állomás helyére, s miután utódját a szentesi hívek szeretetében ajánlja, buzgó imában kéri Istennek segédelmét.*”¹⁵⁷

Az Alföldi Újság tudósítása szerint a február 4-én tartott közgyűlésen bejelentették, hogy Botyánszky János lelkészi állásáról lemondott, s a mezőtúri egyház választotta lelkészéül. A presbitérium a lemondást sajnálattal, de tudomásul vette. Botyánszky Jánosban igazi lelkipásztort veszít el nemcsak egyháza – írta róla a helyi sajtó –, hanem a város is. A legnemesebb értelemben vett papi hivatás gyakorlója, példás életű, nagy műveltségű ember, aki nemcsak hirdeti, de gyakorolja is a felebaráti szeretetet, egymás megbecsülését, a testvéri érzést, a felekezeti türelmességet. Előzetes tájékozódás alapján tudni vélték a helyi lapok, hogy utódaul *Wikkert Lajos* mezőtúri lelkészt szemelte ki az egyház vezetősége, s ilyen értelemben tesz előterjesztést a presbiteri ülésnek.¹⁵⁸

A távozó Botyánszky János „*Búcsúszó Híveimhez!*” címmel az alábbi le-

¹⁵⁶ Alföldi Újság, 1934. január 28.

¹⁵⁷ Labádi: Adalékok... 2. p.; Mezőtúri irathagyaték: A mezőtúri evangélikus egyház által küldött Meghívó Levél (Mezőtúr, 1934. jan. 8.); A szentesi evangélikus egyház rendkívüli lelkészválasztó közgyűlésének jegyzőkönyve (1934. február 4.)

¹⁵⁸ Alföldi Újság, 1934. február 4.

vélben köszönt el a szentesi gyülekezettől: „Egy kevés idő, és nem láttok engemet... Ezek a jánosi ígék hangzanak fel halk rezdüléssel a lelkem mélyén a búcsúzás fájdalmas hangulatában, amikor távozom e szívemhez nőtt városból, és megválok az én felejthetetlen, drága Gyülekezetemtől. Hiszen idefűzi lelkemet másfél évtizednek odaadó munkálkodása, minden álma, minden teljesült reménye, de minden könnyfakasztó gyásza és fájó megpróbáltatása is. Szeretett Egyházam minden tagjának képe, templom és temető, a város egész arculata a megszokott édes ecsetvonásaival van a szívem táblájára vésve. Bár nem egyszer támadt borongó sejtés a lelkemben, amidőn róttam utcáinak sorát, hogy csak jövővény és vándor vagyok én itt, és nincsen itten maradandó városom, de mégis reméltem, hogy itt élhetem le földi életem, és itt borul rám a szemfödél. Hangzott felém hívó szó többször a múltban is, nyitottak előttem utat, amely fölfelé vezetett volna talán, de itt tartott a hála és a megszokás, a hűség és a minden változástól való idegenkedés.

Szerettem volna itt maradni mostan is. Szerettem volna egy megértő, hűséges lelkű, minden munkában segítő élettárrsal az oldalamon továbbra is itt hordoznom hivatásom gyönyörűséges igáját, szerettem volna az ihletettség szárnyain itt szálldosni tovább, hirdetni az ígét, szolgálni embertársaim javát, s a köznek szent ügyét a szeretet, a békesség, a megértés szellemében ... itt, ahol a város egész lakossága – érdemtelenül bár – ... felekezeti különbség nélkül a szívébe zárt. Szerettem volna a bennem zsongó terveket megvalósítani, a mulasztásokat pótolni, az álmoképeket életre hívni, szerettem volna hálának és elismerésnek, a forróköszönetnek könnyeimmel öntözött koszorúját ráhelyezni azok ravatalára, akikhez hozzáfűz a vett jótétemények törölhetetlen emléke, ha az Isten akaratából előttem mentek el az örökkévalóságba, ... és szerettem volna az itteni temetőkertben megpihenni azok mellett, akiket áldó imádsággal kísértem utolsó útjukra. De az örökhatalmú és bölcsességű Isten végzése más volt felőlem. És én leborulok Előtte és megadással tördelem: *L e g y e n m e g a T e a k a r a t o d!* A megindultság könnyeivel szememben fogadom atyai kezéből a távozás keserű poharát, az ajkamhoz viszem és a felejtés Lethe-vizét iszom belőle arra, ami bántóan fájó emlékként akar feltörekedni a lelkemben, de a maradandóvá-létel italát mindarra a sok szép, drága emlékre, amelyekkel együttmunkálkodásunk éve alatt híveim szeretete ajándékozott meg, hogy erőforrásként velem legyenek, kísérjenek és világítsanak számomra biztató, melengető fényükkel bármely rögzös útján az életemnek tovább.

Nem tudom, mit hoz számomra a jövő. De azt tudom, hogy sorsomat a mindenható Isten jóságos keze irányítja; sújtson vagy emeljen: kitárom keblemet! És tudom azt is, hogy utódom személyében kiváló lelkipásztor fogja folytatni munkámat, akinek egyénisége oly fénylő karizmával ékes, amelyek bennem csak homályosan maradtak meg, amiért is őt Híveimnek szeretetébe, legteljesebb bizalmába és támogató jóindulatába ajánlom. Kísérje együttmunkálkodásukat ál-

dás, koronázza siker, hogy szentesi gyülekezetünk az ő bölcs vezetése alatt vivat crescat floreat! (éljen, növekedjék, virágozzék!)

Te pedig mindenható Atyám, áld meg az én kedves Gyülekezetemnek mindenegyes tagját! Áld meg őket szeretetükért, bizalmukért, támogatásukért, jóságukért, amellyel elfedezték sok nemű fogyatkozásaimat. Maradj velük, a Te kegyelmeddel, és maradj velem is, a híveitől búcsúzós és a válás fájdalmait mélyen átérző szolgálóddal. Hiszen

Te voltál eddig is vezérem,
Te bízattál, ha csüggedék.
Boldog, akit búban-veszélyben,
A te Lelked szerelme véd!
Neved fénylett, miként a csillag,
Ha éj homálya szállt reám,
A dúlt szívnek te adsz nyugalmat,
Áldás fakad kezed nyomán.

Oh légy velem küzdelmeim közt.
Erőnek Lelke, légy velem!
Sikernek harmatával öntözd
Munkámat, édes Istenem!
Hozzád sóhajt, aki erőtlén,
Segélyül hívja szent neved,
Hív gyámolom nehéz időkben,
Ne hagyj el örök szeretet!

Te vagy, ki az ember szívébe
A hit virágát ültetéd.
Óh halld meg, csüggedők reménye,
Midőn lelkem sóhajt feléd.
Miként az illat, száll föl hozzád,
Az égbe sóhajom,
Oszlasd el homlokom borúját,
Kísérj áldással utamon!

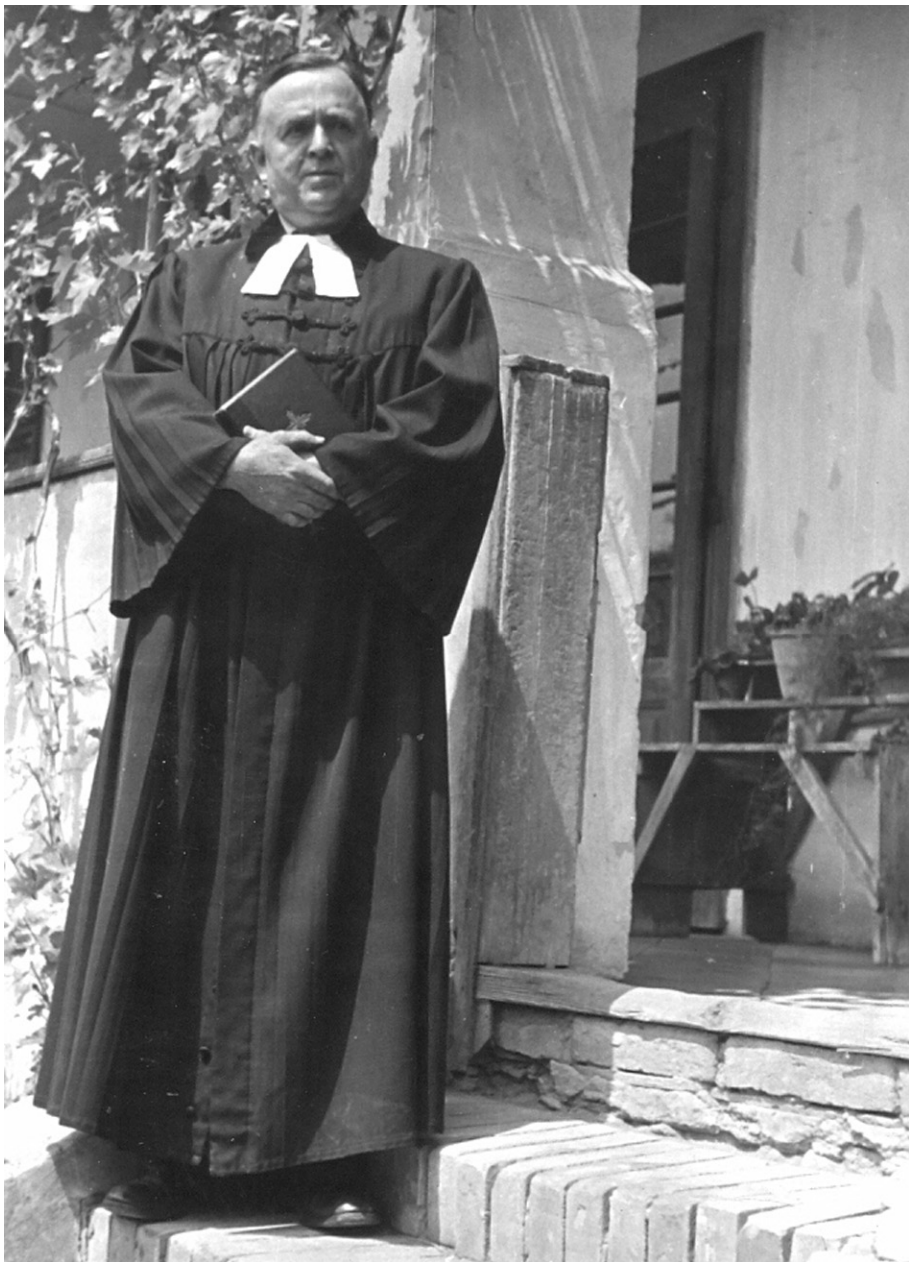
Szentes, 1934. február hava

Köszönő hálával, szeretettel és áldással
Botyánszky János
evangélikus lelkész. „¹⁵⁹

¹⁵⁹ Botyánszky János: Búcsúszó Híveimhez!



Botyánszky János
távozó lelkes



*Az új lelkész,
Virányi (Wikkert) Lajos*

Botyánszky János mezőtúri beiktatására 1934. március 11-én került sor. Ettől számítva 20 éven át viselte lelkészi hivatalát, aktívan bekapcsolódva Mezőtúr megyei város közéletébe. 1944-től a békési egyházmegye esperesi tisztségét is betöltötte. Mezőtúron hunyt el 1976-ban, 82 éves korában.¹⁶⁰

A leköszönő Botyánszky helyébe Wikkert Lajos lépett, akit 1934. március 18-án (vasárnap) iktattak be hivatalába. Az ünnepségen megjelentek a hatóságok, intézmények vezetői, a más egyházak küldöttei, és mondhatni felekezeti különbség nélkül adták meg az első tiszteletet az új evangélikus lelkésznek. Dél előtt 10 órakor a templomban ünnepélyes istentisztelettel kezdődött a beiktatás, Egyed Aladár főesperes beiktató beszédével: „*Ne csak a csodatevő, a megfeszített és feltámadott Krisztust hirdesd – fordult a főesperes az új lelkészhez –, hanem hirdesd az örökké élő és munkálkodó Krisztust is!*” A keresztény egyházaknak ma új életet kell élniük a hitetlenség elleni küzdelemben. A továbbiakban a felekezeti békére intette a főesperes a beiktatott lelkészt, majd átadta neki a beiktatás jeléül a bibliát, a templom kulcsát és az egyház pecsétjét. Ezt követően Wikkert Lajos mondott beszédet: „*Krisztus erősszavú hirdetője és egyengetője leszek!*” – ígérte beköszöntőjében. Az istentisztelet végeztével a templomban díszközgyűlés installálta (beiktatta) az új lelkészt, majd pedig a küldöttségek járultak eléje. Tisztelegtek előtte a szentesi egyházi, vármegyei és az állami hivatalok, a városi elöljáróság, az iskolák, a Bajtársak Szövetsége, s az Evangélikus Nőegylet vezetői, valamennyien tiszteletükről és támogatásukról biztosították Wikkert Lajost. A lelkész az üdvözlésekre adott válaszában kijelentette, hogy a felekezeti béke és testvéries megértés jegyében kívánja szolgálni egyházát és új városát. Délben az ünneplő közönség banketten vett részt. Itt dr. Négyesi Imre polgármester mondta az első pohárköszöntőt a kormányzóra, Egyed Aladár főesperes pedig tolmácsolta Botyánszky Jánosnak azt a kérését, hogy utódát is részesítse a gyülekezet és a város meleg szeretetben. Végezetül dr. Matolay Miklós a presbitérium nevében köszöntötte az új lelkészt, a református egyház üdvözlését Böszörményi Jenő elnöklelkész adta át.¹⁶¹

Wikkert Lajosról tudni kell, a Tolna vármegyei Szárazdon született 1898-ban pedagógus szülők gyermekeként. Középiskoláit Bonyhádon végezte. A sikeres érettségi után a lelkészi pályát választotta. Teológiai tanulmányait Eperjesen kezdte el és Sopronban fejezte be. 1922-ben szentelték pappá. Lelkészi szolgálatát Celdömölkön kezdte, utána Baranyahidasra, majd Paksra került segédlelkésznek. Innen Orosházára, 1924-ben pedig Mezőtúrra helyezték szervezőlelkésznek. Az ő irányításával 1926 decemberére felépült az új evangélikus templom, amelynek felszentelése után Mezőtúr önálló anyaegyházközséggé alakult. Még

¹⁶⁰ Labádi: Adalékok... 2. p.; Mezőtúri irathagyaték: A mezőtúri evangélikus egyház lelkészbeiktató közgyűlésének jegyzőkönyve (1934. március 11.)

¹⁶¹ Alföldi Újság, 1934. március 20.

Szentesre kerülésének évében, 1934 végén megkapta a Belügyminisztériumból a névváltoztatási engedélyt, amelynek birtokában Wikkertről „Virányi”-ra magyarosított. Virányi Lajos lelkész ettől kezdve 1972-ig, vagyis 38 éven át vezette a szentesi és a szórvány gyülekezetek vallási életét. A Csanád–Csongrádi Egyházmegye főjegyzője, a Szentesi Evangélikusok Lapja szerkesztője és kiadója; iskolaszéki tag és számos társadalmi egyesület vezetőségi tagja. Ismert egyházi író. Neje: *Popper Edit*; gyermekei: *Edit* és *Márta*.¹⁶²

Az év hátralévő része bővelkedett egyház eseményeiben. Erre utalt a Szentesen megjelenő Alföldi Újság 1934. júniusban „Az evangélikus egyház ünnepei napjai” című írásában. Június második felében ugyanis a helyi evangélikus egyházat az a megtiszteltetés érte, hogy a Csanád–csongrádi Egyházmegye – június 26-i kezdettel – Szentesen tartotta évi rendes közgyűlését. Ezzel párhuzamosan itt ülésezett az egyházmegye tanítótestülete is. Június 27-én közös istentiszteletet tartottak, majd az I. világháborús hősök szobránál lerótták kegyeletüket. A Pásztor János által készített hősi emlékműnél *Stempel Antal* tanítóegyesületi elnök mondott beszédet, elhelyezve a kegyelet koszorúit. Ezt követően az egyház tanácstermében megkezdődött az Evangélikus Tanítók Egyesületének évi rendes közgyűlése. A szokásos jelentéseken kívül az alábbi előadások hangzottak el: *A tanítónő szerepe az evangélikus egyházban* (előadó *Andrékovics Jánosné*); *Az énektanítás módszertana, különös tekintettel a felekezeti iskolákra* (előadó *Kiss Kálmán* tanító); *A tanító helyzete ma* (előadó *Balás Pál* tanító). A tanácskozás délutánján 6 órai kezdettel a templomban ismét istentiszteletet tartottak; ez alkalommal *Kertész Ferenc* ambrózfalvai lelkész prédikált.

A tanítók programjával párhuzamosan a templomban megkezdődött az egyházmegyei közgyűlés is Egyed Aladár főesperes és vitéz *Purgly Emil* egyházmegyei felügyelő, volt földművelésügyi miniszter elnökletével. A megnyitó beszédet *Purgly Emil* mondta, ezt követte a főesperes évi jelentése. A közgyűlés az egyházmegyei tisztségek betöltésével ért véget.¹⁶³

Amint arról korábban említést tettünk, 1917 februárjában az evangélikus templom orgonájának homlokzatsípjait is lefoglalták hadicélokra. Az egyház áldozatkész támogatóinak utóda, dr. Mátéffy György gondnok 1934 októberében hajlandónak mutatkozott az orgona rendbehozatalára. Erre a nemes gesztusra a Nőegylet vezetése akként nyilatkozott: ha az országos hírű Angster pécsi orgonagyár az orgonaszereléssel kész lesz, a templomban nagyszabású hangversenyt rendez, s a befolyt adományokat a szegény gyermekek felruházására fordítja.¹⁶⁴

¹⁶² Csongrád vármegye – Személyi Adattár (Szerk.: Csíkvári Antal) Bp. 1938. 633 col.

¹⁶³ Alföldi Újság, 1934. június 26.

¹⁶⁴ Szentesi Hírlap, 1934. október 14.

1934. október 31-én – a reformáció 417. évfordulója alkalmából – nagy ünnepséget rendeztek a szentesi evangélikus és református egyházak. Ezen a napon az egész protestáns világ nagy ünnepet ült. A szentesi evangélikusok és reformátusok mindig bensőséges ünnepléssel szentelték meg ezt a napot, s emlékeztek azokra a drága áldásokra, amelyeket a reformációban adott számukra az Isten nagy kegyelme. Az ünnepség 31-én délelőtt 10 órakor ünnepi istentisztelettel és úrvacsora-osztással kezdődött. Délután 5 órai kezdettel az ifjúsági Luther Szövetség a templomban vallásos ünnepélyt rendezett a következői műsorral: Megnyitó beszédet mondott *Virányi Lajos* lelkész; „*Térj magadhoz drága Sión*” (előadta a karének); megemlékező ünnepi előadást tartott *Kelemen Ferenc*; szavalattal léptek fel: *Huszák Elemér*, *G. Szabó István* és *Molnár Erzsébet*. Záró imát mondott *Virányi lelkész*; a közénekkel fejeződött be. Az ünnepély végeztével a hívek offertoriumot (felajánlást) tettek a szegény gyermekek téli segélyezésére.¹⁶⁵

Az év során kiemelkedő esemény volt, amikor november 25-én (vasárnap) délután díszes közönség gyűlt össze a csillárfényben pompázó evangélikus templomban. A hangversenyt rendező Nőegyletnek kettős célja volt: egyfelől, hogy a lelkeket egy ünnepi est keretében Istenhez emelje; másfelől, hogy a könnyörület irgalmas cselekedete által a szegény gyermekek nyomorát enyhítse. Felekezeti különbség nélkül volt együtt a gyülekezet, amint a szereplők is felekezeti különbség nélkül szolgálták a nemes célokat. Ezt méltányolta az egyházmegye főesperese, *Egyed Aladár* is, aki városunkba utazott az ünnepélyre.

A program egyházi énekkel kezdődött, amelynek szövege az ünnepély egész hangulatát kifejezte: „*Isten felséges adománya, vallás, te vagy legjobb hívem. Midőn éltemet szélvész hányja, mit tenne nélküled szívem.*” A gyülekezet buzgósággal énekelte az éneket, s utána *Virányi Lajos* lelkész imádkozott, hogy szálljon áldás a nemes célt szolgáló hangversenyre, annak résztvevőire, szereplőire és testvéri érzésben összeforrt családdá legyen a magyarság, hogy szent események lehessenek boldog valósággá. A lelkeket magasba emelő imádság után hazafias szavaltat következett, – *Sajó Sándor: Magyar ének 1919-ben* című meg-
rázó költeményét szavalta el *Soltész Gyula* reálgimnáziumi tanár. A költemény is, előadása is kitűnően illeszkedett a templomi hangulatba. *Soltész Gyula* remek szavalata arra az időre emlékeztetett, amikor még egy ünnepi költemény előadása lelki élménynek számított, és a szavaló is érezte, hogy a templom szent komolysága fénnel vonja be művészi előadását. *Egyed Aladár* főesperes bibliai tárgyú előadásában nagyszerű illusztrációkkal világította meg a keresztyén gondolat küzdelmét, diadalát és a szeretetben világot átforgató hatalmát. A zene-számot *Kremán Ferenc* református kántor adta elő (*Wolkmár: Phantaseie-ját* orgonán játszotta). Végül *Böszörményi Jenő* olvasta fel két novelláját. Mind a

¹⁶⁵ Szentesi Hírlap, 1934. október 25.; okt. 31.

kettő kórházi ihletésű volt: a szenvedés megpróbáltatásai között, hogyan ragyog fel az emberi lélek jósága, és a könnyet miként változtatja drága gyönggyé a hit ereje. A Himnusszal záródott az ünnepély, amely szép összeget eredményezett a szegény gyermekek felruházására.¹⁶⁶



Böszörményi Jenő

Itt ragadjuk meg az alkalmat, hogy röviden kitérjünk egy olyan nagy formátumú, művelt református lelkész bemutatására, aki mindenkor készségesen állt a testvéri evangélikus egyház szolgálatára, nemes példát mutatva a protestáns felekezetek lelki összefogására. *Böszörményi Jenő* református elnök-lelkészlől van szó, akinek ősei nemzedékeken át protestáns lelkészek voltak Erdélyben. Közelebbi felmenői már Szentesen éltek. Ő is itt született 1882. május 6-án; apja *Böszörményi Károly* ügyvéd, édesanyja *Szathmáry Erzsébet*. Elemi és középiskoláit szülővárosában végezte, majd 1899-től a Budapesti Református Teológiai Akadémia hallgatója. Kápláni vizsgája után egy ideig ösztöndíjas Lipcsében. Hazatérése után 1903-tól a Budapest-Kálvin téri Egyház-

község segédlelkésze, majd 1907-től a Budapest-Kőbánya gyülekezetben hitoktató lelkész, egyben a Lórántffy Zsuzsanna Egyesület lelkésze. 1909–1913 között ő szerkesztette az egyesület Olajág című folyóiratát, amelyben számos korai írásai jelentek meg. 1909-ben feleségül vette *Stőri Paula* missziós tanítónőt, akitől három gyermeke született. *Gerőcz Lajos* lelképásztor halála után hívták haza Szentesre, és 1913. január végén – három jelölt közül – őt választották az újonnan szerveződő felsőpárti lelkészi állásra. Ünnepélyes beiktatására 1913. május 4-én került sor a központi nagytemplomban, de szolgálati helyéül a Felsőpárton épülő új templomot jelölték ki, ahonnan 1922 januárjában – *Futó Zoltán* esperes halála után – került a nagytemplomhoz. 1953 szeptemberében bekövetkezett nyugdíjazásáig itt szolgált. Böszörményi fontosabb egyházi tisztségei: egyházmegyei tanácsbíró, a Tiszántúli Egyházkerület közgyűlésének tagja, zsinati tag. Emellett megyei és városi képviselő, a Magyar Protestáns Irodalmi Társaság, a Nagykőrösi Arany János Társaság és a szegedi Dugonics Társaság tagja. Első novellás kötete 1928-ban jelent meg *Verőfényes úton* címmel, *Ravasz László* püspök előszavával. „Mindenki meg fogja érezni, aki elolvassa ezt a könyvet, hogy a szerzőnek nemcsak a szeme jó, hanem a szíve is...” – írta ajánlásában a püspök. 1929 és 1938 között további négy novellás kötete, egy kisregénye és egy

¹⁶⁶ Szentesi Hírlap, 1934. november 27.

színdarabja jelent meg. Rövidebb írásai a Szentesi Naplóban láttak napvilágot. Szentesen hunyt el 1955. február 4-én. A családi sírbolt a református középtemetőben található, ahol Böszörményi Jenő együtt nyugszik felmenőivel, feleségével és szeretet gyermekeivel.¹⁶⁷

Az idő lassan karácsony felé haladt, s a Nőegylet jótékony célkitűzéseinek megfelelően december 23-án fél ötkor az evangélikus iskolában karácsonyi ünnepélyt rendezett. Az ünnepség keretében 31 gyermeket ruháztak fel, és minden gyermek ajándékcsomagot kapott. Emellett Fábiánsebestyénben hét gyermeket részesített ruházati segélyben.²¹⁸ A karácsonyi istentiszteleteken – úgy a szentesi templomban, mint Fábiánsebestyénen, a Négyesi-iskolában – először hirdetett ígét és prédikált Virányi Lajos lelkész.¹⁶⁸

Az 1934-es évet az egyház közgyűlése zárta le, amelyre az iskolában került sor 1935. január 27-én. Az 1934. év zárszámadásának letárgyalásával kapcsolatban örömmel állapította meg a közgyűlés, hogy az év folyamán minden bevételi tételben emelkedés mutatkozott. A legnagyobb növekedés az egyházi adónál jelentkezett, amelyből 50%-kal több folyt be, mint 1933-ban. A bevétel 8257 pengőt, a kiadás 8127 pengőt tett ki.

Nagy érdeklődéssel hallgatta meg a közgyűlés a lelkészi jelentést, amelyben Virányi Lajos mindenekelőtt szeretettel emlékezett meg Botyánszky Jánosról. A továbbiakban a jelentés hű képet vázolt föl az egyház életéről. A lelkészi jelentésből kicsengett, hogy egy nyugalmasabb belmissziós élet indult meg az evangélikus egyházban. A híveknek és a kórházi betegeknek látogatására a lelkész igen nagy súlyt fektetett. Beszámolt arról, hogy megszerveződött a fábiánsebestyéni, csongrádi és Mindszenti szórványban élő evangélikus gyülekezetek gondozása, s örömmel nyugtázta, hogy a templomlátogatók és az úrvacsorán résztvevők száma emelkedett. A közgyűlésen dr. Mátéffy György gondnok bejelentette, hogy 150 pengő adományával harangalapot létesít. E szép és nemes lelkű felajánlásra felbuzdulva, a jelenlevők egyhangú lelkesedéssel elhatározták, hogy egyházi és társadalmi gyűjtés útján az I. világháborúban elrekvirált nagyharang helyébe újat öntetnek. A mindvégig érdeklődéssel kísért tanácskozás az „Erős vár a mi istenünk” eléneklésével ért véget.¹⁶⁹

Az egyházi ünnepségek sorozata 1935-ben egy nagyon nívós hangversennyel kezdődött. A Nőegylet január 20-án délután 5 órai kezdettel hangversenyt rendezett. A hangversenyen többek között az evangélikus egyház egyik nagytehetségű lelkésze, Szántó Róbert Budapest-kelenföldi lelkész működött közre. Előadásának címe: „A keresztény gondolat diadalútja a szellemi élet kü-

¹⁶⁷ Labádi Lajos: „Valódi mestere a szónak” – 125 éve született Böszörményi Jenő lelkész. Szentesi Élet, 2007. május 4.

¹⁶⁸ Szentesi Hírlap, 1934. december 22.; dec. 23.

¹⁶⁹ Szentesi Hírlap, 1935. január 29.

lönböző terein.” A vendéglelkészt a templomban egybesereglett gyülekezet – felekezeti különbség nélkül –, igen nagy érdeklődéssel és áhítattal hallgatott végig. „A kereszténység és a kultúra minden időben együvé tartoznak, és amíg a régi vallások a lelkeket sem felemelni, sem megnyugtadni nem tudták – fejtegette Szántó Róbert –, addig Jézus a vallási fogalmak ezüstjéből eltávolította a salakot, és amikor Istent, mint Atyát és az embereket, mint gyermekeit mutatta be, akkor a testvéri közösség szent családját alapította meg. A szeretet az élet értelme... maga az Isten. A keresztény gondolat megtermékenyítette a tudományt, megneemesítette világát, s égi magasságokba emelte; átformálta az irodalmat és szárnyat adott az emberi életnek, amely elől az irodalom sem zárkozhat el; megtermékenyítette a zenei kultúrát és a képzőművészet legragyogóbb alkotásai ihlete nyomán támadtak az évszázadok viharzásai között. Az emberiség legnagyobbjai visszatértek Krisztushoz és a keresztény gondolat diadalútja a szellemi élet különböző terein vezet át... Vajon diadalmaskodott-e? Ahol az evangélium a maga szépségében és erejében diadalmaskodott: ott az igazi kultúrfejlődés, és ott az igazi élet. Bele kell vinni ezt az otthonokba – hangsúlyozta Szántó lelkész –, mert a keresztény gondolat a családi élettel áll, vagy bukik. Az Úr nagy tisztogató, aki a salakot kiválasztja az ezüstből, a szellemi élet mezején” – fejeződött be az előadás.

A nagyhatású beszéd központi gondolata a templomi hangverseny műsorában kifejezésre jutott éneken, orgonajátékban és szavalatban egyaránt. Vecseri János segédlelkész szép szavalata, a „Meditáció” című költemény kitűnően illeszkedett bele a templomi hangulatba. Hasonlóan Jurenák Ida szólóéneke, Huszák József kántor orgonakíséretével. A legszebb vallásos énekek egyikét, a „Mester, a bösz vihar dühöng” címűt énekelte. Gyönyörűen szárnyalt az ének. Az ünnepséget Jakó Dezső zeneiskolai igazgató nagyszerű orgonajátéka tette teljessé. Szentes zenei életének ő művészi kiválósága, tiszta művészet, amely gyönyörködtet – írta a helyi lap. Az ünnepség végén a közönség elénekelte a Himnuszot. A hangversenyt a Nőegylet az egyház szegényeinek segélyezésére rendezte, szép összeg jött össze.¹⁷⁰

Legközelebb március 31-én 5 órakor ugyancsak a templomban böjti vallásos ünnepélyt tartottak. Az ünnepségen Keken András hódmezővásárhelyi evangélikus lelkész előadása hangzott el; a református énekkar Berczeli Károly igazgató-tanító vezényletével két számot adott elő; Molnár Erzsébet és Klement Ferenc pedig szavalatokkal léptek fel. Bibliai magyarázattal és imával Virányi Lajos lelkész szolgált.¹⁷¹

¹⁷⁰ Szentesi Hírlap, 1935. január 6.; jan. 22.

¹⁷¹ Alföldi Újság, 1935. március 28.

1935. május 8-án országszerte megünnepelték *II. Rákóczi Ferenc* (1676–1735) halálának kettőszázadik évfordulóját. A szentesi evangélikus egyház ezen a napon gyászistentisztelettel emlékezett meg a nagyfejedelemről.¹⁷²

1935 kora őszén a helyi egyházközséget az a megítéltetés érte, hogy szeptember 3-án a csanád–csongrádi evangélikus egyházmegye Battonyán tartott közgyűlésén dr. Mátéffy György ügyvédet, a szentesi egyház gondnokát egyhangúlag az egyházmegye főjegyzőjévé választották.¹⁷³ Ez év szeptemberében a helyi gyülekezetben is választásra került sor: a szeptember 8-iki rendkívüli közgyűlés megválasztotta az egyházközség felügyelőjévé dr. Matolay Miklóst. Az új felügyelőt Egyed Aladár főesperes szeptember 30-án ünnepi istentiszteleten iktatta be.¹⁷⁴

A reformáció napját ebben az esztendőben a Luther Szövetség október 27-én a templomban tartott szerény műsoros esten ünnepelte meg. Az ünnepség a szokásos közénekkel kezdődött, megnyitó imát mondott *Czirják Margit*, verseket szavaltak: *Vértes Miklós* és *Wolff Károly*, megemlékező beszédet tartott dr. Matolay Miklós egyházi felügyelő, bibliai magyarázattal szolgált Virányi Lajos lelkész. Október 31-én a csongrádi filiáléban is megemlékeztek a protestánsok nagy ünnepéről.¹⁷⁵

Az eddigiekből is kitűnhetett, hogy az Evangélikus Nőegylet folyamatosan munkálkodott, minden lehetőséget megragadva célkitűzéseinek megvalósításához, amely elsősorban a jótékonyági cselekedetekből állt. Ez év november 17-re (délelőtt 11 órára) jótékony célú sör-délelőttöt hirdetett a Petőfi Szálló különtermében, mely akcióját többször megismételte.¹⁷⁶

1936. március 8-án (vasárnap) az egyházközség beszámoló közgyűlést tartott a templomban dr. Matolay Miklós felügyelő és Virányi Lajos lelkész elnöklétével. A közgyűlés kiemelkedő pontja volt Virányi Lajos lelkésznek az a bejelentése, hogy dr. Raffay Sándor püspök elismerő levéllel tüntette ki *Jurenák Béla* örökös tiszteletbeli felügyelőt 20 évi felügyelői, és dr. *Albertényi Adolf* ügyvédet 25 évi egyházügyi működéséért, egyházi tisztségükről történő lemondásuk alkalmából. A bejelentés után Virányi lelkész beszámolt az egyház 1935 évi munkájáról. A jelentésben többek között említést tett arról, hogy a hitélet szépen fejlődik, különösen a szórvány területeken mutat emelkedést az istentiszteletet látogatók és az úrvacsorával élők száma. Dacára az elmúlt év súlyos elemi csapásainak, szépen emelkedett az önkéntes adomány és a befizetett egyházi adó összege. Tájékoztatta a közgyűlést, hogy a presbitérium tagjai közül

¹⁷² Szentesi Hírlap, 1935. április 6.

¹⁷³ Csongrád Megyei Hírlap, 1935. szeptember 5.

¹⁷⁴ Alföldi Újság, 1935. szeptember 8.; szept. 26.

¹⁷⁵ Alföldi Újság, 1935. október 24.; Csongrád Megyei Hírlap, 1935. október 31.

¹⁷⁶ Alföldi Újság, 1935. november 10.

többen elköltöztek, vagy elhaláloztak, ezáltal szükségessé vált öt rendes és öt pópresbiter megválasztása. Rendes presbiterek lettek: *Bucsány Mihály, Holub Mihály, Kovács János, Kovács Lajos, vitéz Mészáros Gyula*; pópresbiterek: *Farkas Géza, Kunos Imre, Kovács Mihály, Palásthy Mátyás és Újvári Ádám*. Az érdeklődéssel kísért közgyűlés „*Erős vár a mi Istenünk*” elénekklésével fejeződött be.¹⁷⁷

Az év folyamán a műsoros rendezvények továbbra is mozgásba tartották az egyház aktivitását. A Nőegylet március 25-re hangversenyt hirdetett a temp-lomba, a Szegedi Egyetem Luther Szövetségének közreműködésével. A hang-verseny érdekessége volt, hogy elhangzott Egyed Aladár főesperes több szerze-ménye. Közreműködött *Kuglis Zsuzsa* szegedi énekművésznő, *vitéz Magyar János*, a szegedi evangélikus egyház karnagya (orgona). Néhány énekszámot maga a szerző kísért orgonán. A műsorban fellépett *Miszlay István*, a Szegedi Egye-tem Luther Szövetségének tagja, aki saját költeményeiből olvasott fel. A belépés díjtalan volt, de az önkéntes jótékony célú adományokat a Nőegylet köszönettel fogadta.¹⁷⁸

Virányi Lajos – elődeinek nyomdokain haladva – igen nagy súlyt helye-zett híveinek összetartására, a város periferiáján élők lelki gondozására. Ezt cse-lekedte akkor is, amikor 1936 virágvasárnapján a hékéd-újtelepi állami elemi iskolában délután istentiszteletet tartott, kiszolgáltatta az úrvacsorát. Ezt a szol-gálatot a későbbiekben rendszeressé tette.¹⁷⁹

Dr. Raffay Sándor bányakerületi püspök – aki alá tartozott szentesi egy-ház is – 1936. június 12-én töltötte be életének 70. életévét, lelkésszé avatásának 45. éves évfordulóját, továbbá püspökségének 18. évét. Szülővárosa, Cegléd, ezen a napon díszpolgárrá választotta. Raffay Sándort elsőként a Szarvasi Öreg-diákok Szövetsége üdvözölte. Június 12-én délután 6 órakor a Deák Téri Evan-gélikus Leányiskola dísztermében az egyházkerület és intézményei köszöntötték a jubiláló püspököt. Az ünnepi szónokok sorát *Návay Aladár* volt párizsi nagy-követ nyitotta meg.¹⁸⁰

Ebben az esztendőben Virányi Lajos szentesi lelkész megtisztelő megbí-zatást kapott: a június 29–30-án Makón tartott évi rendes közgyűlésén a csanád-csongrádi egyházmegye főjegyzőjévé választották.¹⁸¹

A reformáció évfordulóját a szokásoknak megfelelően 1936-ban is meg-ünnepelték. Az október 25-én délután tartott megemlékezés programja: nyitó imát mondott *Dömsödi Katalin*; ünnepi beszédet tartott *Rutkay Miklián*

¹⁷⁷ Csongrád Vármegyei Hírlap, 1936. március 10.

¹⁷⁸ Alföldi Újság, 1936. április 4.

¹⁷⁹ Csongrád Vármegyei Hírlap, 1936. május 3.

¹⁸⁰ Csongrád Vármegyei Hírlap, 1936. június 11.

¹⁸¹ Alföldi Újság, 1936. július 2.

szentetornyai evangélikus lelkész; költeményeket szavaltak: Czirják Margit és Wolff Károly; az evangélikus tanulóifjúság pedig egyházi énekekkel gyönyörködtette a szépszámmal összesereglett ünneplő közönséget. A megemlékezés Virányi Lajos lelkész imájával ért véget.¹⁸²

November 22-én este műsoros vallásos estre jöttek össze a Felsőpárti Református Otthonban. A programban gazdag rendezvényen Virányi Lajos evangélikus lelkész bibliai magyarázattal szolgált, énekelt a felsőpárti református énekkar és az iskolás gyermekek vegyeskara, szavalatot mondott: *Murvay Erzsébet* és *Balogh Szabó Teréz*. A belépés díjtalan volt, s mindenkit szeretettel láttak vendégül.¹⁸³

Az Evangélikus Nőegylet ez év november 25-re már jó előre templomi hangversenyre invitálta a város zenerajongó közönségét. A műsoros esten előadást tartott Szántó Róbert Budapest-kelenföldi evangélikus lelkész. Szavallattal lépett fel *Böszörményi Ede* református vallástanár, énekelt *Jurenák Ida*, orgonán kísérte *Tolcsvai Nagy Béla* református kántor. Léviusz Ferenc MÁV mérnök pedig orgona muzsikájával szórakoztatta a nagyérdemű közönséget. A Nőegylet az önkéntes adományokat a szegény gyermekek ruházkodásának megsegítésére fordította.¹⁸⁴

Közeledve a kereszténység nagy ünnepe, a Nőegylet december 20-ra karácsonyi ünnepélyre hívogatta a szülőket és az érdeklődőket. A templomban a szépen feldíszített hatalmas karácsonyfa alatt Huszák József igazgató-tanító által betanított gyermekek ügyesen szavaltak és énekeltek, Virányi Lajos lelkész pedig a legdrágább, legértékesebb karácsonyi ajándékról, a Megváltóról beszélt a gyermekeknek és nagyszámban összegyűlt közönségnek. Az ünnepély végeztével a Nőegylet 25 rászoruló gyermeket ruházott fel, és mindenegyes tanuló különféle édességgel teli karácsonyi csomagot kapott.¹⁸⁵



Kováts Károly festménye, 1929

¹⁸² Alföldi Újság, 1936. október 25.

¹⁸³ Csongrád Vármegyei Hírlap, 1936. november 28.

¹⁸⁴ Alföldi Újság, 1936. október 25.

¹⁸⁵ Alföldi Újság, 1936. december 20.; Csongrád Megyei Hírlap, 1936. december 24.

Látható, hogy az Evangélikus Nőegylet aktivitása egyik meghatározója volt a helyi gyülekezet egyházi életének; hisz rendezvényeivel folyamatosan mozgatta a híveket. 1937-ben először április 11-én délután 5 órakor rendezett hangversenyt a templomban, a Szegedi Egyetemi Luther Szövetségével közösen. Ugyanezen a napon délelőtt Egyed Aladár főesperes a szentesi templomban, majd délután 2 órakor a fábiánsebestyéni Oromi iskolában hirdette az igét.¹⁸⁶

Október elején jeles egyházi szertartásra került sor Csongrádon, amely az ott élő evangélikusokat is előnyösen érintette. Október 10-én vallásos ünnep keretében avatta fel *dr. Maklár Károly* református püspök a város református eklézsiájának templomát, amelyet *Antal Endre* szentesi mérnök tervezett. Az avatási ünnepségen a szentesi evangélikus egyházat Virányi Lajos lelkész, dr. Matolay Miklós felügyelő és dr. Mátéffy György gondnok képviselték. Ettől az időponttól a helyi evangélikus szórvány gyülekezet ebben a templomban hallgathatta Isten ígétét. Ez első ízben 1937 karácsonyán következett be, amikor a délután 4 órai istentiszteleten Virányi Lajos szentesi lelkész hirdette az evangéliumot és osztotta az úrvacsorát csongrádi híveinek.¹⁸⁷

Elmondható, hogy a Nőegylet mellett a vallásos rendezvények másik mozgatórugója Szentesen a Luther Szövetség volt. Rendezésében került sor október 24-én délután tartott vallásos ünnepség is, amelyen szólóének, orgonaszám, karéneki számok és szavaltatok hangzottak el. Az ünnepség fénypontja *Brachna Gábor* makói evangélikus lelkész előadása volt.¹⁸⁸

Karácsony méltó megünneplésére november 28-tól az egyház tanácstermében minden vasárnap 5 órai kezdettel adventi ünnepségsorozat kezdődött, felkért vendégszónokok előadásával. Az első ünnepségen *Gyurán György* orosházi evangélikus lelkész tartott szép beszédet; szavaltatokkal közreműködtek *Kovács Erzsébet* és *Farkas Géza*. Az ünnepi sort Virányi Lajos helyi lelkész írásmagyarázata zárta.¹⁸⁹

Az evangélikus templomban december 6-án hálaadó istentiszteletet tartottak Horthy Miklós Magyarország kormányzó névnapja alkalmából.¹⁹⁰

A Nőegylet a karácsonyi segélyezés céljaira már november végétől programokat szervezett, december 24-én pedig igazi kedves hangulatú karácsonyfa ünnepséggel lepte meg az egyházközség gyermekeit. A templomban felállított, és ízlésesen feldíszített fenyőfa égő gyertyáinak fényében örömmel és szeretettel hallgatta a nagy számmal összegyűlt szülőknek és hívőknek serege Huszák József igazgató-tanító által igen ügyesen betanított iskolás gyermekeknek énekeit

¹⁸⁶ Csongrád Megyei Hírlap, 1937. április 4.; április 11.

¹⁸⁷ Csongrád Megyei Hírlap 1937. október 12.; december 21.

¹⁸⁸ Csongrád Megyei Hírlap, 1937. október 19–20.

¹⁸⁹ Csongrád Megyei Hírlap, 1937. november 28.

¹⁹⁰ Csongrád Megyei Hírlap, 1937. december 5.

és kedves karácsonyi verseit. Az ünnepségen Virányi Lajos lelkész beszélt a gyerekeknek karácsony örömről és arról, hogy a jó Isten engedelmes és szerető szívet kér minden egyes gyermektől cserébe. A karácsonyfa ünnepély befejezésül a Nőegylet tagjai szétosztották a szegény gyerekek között a cipő és ruhasegélyeket 200 pengő értékben, továbbá minden iskolás gyermek kapott egy-egy édességgel teli karácsonyi csomagot, melyeknek átvétele után boldogságtól sugárzó arccal széledt széjjel a gyermeksereg.¹⁹¹

Az 1938-as év nagy hideggel köszöntött be, ezért vízkereszt ünnepén (január 6-án) a 10 órai istentiszteletet nem a templomban, hanem az egyház tanácstermében tartották.¹⁹²

A hideg télvíz mindig nagy gondot jelentett Szentesen – minden bizonynyal másutt is – a szegény iskolás gyerekek étkeztetése terén. A város anyagi erejéhez mérten következetesen áldozatokat hozott eddig is a probléma megoldására, de a maga erejéből ezt nem volt képes teljességgel véghezvinni. 1938-ban a város elöljáróságának nagy könnyebbséget jelentett, amikor *Bebrovsky János*, a Petőfi Szálloda bérlője beadványt nyújtott be, felajánlva, hogy hajlandó 100 elemi iskolásnak ebédet adni a Petőfiben. Azonban kikötötte, hogy az ingyenes ebédre szoruló szegény gyermekek közül 40-nek evangélikusnak 30–30-nak pedig reformátusnak és katolikusnak kell lennie. *Bebrovsky* ajánlata után a város értesítette az iskolák igazgatóit, készítsék el a rászorulóknak névjegyzékét, hogy az ebédeltetést meg lehessen kezdeni.¹⁹³

Az év első jelentősebb vallási ünnepének számított *Benkóczy Dániel* Csanád-Csongrád egyházmegyei esperes március 27-iki látogatása, mely alkalommal délelőtt Szentesen, délután pedig Fábiansebestyénen, az Oromi Iskolában tartott istentiszteletet. Az esperes tiszteletére délután 5 órai kezdettel a Luther Szövetség a templomban ünnepséget rendezett. A programot Virányi Lajos helyi lelkész imája nyitotta meg; verset szavalt *Székács Magda*, énekkel szerepelt a Református Énekkar, *Berczelli Károly* igazgató vezényletével. Az énekkari szám után *Benkóczy Dániel* esperes tartott előadást, majd *Léviusz Ferenc* orgonajátéka és *Wolff Károly* szavalata emelték az ünnepély fényét. A rendezvény Virányi Lajos lelkész imájával ért véget. Belépődíjat nem szedtek; az önkéntes adományokat a budapesti Luther szobor felállításának támogatására fordították. Az egyházmegye új esperesének bemutatkozása és fogadása jól sikerült.¹⁹⁴

A Csongrád Megyei Hírlap 1938 tavaszán terjedelmes írást közölt „*Böszörményi Jenő negyedszázados jubileuma, a szentesi református és evangélikus egyház lélekemelő szép közös ünnepsége*” címmel. A nagyközönség megtudhat-

¹⁹¹ Csongrád Megyei Hírlap, 1937. november 16.; december 24.

¹⁹² Csongrád Megyei Hírlap, 1938. január 6.

¹⁹³ Csongrád Megyei Hírlap, 1938. január 18.

¹⁹⁴ Csongrád Megyei Hírlap, 1938. március 27.

ta, hogy a Központi Református Népiskola emeleti díszterme május 4-én délelőtt zsúfolásig megtelt, abból az alkalomból, hogy Böszörményi Jenő lelkész 25 éves jubileumának megünneplésére a presbitérium díszközgyűlést tartott. Nemcsak a presbitérium tagjai jelentek meg teljes számban, hanem tiszteletüket tették a testvéri evangélikus egyház elöljárói is, a református missziós intézmények, az asszony- és leánykörök, valamint a bibliai-körök vezetői, továbbá a megyei és városi hatóságok képviselői. Az egyházi előjáróság bevonulása után a jelenlevők elénekelték a 90. zsoltárt, amelynek felséges dallamai megtöltötték a nagytermet. A kezdőének elhangzása után *Sebestyén Béla* református lelkész imádkozott és megnyitotta a díszközgyűlést. Ezt követően *dr. Vecseri Sándor* református főgondnok mondott nagyszabású beszédet, amelyben rámutatott arra, milyen borzalmas nehézzé váltak a viszonyok világszerte, hogy az I. világháború befejezése óta álpróféták tévtanai ostromolják a világot, és igyekeznek azt elfordítani a valástól. Kihangsúlyozta, hogy a legszentebb három gondolat – amelyet „Isten, Haza és Szabadság” fejeznek ki –, milyen rettenetes ostrom alatt áll, éppen ezért, mennyivel nehezebb a helyzete ma a lelkipásztoroknak. Beszédének többi részében kellő alapossággal méltatta Böszörményi Jenő lelkési érdemeit. Végezetül Isten áldását kérte a lelkész és neje áldásos működésére, és átadta azt a remekműű díszes bibliát, amelyet a presbitérium ajándékozott Böszörményi Jenőnek.



Sebestyén Béla

Ezt követően *Sebestyén Béla* református lelkész emelkedett szólásra és a halaszthatatlan hivatali teendői miatt távol maradt Harsányi Pál református esperes, valamint a szentesi lelkészkar nevében üdvözölte a jubilálót. Gyönyörűen megfestette az ünnepelt „lelki arcképét”, kiemelve, hogy mivel tudta megszerezni a kemény, dacos, zárkózott és bizalmatlan szentesi református nép szeretetét. *„A szentesi nép – fejtette Sebestyén Béla –, olyan, mint a szentesi föld, amely kemény, nehezen megmunkálható, de az áldás kincseit nyújtja annak, aki gondosan munkálta. Ilyen a szentesi nép, de aki... becsülettel, szeretettel közelít hozzá, azelőtt kitárja szívét, és szívébe fogadja.”*

A testvéri evangélikus egyház nevében Virányi Lajos lelkész köszöntötte Böszörményi Jenőt. Rövid beszédében annak a véleményének adott hangot, hogy a *„két egyház a legvalódibb testvéri szeretetben áll egymással, és ennek a testvéri szeretetnek ápolója, fenntartója Böszörményi Jenő, akit az evangélikus egyház is szeretettel és tisztelettel üdvözöl az évforduló alkalmából.”* Az evangélikus lelkész köszöntő szavai után a különböző egyházi szervek, állami intézmények méltatták az ünnepelt érdemeit. A pres-

biteri díszközgyűlést Sebestyén Béla lelkész áldása és zárószavai után egyházi ének fejezte be.

A Református Asszony- és Leánykör tagjai ezután a parókiára vonultak, hogy ott üdvözljék Böszörményi Jenőt az évforduló alkalmából. Nevükben *Szántó Gézáné sz. Bonczos Erzsébet* köszöntötte szívből fakadó szép szavakkal a jubilálót, amelyre Böszörményi Jenőné könnyekig meghatva mondott köszönetet. A református női testületek az évforduló alkalmából Böszörményi Jenőné neve alatt a nagytemplom úrasztalához értékes ezüsttálcát ajánlottak fel.¹⁹⁵

„A Szentlélek összetartó erejének ünnepén” – Pünkösöd első napján – istentisztelet volt úrvacsora-osztással, délután 3 órakor pedig konfirmációs vizsga. Az ünnep másnapján konfirmációi istentiszteleten vettek részt a fiatalok, és ekkor járulhattak először az úrasztalához.¹⁹⁶

Horthy Miklós kormányzó 70. születésnapja alkalmából 1938. június 18-án – a többi felekezethez hasonlóan – ünnepi istentiszteletet tartottak a szentesi evangélikusok.¹⁹⁷

Szeptember 25-én Fábiánsebestyénen istentisztelet keretében mutatkozott be *Hernády Gyula*, Virányi Lajos segédlelkésze, aki feladatul kapta a filiálék gondozását.¹⁹⁸

Említésre méltó eseménynek számított, hogy a hívek adakozásából és gróf Károlyi Imre jelentős adományából elkészült a nagymágocs-árpádtelapi evangélikus gyülekezet új temploma. A Szentestől 21 km-re fekvő község templomát ünnepi istentisztelet keretében dr. Raffay Sándor püspök szentelte fel 1938. október 23-án (vasárnap) délelőtt. A bensőséges ünnepségen a vármegye részéről megjelent dr. *Bonczos Miklós* főispán, dr. *Dósa István alispán* és dr. *Stammer János* főszolgabíró. A szentesi evangélikus egyházat Virányi Lajos lelkész és dr. Mátéffy György egyházi felügyelő képviselték, a szentesi református egyház megbízásából pedig Böszörményi Ede hitoktató lelkész vett részt. Az ünnepségen mindvégig jelen volt gróf Károlyi Imre is, aki még magára vállalta a harangöntetés költségeit is, amiért a püspök köszönetét fejezte ki. A szép ünnepséget díszebéddel fejezték be, amelyen a főispán a kormányzóra mondott köszöntőt, s ez olyan hatást váltott ki – írta a kortárs tudósító –, hogy a díszebéd résztvevői percekig éltették Horthy Miklóst.¹⁹⁹

A reformáció 421. évfordulóját a gyülekezet méltóképpen ünnepelte meg. Október 30-án (vasárnap) az ünnepi istentiszteleten *Komjáthy Lajos* enyingi evangélikus lelkész méltatta a reformáció jelentőségét. Délután a Luther Szövet-

¹⁹⁵ Csongrád Megyei Hírlap, 1938. május 5.

¹⁹⁶ Szentesi Napló, 1938. június 4.

¹⁹⁷ Szentesi Napló, 1938. június 16.

¹⁹⁸ Szentesi Napló, 1938. szeptember 25.

¹⁹⁹ Szentesi Napló, 1938. október 25.

ség templomi megemlékezési ünnepségén Virányi Lajos lelkész bibliai magyarázattal szolgált, Dömsödi Katalin szavalt, s az evangélikus ifjúsági énekkar Huszák József karnagy vezényletével énekszámokkal működött közre. Ennek befejeztével *Komjáthy Lajos* lelkész *Luther reformációi munkásságának érdemeiről* szólt a hívekhez, őt követte Léviusz Ferenc orgonajátéka, és befejezésül *Rágyánszky Sándor* szavalt. A kitűnően sikerült ünnepség közének eléneklésével végződött.²⁰⁰

1938 őszén a magyar revíziós törekvésekben fordulat következett be. November 2-án Bécsben meghozott döntés (I. bécsi döntés) a még vitatott kérdésekben kompromisszumos álláspontot foglalt el. Pozsonyt, Nyitrát és e két város környékét Szlovákiánál hagyta, Kassát, Ungvárt, Munkácsot és környékét viszont Magyarországnak adta. Ezzel 11 927 km²-nyi terület került vissza Magyarországhoz, 1 millió 60 ezer lakossal²⁰¹



Dr. Bonczos Miklós

E területek visszacsatolása egyházi berkekben is helyeslést és lelkesedést váltott ki, örömmel vették tudomásul. Ennek egyik ékes bizonyítéka, a szentesi Evangélikus Nőegylet elhatározta, hogy a „*Magyar a magyarért*” segélyakció javára templomi hangversenyt rendez. A biztosabb siker érdekében megnyerte dr. Bonczos Miklós főispán támogatását, aki a hangverseny keretében előadást is vállalt.²⁰²

Az elhatározást tett követte. November 20-án (vasárnap) délután 5 órai kezdettel a templomban a Nőegylet áhítatos ünnepségen látta vendégül az érdeklődőket, s a befolyt jövedelmet korábbi elhatározásának megfelelően a „*Magyar a magyarért*” akció javára fordította. A protestáns társadalom szinte valamennyi tagja megjelent az ünnepségen, megtöltve a templomot. A hazafias ünnepet a Himnusz hangjai vezették be, utána Wolff Károly szavalta el nagy átérzéssel *Palasovszky Béla* alkalmi költeményét. Mozart: Ave verum, Veracini: Largo c. zenedarabokat hegedűn és orgonán előadták: *Kremán Ferenc* református főkántor, *Bódy Béla* és *Szeidl Ferenc* gimnáziumi tanárok, *Briher István* zenetanár és *Molnay Bálint* ármentesítő tisztviselő. A lelkeket is gyönyörködtető muzsika után dr. vitéz Bonczos Miklós beszéde következett, amelyet a közönség feszült figyelemmel hallgatott végig:

²⁰⁰ Szentesi Napló, 1938. november 1.

²⁰¹ Romsics Ignác: Magyarország története a XX. században Bp., 1999. 244. p.

²⁰² Szentesi Napló, 1938. november 10.

„A szentesi evangélikus egyház nemes lelkű vezetői és legelsősorban melegsívű asszonyai és hölgyei hívó szavára – kezdte beszédét a főispán – sereglett össze a gyülekezet, hogy ünnepeljen. Nemzeti felemelkedésünknek első lépésénél, amikor milliók fohásza száll az Egek Urához, amikor minden magyar ünnepel és külső színben pompában és örvendezésben is kifejezést adnak nemzeti érzésüknek, lelkesedésüknek, valamint felszabadult véreink iránt érzett szeretetüknek. A szentesi evangélikus egyház vezetői és hívei is úgy gondolták, hogy nem maradhatnak ki az ünneplők sorából. ... A cifra külsőségek és vigasságos lakomák helyett a legszebb hangot választották, a zsoltárok hangját, a harangok hangját, s az Isten házában gyűltek össze most is, amikor tulajdonképpen adakozni akarnak, amikor a rabságból felszabadult magyar testvéreink megsegítésére és támogatására gondolnak. Így ünnepli az evangélikus egyház a maga emelkedett lelkeségével és magas etikai érzékével a nemzeti szolidaritizmus gondolatát. És íme, hogy Isten zsámolyánál összegyülekeztünk, ebből az ünneplésből máris az evangélium örök igazsága szól felénk az apostol levelében, amidőn azt mondja: Egymás terhére hordozzátok, és úgy töltsétek be Isten törvényét.”

A továbbiakban hosszasan ecsetelte az itthoni és felvidéki magyarság helyzetét, Trianon szörnyű megpróbáltatásait, a társadalom erkölcsi magatartását stb. Beszédét az alábbi gondolatokkal fejezte be a főispán: „... Az utolsó pillanatban jött segítségünkre az Isteni Gondviselés, amidőn elegendőnek tartva a megpróbáltatások idejét, lehengette sírunk szájáról a követ, és egy mozdulattal megmutatta a feltámadásnak, a nemzeti felemelkedésnek és az újjáéledésnek útját és lehetőségét.”²⁰³

A Luther Szövetség az adventi időszakban – a múlt évihez hasonlóan – minden vasárnap délután vallásos összejövetelekre hívta és várta a gyülekezet tagjait az egyház tanácstermébe (Kossuth u. 3.). A december 4-iki összejövetelen Sebestyén Béla református lelkész tartott előadást, mellette szavalatokkal közreműködtek Szakács Magda és Huszák Árpád. A december 11-iki adventi délutánon pedig Kanász Nagy József református lelkész mondott beszédet, és szép szavalatukkal tették hangulatosabbá az összejövetelt Polner Erzsébet, valamint Hankó László.²⁰⁴

1938 karácsonyán, az ünnep első napján (10 órakor és délután 5 órakor), a szentesi evangélikus templomban Virányi Lajos lelkész tartott istentiszteletet, s az Úr szent asztalának megterítésével várta híveit. Az ünnep másnapján Huszák József mezőberényi evangélikus lelkész hirdette az evangéliumot. A fábiánsebestyéni filiáléban pedig a gyülekezet gondozásával megbízott Hernády Gyula segédlelkész prédikált és a megterített úr asztalához hívta híveit.²⁰⁵

²⁰³ Szentesi Napló, 1938. november 20., nov. 22.

²⁰⁴ Szentesi Napló, 1938. december 4.; december 21.

²⁰⁵ Szentesi Napló, 1938. december 25.

A II. VILÁGHÁBORÚ ÉVEI (1939–1944)

Az I. világháború nem oldotta meg azokat az alapvető ellentéteket, amelyek már XIX. század végén szembeállították a nagyhatalmakat. Sőt a háború után újabb ellentétek jöttek létre, melyek szintén háborúval fenyegettek.

1939. január 1-jén, a béke utolsó újévének napján a szentesi evangélikus templomban délelőtt 10 órakor könyörgő istentiszteletet tartott az úrvacsora kiszolgáltatásával Virányi Lajos lelkész. Ugyancsak január 1-jén délelőtt 9 órai kezdettel a nagykirálysági iskolában, 11 órakor pedig az eperjesi iskolában istentiszteletet tartott úrvacsora-osztással Hernády Gyula segédlelkész. Az elkövetkezendő hónapokban a szentesi evangélikus egyház vallásos rendezvényei – kivéve az istentiszteleteket – mérséklődtek, feltehetően a háborúra való készülődés nyomán keletkezett feszült várakozás következményeként.²⁰⁶

Közben a diplomáciai események lázasan pörögtek, de a békét már nem lehetett megmenteni. 1939. szeptember 1-én bekövetkezett a véres tragédia, kitört a II. világháború. Magyarország ekkor még nem tartozott a hadviselő államok sorába, de ettől az időponttól *gróf Teleki Pál* miniszterelnök olyan rendszabályokat vezetett be, mintha az ország háborúban állott volna. A háború kirobbanásának napján „*Magyarország Népehez!*” címmel szózatot adott ki, amelyben többek között elrendelte az „egyesülési és gyülekezési jog korlátozását”, a „közbéke” fenntartása érdekében.²⁰⁷

A kiadott rendelet természetesen a történelmi egyházak szertartásait nem korlátozta. Az evangélikus egyház műsoros rendezvényei az ősztől váltak ismét aktívabbá. A lutheri reformáció világjelentőségű megindítójának 422. évfordulóját a szentesi gyülekezet, mint mindig, igyekezett méltóan megünnepelni. A Luther Szövetség október 29-én délután 5 órakor kezdődő vallásos délután keretében emlékezett meg az évfordulóról, az alábbi műsorral: Virányi Lajos lelkész nyitó imája után *Porkoláb Gyula: Luther* című költeményét elszavalta *Lukács Magda*. Emlékbeszédet tartott *Kriszt Péter* tiszaföldvári evangélikus lelkész, két énekszámot énekelt *Székely Imre* orvostanhallgató, orgonán kísérte Tolcsvay Nagy Béla református kántor. „*Ne csüggedj el kicsiny sereg*” – énekelt az evangélikus tanulóifjúság; majd *Vojtkó Pál: Erős vár a mi Istenünk* című költeményét elszavalta *Kovács Nelli*. A megemlékezés imádsággal és közénekkel ért véget. Október 31-én, a reformáció napján ünnepi istentiszteletet tartottak az Úr szentasztalával megterítve, amelyen a presbitérium teljes létszámban vett részt, a

²⁰⁶ Szentesi Napló, 1939. január 1.

²⁰⁷ Balázs György: Paraszt- és polgárpártok, politikai szervezetek Szentesen a két világháború között (1919–1944) In.: Tanulmányok Szentes város történetéből (Szerk.: Labádi Lajos) Szentes, 2001. 489. p.; Balázs György: Szentes város önkormányzata és közigazgatása a Horthy-korszakban (1920–1944). Szentesi Műhely Füzetek 7. (Szerk.: Labádi Lajos) Szentes 2003. 96. p.

konfirmált tanuló ifjúsággal együtt.²⁰⁸

Ugyancsak a Luther Szövetség az adventi időszakban hagyományainak megfelelően vallásos összejövetelekre hívta a gyülekezet tagjait. Az első összejövetelre december 3-án került sor az egyház tanácstermében, s ez alkalommal Gyurán György orosházi evangélikus vallástanár tartott előadást, szavalatokkal felléptek: Matolay Katalin és Kulich Judit. Igét olvasott és imádkozott Virányi Lajos lelkész. A december 17-iki adventi ünnepségen pedig Sárkány Tibor evangélikus lelkész „Egyházunk adventje” címmel mondott beszédet, mellette szavalatokkal szerepeltek: Huszák Árpád és Székács Rózsi; igét olvasott és imádkozott a helyi vezető lelkész.²⁰⁹

Az Evangélikus Nőegylet a december 10-én rendezendő hangversenyére sajtó útján invitálta a gyülekezet híveit. A hangverseny összeállított programszámai a következők voltak: Vallási közének és lelkészi ima; szavalt dr. Széll Gyula orvos; orgona számmal lépett fel Borgulya Endre szarvasi organista főkántor; ünnepi előadást tartott Fürst Ervin orosházi evangélikus igazgató lelkész; szólót énekelt orgona kísérettel Mészárosné Jakó Kata. A rendezvény záró imával és a Himnusz eléneklésével fejeződött be. Az önkéntes adományokat a Nőegylet karácsonyi segélyezésre fordította.²¹⁰

1940 téli hónapjai eseménytelenül teltek el, kivéve az istentiszteletek megtartását. Ebben az évben az első vallási ünnepség márciusban volt. A helyi Evangélikus Keresztény Ifjúsági Egyesület március 10-én 6 órai kezdettel az egyház imatermében műsoros összejövetelt rendezett, amelynek keretében az Egyesület tagjai több jelenetet adtak elő. Az összejövetelre a rendezőség szeretettel hívta és várta a híveket, s az érdeklődőket. Ez az esemény a szentesi evangélikus egyház történetében azért nagyjelentőségű, mert ekkor mutatkozott be az egyház megalakult ifjúsági szervezete.²¹¹

Mint minden felekezet, az evangélikus egyház is lényeges gondot fordított tanintézeteinek fenntartására, a beiskolázásra és működtetésére. Ennek egyik példaként felhozható a Szarvasi Evangélikus Leánylíceum közleménye. A nevezett líceum igazgatósága értesítette a Tiszántúl településeit – így Szentest –, hogy Szarvason leánylíceuma működik. Ez az iskola – a vele kapcsolatban szervezendő tanítónői akadémiával együtt – tanítónői pályára is képesít. A négy évfolyamú leánylíceum érettségi vizsgája pedig a tanítónői akadémia elvégzése nélkül képesít mindazokra az életpályákra és főiskolákra, amelyekhez nem kívánatik meg a latin nyelvű érettségi vizsga. A szarvasi leánylíceum mellett – ismertette az igazgatóság – internátus is működik, amelyben olcsó és kényelmes

²⁰⁸ Szentesi Napló, 1939. október 29.0

²⁰⁹ Szentesi Napló, 1939. december 3.; december 17.

²¹⁰ Szentesi Napló 1939. december 7.

²¹¹ Szentesi Napló 1940. március 10.

elhelyezést kapnak a vidéki tanulók. A továbbiakban a jelentkezés és a felvételi-hez szükséges tudnivalókról tájékoztatott a közlemény. Az internátusi ellátás havi díja 50 pengőbe került.²¹²

1940 nyarán érzékeny veszteség érte a helyi evangélikus gyülekezetet. A Szentesi Napló hírül adta, hogy: „Csendben, mint amilyen volt életének utolsó szakasza, távozott az élők sorából dr. Albertényi Adolf ügyvéd, 75 éves korában. Kiterjedt rokonsága gyászolja, de sajnálják őt sokan. Életének ifjabb éveiben kemény küzdelmet vívott a közélet porondján, tagja volt a vármegye, a város leg-elsőkelőbb testületeinek. Nemes küzdelmet vívott törvénykönyvvel a kezében, az igazságszolgáltatás házában is, ahol az érdekek oly sokszor ütköznek. A közön-ség jó ügyvédnek tartotta. Hajlottabb korában abbahagyta az ügyvédi praxist és kizárólag családjának és evangélikus egyházának élt. 25 éven keresztül látta el az egyház ügyészi tisztségét, amelynek világi vezetője volt.”²¹³

Július 13-án nagy részvét mellett helyezték öröknyugalomra az evangéli-kus temető halottasházából dr. Albertényi Adolf ügyvédet, Csongrád vármegye törvényhatósági bizottságának tagját. Temetésén megjelentek a megyei és városi vezetők, így vitéz Szendrey László főispán, dr. Dobay Andor alispán, dr. Kanász Nagy Sándor szentesi polgármester, továbbá testületileg képviseltette magát a Szegedi Ügyvédi Kamara, az evangélikus egyház vezetése, s a társadalmi élet számos vezető tagja.²¹⁴

1940 nyarán a magyarság újabb területnövekedésnek örvendhetett. Miu-tán a magyar-román kétoldalú tárgyalások zsákutcába jutottak, a román fél kérte a német-olasz döntőbírótság közbelépését. Így került sor a második bécsi döntésre 1940. augusztus 30-án. Ennek értelmében Észak-Erdélyt, a Székelyföldet és a Partium nagy részét, 43 104 km² területet, 2,4 millió lakossal Magyarországhoz csatolták.²¹⁵

A második bécsi döntés a hazai keresztény egyházakban is határtalan örömet váltott ki. Amíg Szentesen az első bécsi döntést egyházi vonatkozásban az evangélikus templomban, addig a második bécsi döntést a református egyház-ban rendezett ünnepségen ünnepelték, ami természetesen nem jelentette azt, hogy a más vallásúak ne lelkesedtek volna. „Megnyíltak az igazság kapui” cím-mel Böszörményi Jenő tartott ünnepi beszédet a presbitérium gyűlésén. „A 118. zsoltár 19. versében így hangzik az ige – kezdte beszédét az elnöklelkész – Nyis-sátok meg nekem az igazságnak kapuit, hogy bemenjek azokon, és dicsérjem az Urat! Több mint két hosszú évtizeden keresztül ez volt minden igaz magyar em-bernek az óhajta és imádsága tárgya, hogy az igazságtalanság kapui leomol-

²¹² Szentesi Napló, 1940. április 2.

²¹³ Szentesi Napló, 1940. július 12.

²¹⁴ Szentesi Napló, 1940. július 14.

²¹⁵ Gergely Jenő-Izsák Lajos: i. m. 103. p.; Romsics Ignác: i. m. 246. p.

janak, és megnyílnak az igazság kapui. Istené a dicsőség, hogy a bécsi döntéssel megtörtént ez. A zsoltár szavai hangzik hozzánk: Magasztaljátok az Urat, mert jó, mert örökkévaló az ő kegyelme! Örvendezzünk úgy is, mint magyarok, és úgyis, mint reformátusok. Ezt a kettőt nem lehetett soha és nem lehet ma sem egymástól elválasztani. A kettő összeforrt az évszázados küzdelmekben és összeforrt a legtisztább érzésekben. A nemzet és az egyház mindig együtt örvendezett és együtt hullatta könnyeit. Mint magyar, erőt merített az evangéliumi egyház örök forrásából, és mint református, magyar volt tetőtől talpig minden porcikájában. Magyar volt az egyház éneke, imádsága, igehirdetése, szíve dobogása és élete minden megnyilvánulása, magyar volt a népe és magyarok voltak gyülekezetei. ... Ezért örvendünk, mint magyarok...” A beszéd további részében Böszörményi Jenő részletesen ismertette a területi nyereséget, s azt, hogy ez milyen gyarapodást jelentett a református egyháznak. Előadását ekként fejezte be: „... Minden magyar testvérünk visszatérte számunkra a legtisztább öröm forrása és együtt örvendünk minden igaz magyar testvérünkkel, bármilyen hitnek légyen is vallója, és bármilyen rangbéli is az. Megnyílt az igazság kapuja. Mi pedig – az egész magyarság – bemegyünk azokon, és dicsérjük az Urat, akitől alá száll minden jó adomány és minden tökéletes ajándék. Istené legyen a dicsőség!”²¹⁶

A reformáció ünnepét az eddigiekhez hasonlóan, 1940-ben is megünnevelte a szentesi evangélikus gyülekezet. A Luther Szövetség október 27-én délután a templomban ünnepélyt szervezett. Bibliai magyarázatot tartott és imádkozott Gádor András, a helyi evangélikus egyház új segédlelkésze; énekszámokkal szerepelt az evangélikus tanulóifjúság; szavalt Kovács Erzsébet kereskedelmi iskolai tanuló; emlékbeszédet mondott Mekis Ádám ambrózfalvai evangélikus lelkész; szólót énekelt orgona kísérettel Székely Imre egyetemi hallgató, majd ismét szavaltat következett Wolff Károly egyetemi hallgató előadásában. Az ünnepség befejezésekként imát mondott és áldást osztott Virányi Lajos vezető lelkész.²¹⁷

Bensőséges ünnepélyekkel várta a szentesi evangélikus egyház a „megérkező Nagy Királyt” – olvasható a helyi újságban. Minden advent vasárnap délután 5 órakor vallásos ünnepélyre gyűltek össze a hívek az egyház tanácstermében, ahol minden alkalommal – műsor keretében – más és más előadó készítette elő a gyülekezet tagjait a karácsonyi ünnepekre. Az adventi ünnepségsorozat a december 22-én megtartott karácsonyfa ünnepéllyel ért véget. Már fél háromkor gyülekeztek a türelmetlen kisiskolások, hogy a négy órakor kezdődő ünnepségről le ne maradjanak. Szépen feldíszített fa fogadta az iskolaterembe bevonuló csillogó szemű gyermekeket. Örömtől sugárzó szemmel nézték a gyertyafényes, csillagszórós fát. Miután kigyönyörködték magukat, megkezdődött az ünnepély:

²¹⁶ Szentesi Napló, 1940. szeptember 14.

²¹⁷ Szentesi Napló, 1940. október 27.

énekeltek, szavaltak a kis apróságok, majd a gyülekezet lelkésze beszélt a gyermekeknek és a felnőtteknek karácsony szeretetéről. A lelkészi beszéd befejezése után következett a szeretetsomagoknak a kiosztása, ami a gyermekeknek az est fénypontját jelentette. A Nőegylet 1940-ben is 21 gyermeket látott el részint cipővel, kabáttal és meleg ruhával. Az arra rászoruló felnőttek pedig pénzsegélyben részesültek, hogy megvásárolhassák a legszükségesebbet, amivel ők is széppé és meleggé varázsolhatják a gyönyörű ünnepet.²¹⁸

Elérkezett a mindig szeretettel várt keresztény világ nagy ünnepe, bár Magyarországon is 1944-ig ez volt az utolsó békés karácsony. A szentesi evangélikus egyházban az ünnep első napján 10 órakor istentiszteletet tartott úrvacsora-osztással Virányi Lajos lelkész, és délután 5 órakor ígét hirdetett. Nagykirályságon pedig szintén az ünnep első napján délelőtt, majd délután 2 órakor Fábiánsebestyénen az Oromi iskolában istentiszteletet tartott kiszolgáltatta az úrvacsorát *Gádor András*, az új segédlelkész. (December folyamán Hernády Gyula eddigi segédlelkészt Gádor András váltotta fel.) Az 1940-es esztendőt a város evangélikus gyülekezete december 31-én a 2 órai hálaadó istentiszteleten búcsúztatta.²¹⁹

1941. január 1-jén a szentesi evangélikus templomban – hazánk háborús veszélyektől való megóvására – könyörgő istentisztelettel köszöntötték az újesztendőt, és Virányi Lajos lelkész ez alkalommal is az Úr megterített asztalához várta a gyülekezet tagjait.²²⁰

A kemény téli időjárás miatt a lelkészi hivatal 1941. január elején értesítette híveit, hogy a vasárnap délelőtti és a szerda délutáni istentiszteleteket a téli hónapokban az egyház tanácstermében tartják, a termet az istentisztelet idejére befűtik. Majd március 2-án arról adott ki tájékoztatást, hogy az istentiszteleteket a templomban fogják tartani.²²¹

A háború vihara egyre vészesebben közeledett hazánk felé. Amint ismert, a német hadsereg 1941. április 6-án megindította a támadást Jugoszlávia ellen. Április 10-én éjjel a magyar minisztertanács elhatározta a támadást, ami azonnal megkezdődött. A magyar csapatok elfoglalták a baranyai háromszöget, Bácskát, a Muraközt és a Muravidéket, mintegy 11 417 km²-t, 1 025 508 lakossal. Az ország ismételten örülhetett az újonnan visszafoglalt területeknek. A kormánynak ezzel a döntésével Magyarország feladva függetlenségét, és belépett a hadviselő államok sorába.²²²

²¹⁸ Szentesi Napló, 1940. december 24.

²¹⁹ Szentesi Napló, 1940. december 25.; december 31.

²²⁰ Szentesi Napló, 1940. december 31.

²²¹ Szentesi Napló, 1941. január 19.; március 2.

²²² Bertényi Iván–Gyapay Gábor: i. m. 550. p.

A háború hatásait egyelőre a hátország lakossága közvetlenül nem érzékelte. A szentesi evangélikus egyház is élte megszokott életét. Ez év virágvasárnapján délelőtt a templomban, majd délután a Hékedí Állami Elemi Népiskolában istentisztelet volt, kiszolgáltatta az úrvacsorát. Továbbá a nagyhét minden napján délután 5 órakor ígét hirdettek a templomban, melynek keretében előadások hangzottak el. Az igehirdetéseket Virányi Lajos lelkész, ifj. Huszák József vallástanár és Gádor András segédlelkész végezték. Húsvét vasárnapján az ünnepi liturgiának megfelelően, 10 órakor ünnepi istentiszteletet és úrvacsora-osztást tartottak. Húsvét hétfőjén „egyszerű” istentisztelet volt. Ugyancsak az ünnep első napján a fábiánsebestyéni szórványban délelőtt, a nagykiráltságiban pedig délután ünnepi istentisztelet volt; mind a két helyen Gádor András segédlelkész úrvacsorát osztott.²²³

1941 pünkösdjét az ünnephez méltóan a délelőtt 10 órai és a délután 5 órai istentiszteleten ünnepelte a szentesi gyülekezet. Pünkösd hétfőjén pedig a templomban 10 órakor kezdődő konfirmációi ünnepségben gyönyörködhetnek a szülők és a hívek. Az ünnep mindkét napján az úrasztalához járulhattak az istentisztelet résztvevői.²²⁴

Az ország kormányzója iránti tisztelet a szentesi evangélikus egyházban is mindig jelen volt. A 73-ik születésnapjáról 1941. június 18-án délelőtt 9 órai kezdettel a templomban ünnepi istentisztelet keretében emlékeztek meg, amelyre az egyház elnöksége a különböző hatóságokat és a presbitérium tagjait meghívta.²²⁵

A háború mélyülésének a veszélye egyre erőteljesebben fenyegette Magyarországot. Amint ismert, 1941. június 26-án német gépek szovjet felségjellel Kassát bombázták, amit a vezérkar szovjet támadásként könyvelt el. Az összehívott minisztertanács kimondta, hogy Magyarország és a Szovjetunió között hadiállapot áll fenn, és június 27-én a magyar csapatok megtámadták a Szovjetuniót. Ezzel a lépéssel Magyarország teljesen belekeveredett a tengelyhatalmak oldalán a többéves világháborúba.²²⁶

A helyi evangélikus egyház a háborús viszonyok ellenére is igyekezett híveit összetartani, és a lelki szolgáltatásokat biztosítani. Az 1942-es év forrásanyaga eléggé hiányos, ennél fogva csak a május végétől kezdődő történések adhatók közre. Az év pünkösdjét az ünnepség rendjének megfelelően ünnepelte a helyi gyülekezet. Pünkösd vasárnapján délelőtt 10 órakor és délután 5 órakor istentiszteletet tartottak, s a délelőttin a hívek úrvacsorát vehettek. Pünkösd hét-

²²³ Szentesi Napló, 1941. április 6.; április 13.

²²⁴ Szentesi Napló, 1941. június 1.

²²⁵ Szentesi Napló, 1941. június 18.

²²⁶ Ránki György: A második világháború története. Bp., 1976. 97. p.; Sipos Sándor: i. m. 172. p.; Magyar történelmi kronológia... 380. p.; Gergely Jenő–Izsák Lajos: i. m. 204–205. p.

főjén szintén istentisztelet volt. Fábiánsebestyénen pünkösd vasárnapján délelőtt és hétfőn délután ünnepi istentiszteletre jöttek össze a szórvány hívei. Nagykirályságon az iskolában gyülekeztek az itteni evangélikusok. Mind a két filiáléban prédikált és az úrvacsorát kiszolgált *Koppány János* segédlelkész. Ezeken az istentiszteleteken mutatkozott be a szórványok új lelkésze a gondjaira bízott híveknek.²²⁷

A csanád–csongrádi egyházmegye június 29–30-án Szegeden tartotta évi rendes közgyűlését, amelyen a szentesi egyház képviselőjében az egyházközség elnöksége: Virányi Lajos lelkész, egyházmegyei főjegyző, dr. Matolay Miklós egyházfelügyelő, egyházmegyei ügyész és Koppány János segédlelkész vettek részt.²²⁸

A hódmezővásárhelyi evangélikus hitközség augusztus utolsó napjaiban országos jellegű napokat rendezett, amelyen többek között az egyház két jeles evangelizátora, *Turóczy Zoltán* tiszakerületi püspök és *vitéz Sréter Ferenc* budapesti lelkész tartottak előadásokat. A szentesi egyházból Virányi Lajos lelkész vezetésével tizennégyen utaztak át Hódmezővásárhelyre, hogy a tartalmában gazdag és értékes előadásokat meghallgassák.²²⁹

A korábbiakban elmondottakból is kitűnik, hogy a szentesi anyaegyház mindenkor nagy gondot fordított a szórvány *gyülekezetek* gondozására. A szentesi hitközségben külön lelkész pásztorolta a filiálék gyülekezeteit. Ezt a feladatot a szentesi egyházban a mindenkori segédlelkész látta el, órá hárult az istentiszteletek megtartása és más vallási rendezvények szervezése. Ennek megfelelően, 1942. szeptember 6-án délután a legnépesebb szórványban – a fábiánsebestyéniben – istentiszteletet tartott úrvacsora-osztással Koppány János, az itteni gyülekezetet gondozó segédlelkész, aki egyben elbúcsúzott híveitől. Majd szeptember 20-án ugyanebben a filiáléban istentiszteletet tartott *Lupták Gyula* segédlelkész, a szentesi szórvány gyülekezetek új lelkipásztora. Az október 18-iki istentiszteleten szintén Lupták Gyula hirdette az ígét a szórvány híveinek.²³⁰

A hívők a háború borzalmas éveiben sem feledkeztek meg 1848/49. hőseiről és áldozatairól. Igazolja ezt, hogy a szentesi evangélikus templomban 1942. október 6-án az *aradi vértanúk emlékére* ünnepi istentiszteletet tartottak, emlékezve a kivégzett tábornokokra.²³¹

A hitélet folyamatossága érdekében az egyház elnöksége október második felében a helyi sajtóban felhívta a hívek figyelmét, hogy a *bibliai órák* ismét

²²⁷ Szentesi Napló, 1942. május 23.

²²⁸ Szentesi Napló, 1942. július 1.

²²⁹ Szentesi Napló, 1942. augusztus 23.

²³⁰ Szentesi Napló, 1942. szeptember 5.; szeptember 20.; október 18.

²³¹ Szentesi Napló, 1942. október 6.

megkezdődtek, amelyeket minden szerdán fél hét órai kezdettel az egyház tanácsstermében tartják.²³²

A háború egyre nyomasztóbb hatásai szinte parancsolóan írta elő az egyházak számára is a felebaráti összetartozásnak az eddigieknél is hatványozottabb szorgalmazását. Ennek szellemében az evangélikus püspöki kar akként rendelkezett, hogy október 18-án az ország minden evangélikus templomában az istentisztelet keretében az igehirdetésben és imádságban meg kell emlékezni a hadbavonultakról és itthon maradt hozzátartozóikról, s az utóbbiak részére *offertoriumot (felajánlást)* tartani. A helyi egyházközségben az előírt napon, az igehirdetés a hadbavonultakra és hozzátartozókra irányította a hívek figyelmét, s az egész templomi gyülekezet buzgó imában kérte a házára, a hadbavonultakra és hozzátartozókra Isten megsegítő kegyelmét. Az istentisztelet offertoriuma a hadbavonult hozzátartozóinak támogatására 54 pengő 88 fillért tett ki, amely összeget a helyi egyház gondnoka a püspöki hivatalba továbbította.²³³

A reformáció napjáról történő megemlékezést a protestáns egyházak a háborús viszonyok közepette megtartották. A szentesi evangélikus egyházközség már az elmúlt vasárnapot – írta a Szentesi Napló – méltó keretek között a megemlékezésnek szentelte, amikor a Luther Szövetség rendezésében, zsúfolt pad-sorokkal, nívós műsorral ünnepelt a gyülekezet. Az évforduló napján ünnepi istentiszteletet tartott Virányi Lajos lelkész, kiszolgáltatta az úrvacsorát. A fábiánsebestyéni szórványban pedig délelőtt a 10 órai istentiszteleten ígét hirdett úrvacsora-osztással Lupták Gyula segédlelkész, majd délután 2 órai kezdettel az Oromi iskolában a testvéri református egyházzal reformációs emlékünnepélyt rendeztek. A reformációi ünnepségekkel kapcsolatban megállapítható, hogy az 1942. évi megemlékezés a korábbi évek műsorához, azoknak széles skálájához viszonyítva – a háborús helyzet következtében – jóval szerények keretek között zajlott.²³⁴

A fábiánsebestyéni szórvány mellett lélekszámban a nagykirálysági volt jelentősebb, ami azt jelentette, hogy az anyaegyház ennek megfelelően fordított gondot itteni híveire. A szórványok gondozásával megbízott Lupták Gyula segédlelkész a november 29-én tartott istentiszteleten mutatkozott be, mint a gyülekezet új lelkipásztora.²³⁵

A decemberi hónapban a karácsony méltó megünneplésére előkészítő adventi előadássorozat a Luther Szövetség rendezésében ez évben is megrendezésre került. Az egyház tanácsstermében december 6-án Gyurán György orosházi evangélikus lelkész tartott előadást, a december 13-ikin pedig Virányi Lajos lel-

²³² Szentesi Napló, 1942. október 14.

²³³ Szentesi Napló, 1942. október 20.

²³⁴ Szentesi Napló, 1942. október 30.

²³⁵ Szentesi Napló, 1942, november 26.

kész készítette elő híveit a karácsonyi ünnepekre.²³⁶

A nehezedő háborús gazdasági viszonyok ellenére 1942-ben is a Nőegylet meghitt családi karácsonyfa ünnepélyt rendezett az elemi iskolások részére az iskolában. Az ízlésesen feldíszített csillogó karácsonyfa körül – Huszák József igazgató-tanító betanítása mellett – igen ügyesen szavaltak és énekeltek az ünnepélyre nagy lelkesedéssel felkészült gyermekek. Az ünnepségen Virányi Lajos lelkész szólt a nagyszámmal egybegyűlt szülőkhöz, gyülekezeti tagokhoz és a gyermekekhez a karácsony áldásairól. Nagy örömmel közölte, hogy a hívek részéről a karácsonyi adakozás úgy készpénzben, mint természetben felülmúlta a tavalyit, ami az egymást támogató testvéri szeretet példaadó megnyilvánulása. A nagyon szép ünnepély végeztével minden egyes iskolás gyermek cukorkával, süteménnyel, almával és írószerrel megtöltött karácsonyi csomagot kapott. Az arra rászoruló híveket pedig a Nőegylet élelemmel és egyéb szükséges dolgokkal látta el.²³⁷ Megjegyzendő, hogy a gyülekezet anyagilag tehetősebb tagjaira is az adakozás most nagyobb terhet rótt a háború gazdasági megszorításai miatt, hiszen 1942-ben új beszolgáltatási rendszert léptettek életbe, az úgynevezett *Jurcsek-féle rendszert*, amely a lakosság megélhetési viszonyait tovább nehezítette. Ilyen körülmények között adakozni nemes lelkűségre vallott, amely az utókor számára is megszívlelendő.

1943 újévét a szentesi gyülekezet a hagyományoknak megfelelően istentisztelettel köszöntötte, január 6-án megünnepelték vízkereszt napját.²³⁸ Thuróczy Zoltán tiszakerületi püspök „Az egyházi és nemzeti békéről,” szóló újévi beszédében és körlevelében arra szólította föl a híveket, hogy „több szeretetet, megértést kell tanúsítaniuk egymás iránt, mert akivel vele van az embertársa, annak nem kell semmitől sem félnie. Az egyház vezetőrétegében áldozatok árán is – hangzott a körlevél – megvalósíthatjuk a béke szolgálatát, és megbékülés üdítően fog hatni a nemzet életére is.” A püspöki körlevél arra vall, hogy ebben a vészterhes időkben az evangélikus egyház legfelsőbb vezetése az átvészelés egyik zálogát a hívek emberi összetartásában látta átvészelhetőnek.²³⁹

Január végén a gyülekezet életében a jövőt illetően lényeges és meghatározó eseményre került sor. Az egyházközség 1943. január 31-én délelőtt a tanácssteremben rendkívüli közgyűlést tartott, hogy tisztikarát és presbitériumát – amelynek hatéves megbízatása lejárt – újjáalakítsa. A tanácskozás a hívek szépszámu érdeklődése közepette zajlott le. Mindenekelőtt az egyházfelügyelői tiszteket töltötték be, egyhangú lelkesedéssel dr. Matolay Miklós ügyvéddel, aki már a letelt hatévi ciklusban is nagy lelkiismeretséggel és egyházszeretettel viselte ezt a

²³⁶ Szentesi Napló, 1942. december 6.; december 13.

²³⁷ Szentesi Napló, 1942. december 22.

²³⁸ Szentesi Napló, 1943. január 1.; január 6.

²³⁹ Szentesi Napló, 1943. január 8.

tisztséget. A helyettes felügyelői és ügyészi tisztségre eddigi ügybuzgó dr. Mátéffy György ügyvédet, pénztárosnak *Mikes Mihály* ny. igazgató-tanítót, pénztári ellenőrnek *Hankó Endre* ny. MÁV tisztviselőt, gazdagondnoknak pedig *Palásthy Mátyás* ny. járásbírósaí altisztet választotta meg a közgyűlés. A Számvizsgáló Bizottság elnöke *Nagy Dezső* m. kir. műszaki tanácsos lett, tagjai pedig: *Gólián Béla* gimnáziumi tanár és *Mátéffy Lajos* OTI tisztviselő lettek. A presbiteri tisztségek betöltése előtt Virányi Lajos lelkész, egyházi elnök felhívta a közgyűlés figyelmét arra, hogy az 1937. évi zsinati törvény értelmében a közgyűlés a presbitérium számarányához mérten az egyháznak arra érdemes tagjai közül két presbitert örökös tiszteletbeli presbiternek választhat meg. Ajánlja, hogy erre a kitüntető tisztségre *Molecz Béla* ny. gimnáziumi tanárt és *Szrenkányi Károly* ny. ármentesítő társulati pénztárost válasszák meg. Megható szavakkal emlékezett meg róluk, akik közel négy évtizeden keresztül tagjai már a presbitériumnak, s ezt a tiszteletet mindenkor a legnagyobb hűséggel és lelkiismeretességgel látták el. A közgyűlés meleg ünnepléssel vette körül a presbitérium két nesztorát, és lelkesedéssel választotta meg őket örökös tiszteletbeli presbiternek. Ezt követően a rendes presbiterok megválasztása következett, akik az alábbiak lettek: *Bucsány Mihály, Farkas Géza, Kiss Árpád, Kovács János, Kovács Lajos, vitéz Mészáros Gyula, id. Mészáros Gyula, Sárdy Mihály, Széll Gyula, Székács János, Wolff Károly* és *Ujvári Ádám*. Pótpresbiterok lettek: *Dudás István, Korsós Sándor, Nyemetz Márton* és *Szenánszky Mihály*.

Miután a megválasztott tisztségviselők és presbiterok az esküt letették, Virányi Lajos lelkész hosszabb beszédben köszöntötte őket. Kiemelte, hogy az egyházközség bizalmából elnyert megbízatást ne csupán címnek tekintsék, hanem munkának is, melyet hűséggel, őszinte egyházszeretettel és férfias becsületességgel igyekezzenek betölteni, amelyhez az Isten segítségét és áldását kéri. A mindvégig emelkedett hangulattal lepergő gyűlés „*Erős vár a mi Istenünk*” elénekülésével ért véget.²⁴⁰

A tisztújító közgyűlés lezajlása után az egyházközség április 4-én délelőtti évi rendes közgyűlést tartott, ugyancsak az egyház tanácstermében. A közgyűlés meghallgatta a lelkészi, utána a Számvizsgáló Bizottság zárszámadási jelentését, majd megtárgyalta az 1943. évi költségvetést, s az egyházi adó kivetést.²⁴¹

A két közgyűlés között Virányi Lajos lelkészt megrázó csapás érte: édesapja, *id. Virányi Lajos* igazgató-tanító március 10-én életének 69. évében hosszú szenvedés után elhunyt. A megboldogult földi maradványait március 12-én helyezték öröknyugalomra a bonyhádi temetőben lévő családi sírboltba. A gyülekezet tagjai lelkészüknek mély részvétüket fejezték ki.²⁴²

²⁴⁰ Szentesi Napló, 1943. január 30.; február 2.

²⁴¹ Szentesi Napló, 1943. április 3.

²⁴² Szentesi Napló, 1943. március 14.

Április 18-án, Virágvasárnapjának méltóbb megünneplésére, a Luther Szövetség délután 5 órai kezdettel a templomban vallásos délutánt rendezett. A szerény nivójú műsor keretében előadást tartott Keve Lajos nagymágocsi evangélikus lelkész; két dalt énekelt orgona kísérettel L. Dimák Ilona hangverseny-énekesnő; szavatokkal közreműködtek László Ilona és Matolay Katalin. Az ünnepség biblia magyarázattal és imádsággal ért véget.²⁴³

A közelgő húsvéti ünnepek istentiszteleti sorrendje az alábbi volt: Nagypénteken délelőtt 10 órakor istentisztelet úrvacsora-osztással. Húsvét vasárnap délelőtt 10 órakor és délután 5 órakor, valamint húsvét hétfőjén délelőtt istentisztelet, a vasárnapi igehirdetés után Virányi Lajos lelkész az Úr megterített asztalához hívta híveit.²⁴⁴

„A keresztény egyházak összefogásáról beszélt Kapi püspök az evangélikus napokon” – tudósított a Szentesi Napló. Az Országos Lutheránus Szövetség Balassagyarmaton 1943. május 22-én és 23-án *Evangélikus Napokat* rendezett. Az ünnepség fénypontja a megyeházán tartott kultúrest volt, neves fővárosi művészek közreműködésével. Kardos Gyula dunáninneni püspök megnyitója után dr. Kapi Béla titkos tanácsos, dunántúli püspök „Áldozatok a nemzet életében” címmel tartott előadást. A keresztény egyházak egységéről ma sok szó esik – kezdte beszédét Kapi Béla – A keresztény egyházak vezetői tudjanak egymás szemébe nézni, együtt tervezni, együtt imádkozni, együtt nemzetet menteni. Jézus minden keresztény egyház lényege – hangsúlyozta a püspöke –, és ez a szó „Amen”, az Isten szolgálatába való beilleszkedést jelenti. E két szó: „Jézus” és „Amen”, hozhatja közelebb egymáshoz a keresztényeket, mert vele közelebb kerülünk Jézushoz! – Amint látható, Kapi Béla püspök a keresztény egyházak vezetőit szólította föl az együtt munkálkodásra. Beszéde – ki nem mondva ugyan – azt tükrözi, hogy a háború révén az országhoz vészesen közeledő szovjet katonai megszállással a betüremelő és elhatalmasodó ateizmus káros hatásaival szemben felekezeti összefogással menthető a nemzet.²⁴⁵

Július elején Szegeden tartották a csanád–csongrádi evangélikus egyházmegye évi rendes közgyűlését. A tanácskozáson vitéz Purgly Emil titkos tanácsos, egyházmegyei felügyelő és Benkóczy Dániel esperes elnököltek. A népes összejövetelen az egyházmegye minden egyházközsége képviseltette magát. A szentesi gyülekezetet Virányi Lajos lelkész, egyházmegyei főjegyző, dr. Matolay Miklós és Lupták Gyula segédlelkész képviselték.²⁴⁶

²⁴³ Szentesi Napló, 1943. április 18.

²⁴⁴ Szentesi Napló, 1943. április 22.

²⁴⁵ Szentesi Napló, 1943. május 27. Dr. Kapi Béla 1916-tól 1948-ig állt a Dunántúli Evangélikus Egyházkerület élén.

²⁴⁶ Szentesi Napló, 1943. július 4.

A felekezeti egység szilárdításának megoldása az evangélikus egyház felső szintjén permanensen jelentkezett. Thuróczy Zoltán püspök „*A keresztény egységmozgalom eredményei*” címmel jelentést terjesztett egyházkerülete augusztus végén tartott ülése elé, amelyben részletesen kifejtette nézeteit a felekezetközi helyzetről és a keresztény egységmozgalomról. Az egységmozgalomnak vannak eredményei – hangoztatta a püspök. Egyrészt nyilvánvalóvá vált, mily sokan vannak a különböző táborokban, akik az egyházak békessége után vágyanak. A mozgalomnak tulajdonítható az a fegyverszünet is és hangszerelésbeli tompítottság, amely az egyházak viszonyát jellemzi. Az egységet nem szervezeti egységben, hanem harmonikus együttműködésben kell megvalósítani – érvelt Thuróczy.²⁴⁷

1943 kora őszén megrázó veszteség érte az ország evangélikus gyülekezeteit. *Kardos Gyula* dunáninneni püspök váratlanul meghalt. A püspököt 1942 őszén iktatták be tisztségébe és ez év nyarán töltötte be 40 éves lelkési szolgálatát. Mindössze 64 évet élt. Augusztus közepén szívgyengességgel szállították a budapesti Matolay-klinikára. Orvosai nem látták aggasztónak az állapotát, de hirtelen fordulat következett be, trombózis lépett föl, amely bénulást okozott, később egyik lábát amputálni kellett. A súlyos műtét után állapota rosszabbodott és szeptember 3-án (péntek) délben a püspököt szívroham érte, s ezen már az orvosok nem tudtak segíteni.²⁴⁸

Beköszöntött október, a protestáns közösségek ünnepének hónapja. A szentesi evangélikus egyház igen nívósnak ígérkező hangverseny keretében kíván megemlékezni a reformáció áldásos munkájáról október 30-án délután. Két énekszámmal szerepelt *Erdőss Vilmosné* énekművésznő, aki a budapesti zene-művészeti főiskola hangversenyein és a főváros nagyszabású protestáns estélyein igen gyakran szerepelt. A zenei számokat városunk társadalmának két kiváló zenei kultúrájú tagja: *dr. Kiss Nándor* tiszti orvos és *dr. Péter Pál* városi orvos adta elő. Alkalmi költeményt szavalt *Matolay Katalin*. A műsor keretében ünnepi beszédet tartott *Hézer Béla* orosházi bankigazgató, evangélikus egyházközségi felügyelő. A sikeres rendezvényekről a *Szentesi Napló* is részletesen beszámolt „*A reformáció emlékezete a szentesi protestáns egyházakban*” címmel. Tudósításának lényege: az ünnepet az evangélikus egyház szombat délutáni templomi hangversenye nyitotta meg. A templom zsúfolásig megtelt a hívők seregével, s a gazdag program minden száma: szólóénekek, hegedű- és orgonaszámok, valamint az elhangzott beszéd, a szavalatok, mind magasba emelték az áhítatos lelkeket, s a hívők sokaságát. Vasárnap – október 31-én – a két egyházban ünnepi istentiszteletet tartottak úrvacsoraosztással. A templomokat az ünneplők tömegei keresték fel, hogy méltó legyen az utókor kegyelele azok iránt, akik négyszáz

²⁴⁷ Szentesi Napló, 1943. szeptember 1.

²⁴⁸ Szentesi Napló, 1943. szeptember 4.

évvel ezelőtt a protestantizmus alapjait lerakták.

Vasárnap délután 5 órai kezdettel a református egyház két egyházrésze ünnepelt a felsőpárti templomban. Hagyományos testvéri találkozó volt ez és egyetlen üres hely sem maradt a templomban, olyan nagy ünneplő sereg gyűlt egybe. Az egyház vezetősége olyan programot állított össze, amely buzgóságával minden hívő lelket kielégített és magasba szárnyalni segített. Az előadó művészet, a gyülekezeti ének és imádság ölelkezett össze, hogy bennük a szív és lélek az égiet keresse, amikor a nehéz idők, s a profán anyagiasság a földhöz igyekszik lekötöni a gyarló embert – fejeződött be az érzékletes tudósítás.²⁴⁹

Ahogy beljebb-beljebb haladtunk a háborúba, a szentesi anyaegyház mind nagyobb figyelmet összpontosított *szórvány gyülekezeteire*. Érthető, hiszen az itt lakók zömében földművelő emberek voltak, akik közül a hadra fogható férfiakat bevonultatták katonai szolgálatra, s az itthon maradottak lelki gondozása az eddigieknél is több törődést igényelt. Amit korábban már jeleztünk a legnépesebb filiálé a *fábiánsebestyéni*, ahol 1943-ban 17 istentiszteletet tartottak, három esetben úrvacsora-osztással. Az első istentiszteletet január 6-án, vízkereszt napján, s az utolsót november 14-én. Sorrendben a második, a *nagykirálysági* filiáléban az év folyamán négy alkalommal hirdettek ígét, húsvét másnapján úrvacsora-osztással.²⁵⁰

A város külterületén, a *tanyavilágban élő evangélikusok* felkarolásáról, felőlük történő gondoskodásról eddig nem tettünk említést. Ismereteink szerint először 1943. március 28-án délután 3 órakor tartottak közös protestáns istentiszteletet a *mucsihádi iskolában* az evangélikus és református hívek részére. A két testvéregyháznak ez a megnyilvánulása ebben a vészterhes időkben a felekezeti összefogás, együvé tartozás ragyogó példáját mutatja. Május 23-án ugyanebben az iskolában délután 3 órakor az evangélikus hívek vehettek részt istentiszteleten. A szórvány gyülekezetek lelkési szolgálatát mindvégig, az 1945-ös rendszerváltozásig Lupták Gyula segédlelkész látta el igen lelkiismeretesen és szolgálatkészen.²⁵¹

Közeledett karácsony ünnepe és az egyház liturgikus rendjének szellemében november 28-án, advent vasárnapján a Luther Szövetség a tanácssteremben vallásos ünnepséget rendezett, melynek keretében Keve Lajos nagymágocsi evangélikus lelkész tartott előadást. Ezekre az alkalmakra az egyház elnöksége szeretettel hívta és várta a gyülekezet tagjait. December 12-én, a harmadik adventi ünnepségen pedig Gyurán György orosházi evangélikus lelkész „Új világ felé” címmel tartott előadást.²⁵²

²⁴⁹ Szentesi Napló, 1943. október 24.; november 3.

²⁵⁰ Szentesi Napló, 1943. január 3.; november 11.; április 22.

²⁵¹ Szentesi Napló, 1943. március 25.; május 20.

²⁵² Szentesi Napló, 1943. november 28.; december 12.

December 22-én délelőtt az egyház meghitt és bensőséges hangulatú karácsonyfa ünnepséget rendezett az elemi iskolai tanulók részére. Az ízlésesen feldíszített karácsonyfa mellett a megjelent nagyszámú szülők és hívek előtt boldogan énekeltek, szavaltak a kis elemisták. Az ünnepélyen résztvevők előtt Virányi Lajos lelkész méltatta a karácsonyfa-ünnepség jelentőségét. Az ünnepség végén minden iskolás gyermek cukorkából, süteményből és kalácsból összeállított csomaggal távozott. Az előző évekhez viszonyítva tartalmában igaz szegényesebb volt a szeretetcsomag, de az ajándékozás maga erkölcsileg felbecsülhetetlen értékű, az egyre súlyosbodó gazdasági körülmények között a felebaráti szeretet, az egy egyházhoz való összetartozás felemelő példája.²⁵³

Az óévet – a korábbi gyakorlatnak megfelelően – a december 31-én tartott istentisztelettel búcsúztatták a hívek. Az 1944-es újesztendőt szintén istentisztelettel köszöntötték, és január 6-án, vízkereszt napját ugyancsak istentisztelettel ünnepelték; ígét hirdetett Virányi Lajos lelkész.²⁵⁴

Dr. Raffay Sándor bányakerületi püspök március elején „*Böjti körlevelet*” intézett híveihez, amelyben a következők olvashatók: „*A világ tele van fájdalommal, vérrel és bűnnel. Mindez átcsapódik az egyes emberek szívére is. Korunk és magunk minden keserűsége abból származik, hogy nem élünk együtt Istennel.*” A püspök egyértelműen a bekövetkezett borzalmakat, tragédiákat arra vezette vissza, hogy az emberiség bűnösen elfordult Istentől.²⁵⁵

Ebben az évben a szentesi egyháznál a különböző ünnepélyes vallási rendezvények a háborús helyzet alakulása következtében teljesen megszűntek, csupán a hagyományos keresztény ünnepekről emlékeztek meg. Húsvét ünnepének első napján délelőtt és délután istentisztelet volt, s a délelőtti igehirdetés után Virányi Lajos lelkész kiszolgált az úrvacsora szentségét. Az ünnep hétfőjén délelőtt 10 órai kezdettel a konfirmáló ifjak vizsgáztak és első ízben járulhattak az Úr asztalához.²⁵⁶

A szentesi egyházközség április vége felé sajtó útján értesítette híveit, hogy a „*változó viszonyokra való tekintettel*” a vasárnap délelőtti istentiszteleteket ezentúl nem 10, hanem 9 órai kezdettel tartják, a délutáni változatlan marad.²⁵⁷

²⁵³ Szentesi Napló, 1943. december 23.

²⁵⁴ Szentesi Napló, 1943. december 31.; 1944. január 5.

²⁵⁵ Szentesi Napló, 1944. március 9.

²⁵⁶ Szentesi Napló, 1944. április 9.

²⁵⁷ Szentesi Napló, 1944. április 22.



Virányi Lajos konfirmáció (1947)

Pünkösöd méltó megünneplését Virányi Lajos lelkész a május 18-án áldozó csütörtökön tartott előkészítő istentisztelettel vezette be. Majd május 28-án, Pünkösöd első napján a gyülekezet tagjai a délelőtt 9 és délután 5 órai istentiszteleten vettek részt. Az ünnep mindkét napján Virányi Lajos lelkész az Úr megterített asztalához várta híveit. Elmondható, hogy a szentesi egyházközségben a nagyobb egyházi ünnepek sorában ez volt az utolsó a két világháború közötti időszakban.²⁵⁸

Az Országos Protestáns Árvaház 1944. április 17-iki dátummal leiratot intézett a Szentesi Városi Közjóléti Szövetkezethez, amelyben közölte, hogy az árvaház kitűnő előmenetelű fiú vagy lány evangélikus és református árvákat továbbtaníttatna tanítónak, tanítónőnek, vagy óvónőnek. Az árvák lehetőleg 11–14 évesek legyenek. Bővebb felvilágosítást – hangzott a leirat – a városi Közjóléti Szövetkezet ad.²⁵⁹ A leirat elsősorban azt sugallja, hogy a nevezett protestáns intézmény a jó képességű, szorgalmas árvák jövője felől igyekezett gondoskodni, életlehetőséget felkínálni. Másrészt arra is lehet következtetni, hogy a tanítói pálya más értelmiségi foglalkozásokhoz viszonyítva az alacsonyabb bérek miatt nem vonzotta kellően a protestáns ifjúságot sem, miáltal a protestáns felekezeti iskolákban is tanítói hiány állt elő. Harmadsorban ehhez még hozzájárult az a tényező, hogy a tartalékos tanító katonatiszteket bevonultatták frontszolgálatra, s

²⁵⁸ Szentesi Napló, 1944. május 17.; május 27.

²⁵⁹ Szentesi Napló, 1944. április 19.

egy részük hősi halált halt, ami csak tetőzte a tanító hiányt, és emiatt is már előre gondoskodni kellett a hiányok feltöltéséről.

Az evangélikus egyházban a kormányzó iránti hűség és tisztelet a rendszeren át végighúzódott. Ez az a megnyilvánulás 1944-ben is tapasztalható volt, amikor a szentesi evangélikus templomban – természetesen az ország más evangélikus templomaiban hasonlóan – június 18-án hálaadó istentisztelet keretében emlékeztek meg Horthy Miklós 76. születésnapjáról.²⁶⁰

A második világháború – éppúgy, mint az első világháború – az ország keresztény egyházainak felszereléseit, vagyontárgyait sem kímélte. A Szentesi Napló 1944 júliusában írta: „*Bevonultak a szentesi harangok*” – ami azt jelentette, hogy úgy a római katolikus, mint a református templomok harangjait hadicélokra igénybe vették, leszereltek. Az evangélikus templomnak a 320 kg-os harangja esett áldozatul.²⁶¹

Ami a filiálék helyzetét illeti, elmondható, hogy az itt élő hívek lelki gondozása mindaddig folyt, ameddig a háborús viszonyok nem gátolták. A fábiánsebestyéni szórványban 1944-ben 11 alkalommal tartottak istentiszteletet, négy esetben úrvacsoraosztással: az elsőt január 6-án, vízkereszt napján, az utolsót augusztus 27-én. A január 16-iki igehirdetés után az itteni hívek közgyűlésen tárgyalták a múlt évi zárszámadást, s a folyó évi költség-előirányzatot. A március 12-iki istentiszteleten pedig a lelkész bejelentette, hogy a jövőben csak minden második vasárnap lesz istentisztelet, hivatkozva kunszentmártoni és a csépai szórványban jelentkező elfoglaltságaira.²⁶² Készülve a húsvéti ünnepekre, Nagycsütörtökön este 7 órai kezdettel Nagyheti áhítatra és úrvacsorai előkészítőre invitálta híveit Lupták Gyula segédlelkész *Cseh Pál* fábiánsebestyéni tanyájára, külszolgálati szálláshelyére. Nagyszombaton pedig délután 3 órakor a helyi leventéknek csendes napot tartott úrvacsoraosztással.²⁶³

²⁶⁰ Szentesi Napló, 1944. június 17.

²⁶¹ Szentesi Napló, 1944. július 19.

²⁶² Szentesi Napló, 1944. január 4.; január 13.; március 11.; augusztus 26.

²⁶³ Szentesi Napló, 1944. április 4. – A levente intézmény a Horthy-korszak legnagyobb létszámú ifjúsági szervezete, katonai szolgálatra előkészítő intézménye volt.



„Ismét bevonultak a harangok”

Nagykirályságon áprilisban és májusban került sor istentiszteletre, mind a kétszer úrvacsoraosztással. A szórvány gyülekezetek gondozásának sorsát azzal zárhatjuk le, hogy a front rohamos közeledtével a közlekedési biztonság megszűnése miatt egy időre magukra maradtak.²⁶⁴

Igen figyelemre méltó és feltétlen említést érdemel Virányi Lajos lelkésznek a zsidóság üldözése idején tanúsított magatartása. Közismerten 1944. április 5-én elrendelték a zsidók számára a sárga csillag viselését, majd április 7-én bizalmas rendeletet adtak ki a gyűjtőtáborok felállításáról és a deportálás irányelveiről. Rövidesen megkezdődött a gettók felállítása, s a vidéki zsidóknak minősített magyar állampolgárok deportálása május 16-tól június 27-ig. Ennek során 350 000 zsidót deportáltak Magyarországról a nyár végéig. Szentesen május 9–12. között alakították ki a gettót a Nagyvölgy sor, a Vecseri utca páros oldala és az Apponyi tér által határolt területen. A városban nyilvántartott 567 zsidó lakosból gettóba zártak 398 főt. Deportálásukra június 16-án került sor.²⁶⁵



A szentesi gettót a zsinagóga körül alakították ki

²⁶⁴ Szentesi Napló, 1944. április 4., május 27.

²⁶⁵ Magyar történelmi kronológia... 387. p.; Labádi: Szentes története évszámokban... 277. p.

Amikor Szentesen is elkezdődött a zsidóság üldözése, Virányi Lajos evangélikus lelkész vette a bátorságot, hogy éjszakánként zsidó gyermekeket kereszteljen, s az éj leple alatt a gettóban elhalálozott zsidókat vallási szertartással, emberhez méltóan temessen el. Hitvese segítségével – aki német anyanyelvű volt – felvette a kapcsolatot a város német parancsnokával, hogy megmentsen egy családot, amelyben az apa kikeresztelkedett zsidó, az asszony és a gyermekek „született árjak” voltak. Az utolsó pillanatban a családfő kivételével a családot sikerült az elhurcoló vagonból kimenteni. Virányi Lajos lekipásztor fölvázolt cselekedetei több mint bátorságot jelentett, tetteiből sugárzik az embertársi szeretet, a szánalom az üldözöttek iránt. Vallásos belső lelki kényszer hajtotta, hogy a bajbajutottakon félelmetes helyzetükben segítségükre siessen, enyhítsen fájdalmukon. Leányai szépen emlékeznek meg róla: *„Nem volt látványos hős, de a maga módján mentett embereket és vagyont.”*²⁶⁶

1944. szeptember 23-án a Battonya térségében átlépő szovjet csapatok 26-án elfoglalták az első magyar várost, Makót. Október 8-án Szentesre is bevonultak a szovjet katonai alakulatok. A város elfoglalásával új fejezet kezdődött a helyi evangélikus egyház életében. Az eddigiektől merőben eltérő társadalmi-ideológiai rendszerbe kellett beilleszkednie, amely az elkövetkezendő években erősen korlátok közé szorította életterét. Az egyházközség második világháborús hősi halottairól nem állnak rendelkezésünkre statisztikai adatok, mint ahogyan magáról a városnak hősi halált halt polgáraitól sem. Az összes áldozat számát 1100–1200 főre becsülik a szakemberek, közöttük találjuk az evangélikusokat is.

A szentesi evangélikus egyház története meggyőzően mutatja, hogy egyházi és világi férjainak példaadó vezetésével és hölgyeinek áldozatkész közreműködésével, a többi felekezet mellett méltóan kivette részét a lelkeket Isten felé vezető, a haza és a város társadalmának derék polgárokat nevelő munkájából. Erejéhez képest mindig készséggel illeszkedett bele Szentes kulturális és közéleti tevékenységébe, s a hívek áldozatvállalásába gyökerező építkezéseivel maga is hozzájárult a város előnyös benyomást keltő arculatához.²⁶⁷

²⁶⁶ Herold Emilné (Virányi Edit) visszaemlékezése.

²⁶⁷ Nagy Imre: Szentes... 176. p.

TARTALOMJEGYZÉK

A PROTESTANTIZMUS KEZDETEI. AZ EVANGÉLIKUS VALLÁS MEGHONOSODÁSA MAGYARORSZÁGON.....	3
A kilencvenöt tétel	3
A reformáció kezdetei hazánkban.....	3
A reformáció elterjedése Szentesen	9
AZ ELLENREFORMÁCIÓ MEGINDULÁSA	11
Ellenreformációs törekvések.....	11
A protestánsok jogi helyzete III. Károly alatt	15
Az evangélikusok letelepedése Szentesen	19
II. József és a Türelmi Rendelet.....	20
A protestánsok közjogi státusának helyreállítása.....	22
AZ EVANGÉLIKUS EGYHÁZ MEGGYÖKERESÉDÉSE SZENTESEN.....	25
Istentiszteletek megtartása	25
Adózásbeli súrlódások. Törekvés saját imaház felépítésére	26
Az imaház építése	30
Kölcsönfelvételek. Az első istentiszteletek.....	31
Molitorisz Lajos lelkész megválasztása.....	32
Az egyház jövedelmének fokozása	34
AZ EVANGÉLIKUS EGYHÁZ AZ 1848/49-ES FORRADALOM ÉS SZABADSÁGHARC IDEJÉN	37
AZ ELNYOMÁS IDŐSZAKA (1849–1867)	39
Megtorlások a szabadságharc után.....	39
A „protestáns pátens”	40
EGYHÁZI ÉLET A KIEGYEZÉS UTÁN (1867–1919)	43
A szabadelvű korszak vallásügyi törvényei	43
A szentesi evangélikus egyház a kiegyezés után	47
Az első világháború évei.....	53
EGYHÁZI ÉLET A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTT (1920–1944)	59
Az ellenforradalmi rendszer kialakulása.....	59
A rendszer konszolidációja	61
Egyházak és egyházpolitika	61
Az evangélikus egyház a Horthy-korszakban	64
A szentesi evangélikus egyház működése 1920–1928 között	66
A világgazdasági válság évei 1929–1933	91
Egyházi élet 1934–1938 között.....	111
A II. világháború évei (1939–1944).....	132
TARTALOMJEGYZÉK.....	151



Dr. Balázs György Makón született 1932. március 21-én. Szülővárosában érettségizett, majd a szegedi József Attila Tudományegyetemen szerzett előbb könyvtárosi (1961), majd magyar-történelem szakos tanári diplomát (1969). 1973-ban történelemből doktorált; 1983-ban megszerezte a történelemtudományok kandidátusa címet. 1955–1969 között könyvtárigazgatóként működött Makón, 1970–74. között a szentesi 603. Szakmunkásképző Intézet tanára, 1974-től 1981-ig az egri tanárképző főiskola adjunktusa, 1981-től 2002-ig a szolnoki Kereskedelmi- és Vendéglátó Főiskola docense.

Távol eső munkahelyei ellenére 1970-től mindvégig megmaradt szentesi lakosnak. Helytörténeti kutatási területe Szenteshez és Csongrád megyéhez kötődik. Legfőbb korszakai és témái: a Csongrád megyei kubikosok helyzete és mozgalmai a két világháború között; Szentes közigazgatása és a tisztviselők élete (1920–1944), a Szentesi Nemzeti Bizottság működése (1944–1948). Tudományos közleményeinek száma eléri a félszázat. Tanulmányait rangos történelmi szakfolyóiratok közölték, így a Századok, Történelmi Szemle, Agrártörténeti Közlemények, Múltunk, História, Tanulmányok Csongrád megye történetéből, Móra Ferenc Múzeum Évkönyve stb. A Szentesi Műhely Füzetek című levéltári helytörténeti periodikában ez a harmadik megjelent munkája.

Labádi Lajos